

MONUMENTA LINGUÆ SLOVACÆ
VOL. V

DOCUMENTA THEORETICO-PRÆCEPTIVA
Tomus 3

NOTITIÆ SCHOLASTICÆ ANDREÆ KLENJAR
DE ANNO 1785

Ediderunt, praefatione, articulis, critico apparatu, notisque instruxerunt
MARTINUS HOMZA, NADA LABANCOVA, LODOMERIUS OLEJNIK & al.

2020

Universitas Comeniana Bratislavensis

PAMÄTNÍKY SLOVENSKÉHO JAZYKA VOL. V

ODBORNO-NÁUČNÉ DOKUMENTY

Diel 3

ŠKOLSKÉ ZÁPISKY ANDREJA KLENIARA
z ROKU 1785

Edovali, úvodom, štúdiami, kritickým aparátom a poznámkami opatrili
MARTIN HOMZA, NAĎA LABANCOVÁ, VLADIMÍR OLEJNÍK & ďalší

2020

Univerzita Komenského v Bratislave

Táto publikácia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-16-0374
Slovacikálne texty z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska
(1500 – 1780)

© Peter Benka, Martin Homza, Naďa Labancová, Vladimír Olejník & Pavol Žigo

Recenzovali:

Doc. PhDr. Daniel Gurňák, PhD.

Doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.

Jazyková úprava:

Veronika Kucharská

Preklad resumé do angličtiny:

Stanislava Kuzmová

Obrázok na obálke: Inciála „S“ z diela MATEJ BEL: *Oravská stolica*. Eds a trans.: IMRICH NAGY; Gergely Tóth a Martin Turóci. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2015, s. 88 a 89.

Návrh obálky: Martin Homza a Matúš Brilla

Grafika: Matúš Brilla

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave, 2020

ISBN 978-80-223-5084-6

OBSAH

ÚVOD	7
VLADIMÍR OLEJNÍK: Latinské poznámky Andreja Kleniara/Klennera z roku 1785	9
PETER BENKA: Poznámky k náboženskej výchove v Kežmarskom evanjelickom lýceu	21
MARTIN HOMZA: <i>Školské poznámky Andreja Kleniara /Klennera</i> ako dôležité svedectvo o prvej kodifikácii geografickej terminológie v slovenčine predpisovného obdobia	33
PAVOL ŽIGO: Jazykovedná charakteristika <i>Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu</i>	57
VLADIMÍR OLEJNÍK A NAĎA LABANCOVÁ: Poznámky k latinskej a slovenskej edícii	72
ANDREJ KLENIAR/ANDREAS KLENNER: ŠKOLSKÉ POZNÁMKY Z RÉTORIKY, NÁBOŽENSTVA A ZEMEPISU	73
RESUME	193
SUMMARY	195
MARTIN HOMZA A SAMUEL BURDA: Porovnanie historických názvov uhorských stolíc v latinčine a slovenčine s ich súčasným názvoslovím	197
IOHANNES TOMKA SZÁSZKY: <i>Introductio in geographiam Hungariæ antiqui et medii ævi et VI. tabulis illustrata.</i> [Úvod do zemepisu starovekého a stredovekého Uhorska a 6 ilustrovaných máp]	203
ZOZNAM KNIŽNÍC, ARCHÍVOV, PUBLIKOVANÝCH PRAMEŇOV A SEKUNDÁRNEJ LITERATÚRY	211
EDIČNÁ POZNÁMKA	222
AUTORI	223

Úvod

Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera z Kežmarku opísané v roku 1785 sú prakticky neznámym prameňom. O to viac editorov tohto diela teší, že ho môžu sprístupniť súčasnej odbornej i širšej laickej verejnosti.

Dielo je v súčasnosti uložené v Kežmarskej lyceálnej knižnici pod signatúrou Ms 1257 a je nesprávne datované do roku 1795, hoci na dvoch miestach v rukopise sa nachádza dátum 1785. Má 49 fólií, ktoré podľa všetkého v kratšom čase, čo dokazuje použitie jedného a toho istého atramentu i pera, odpísala z inej pôvodiny jedna ruka. Výnimkou je iba fol. 22^v, ktorým sa začínajú všeobecnými definíciami geografie, zemepisné poznámky. Autor školských poznámok sa aj dva razy podpísal (raz po slovensky a raz po nemecky). Vďaka tomu vieme, že ide o Andreja Kleniara, v ponemčennom variante Klennera, podľa všetkého rodáka z Krupiny. Druhá ruka, to jest iný rukopis na zmienenej neobvyklej vstupnej ľavej strane, zasa svedčí o tom, že poznámky boli používané aj ďalším študentom (študentami) v neskoršom období. Tejto hypotéze tiež zodpovedá glosa z Fol. 39^r, ktorá sa týka kvality čanádskeho vína, pričom jej autor (tretia ruka) podotýka: „*a Morawске lepsse su nezli teto*“. Skomoleniny v maďarských názvoch jednotlivých lokalít zasa prezrádzajú, že Andrej Kleniar/Klener bol Slovák neznalý maďarského jazyka.

Konvolút sa skladá z troch hlavných častí, v ktorých sa formou otázok a odpovedí predkladá výsek zo základného učiva žiakov prvých ročníkov Evanjelického lýcea v Kežmarku v posledných desaťročiach 18. storočia. Prvá časť poznámok je výťah z latinskej gramatiky a zaberá 7 fólií (celkovo 13 strán). Druhá časť, ktorá začína stranou 15 je venovaná základným otázkam výučby evanjelického náboženstva a zaberá ďalších 14 fólií. Končí na 41. strane ceruzou namaľovaným obrázkom učiaceho sa študenta s dlhými vlasmi v dobovom odeve, ktorý sedí v lavici a učí sa z knihy. Učivo podľa všetkého do neho vchádza pomocou štylizovanej figúry draka (pozri frontispis). Tretia časť textu začína na s. 42 nadpisom *Co gest geografia?* Je to najrozsiahlejšia časť poznámok, ktorá končí stranou 85 latinským slovom *Finis*, teda koniec. Zaberá teda 22 fólií, to jest skoro polovicu celých poznámok. Okrem cennej slovenskej terminológie použitej pri deskripcii jednotlivých stolíc Uhorského kráľovstva, ktorým ako predloha poslúžilo latinské vydanie MATHIAS BEL: *Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae, ... Posonii: Litteris Ioannis Michaelis Landerer, 1753*, obsahuje cenné poznatky o rozšírení slovenského národa

v rámci celého Uhorského kráľovstva na sklonku 18. storočia. Nie menej dôležitou súčasťou zemepisných poznámok Andreja Kleniara/Klennera sú potom historicko-vlastivedné otázky a odpovede. Jasnou rečou totiž reflektujú ideovo-politický kontext slovenského evanjelictva v sledovanom období.

Každej časti terajšej edície, to jest latinčine, náboženstvu i geografii naši autori venovali osobité články v poradí Vladimír Olejník, Peter Benka a Martin Homza. Tie dopĺňa tradičná analýza jazykového charakteru pamiatky od Pavla Žiga. Namiesto slovníka editori nateraz uprednostnili tabuľku, ktorá porovnáva historické názvy uhorských stolíc v latinčine a slovenčine s ich súčasným názvoslovím. V poradí 5. diel *Pamätníkov slovenského jazyka* uzatvára farebná obrazová príloha, v ktorej sprístupňujeme 6 máp z diela IOHANNES TOMKA SZÁSZKY: *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi et VI. tabulis illustrata*. Posonii : Typis Francisci Augustini Patzko, 1781. Zmyslom sprístupnenia všetkých týchto dodatkov je poukázať na úroveň geografických i historických vedomostí, ktoré absolvent Evanjelického lýcea v Kežmarku musel absolvovať na konci 18. storočia a možno aj vyvolať malú diskusiu o tom, čo všetko vie súčasný študent o zemepise i dejinách svojej vlasti v kontexte zemepisu a dejín bývalého Uhorského kráľovstva a čo musel vedieť študent Kežmarského lýcea na sklonku 18. storočia.

Za všetkých editorov i autorov článkov k 5. dielu *Monumenta Linguae Slovacæ* tak vyjadrujem nádej, že prvá edícia *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera* nezapadne prachom akademického prostredia, ale nájde si svoju cestu aj prostredníctvom našej web stránky nielen k odborníkom na slovenský jazyk predpisovného obdobia, ale aj k stredoškolským učiteľom zemepisu, histórie a vlastivedy na súčasných slovenských školách.

V Budmericiach

Na sviätú Luciu Roku Pána 2020

Martin Homza

Latinské poznámky Andreja Kleniara/Klennera z roku 1785

Úvod konvolútu *Školských poznámok Andreja Kleniara/Klennera* z rokov 1781 – 1785 tvorí sedem fólií latinskej gramatiky, koncipovanej v typickom poňatí didaktickej metódy otázka – odpoveď. Je zrejmé, že ide o odpis niektorého vydania takzvaného „donáta“, teda súdobej učebnice gramatiky pre školy. Výučba gramatiky a ďalších príbuzných filologických odborov venujúcich sa latinčine prešla od svojich počiatkov do konca 18. storočia – teda do obdobia vzniku poznámok Andreja Kleniara – zaujímavým vývojom. Kým sa dostaneme k analýze samotného textu, je namieste si tento vývoj aspoň v krátkosti priblížiť.

Počiatky „vedeckého“ záujmu o gramatiku latinčiny sa celkom prirodzene spájajú s antickým Rómom. Rimania samotný odbor gramatiky nezaložili. Nadviazali na grécke princípy. Nemožno u nich hovoriť ani o originálnej koncepcii vedného odboru, ani o novom výklade jazykových javov. Dokonca prvým z autorov, ktorý okolo roku 168 pred Kristom vzbudil záujem o odborné skúmanie latinčiny, bol grécky filozof a predstaviteľ stoickej pergamskej školy Kratés z Mallu.¹ Stoicizmus bol napokon smer, ktorý spočiatku v Ríme ovládal akékoľvek uvažovanie o jazykových javoch. To sa naplno prejavilo aj u zakladateľa rímskej latinskej gramatiky Lucia Aelia Stila Praecomina (asi 154 – 74 pred Kristom). Žiaľ, z jeho filologického diela sa zachovali iba zlomky. S časťou jeho učenia sa však možno zoznámiť na základe prác jeho žiaka, polyhistora a encyklopedistu Marka Terentia Varrona Reatina (116 – 27 pred Kristom). Z jeho monumentálneho diela *De Lingua Latina* (*O Latinskom jazyku*), ktoré pôvodne obsahovalo 25 kníh, sa nám dochovali knihy 5 – 10, ktoré pojednávajú o latinskej etymológii a tvarosloví. Žiaľ, nezachovali sa časti o syntaxi, väčšia časť kníh o etymológii, ba ani úvod. Napriek tomu je Varronovo dielo najstaršou zachovanou latinskou gramatikou vôbec.² Z rímskej produkcie začiatku nášho letopočtu stojí za zmienku meno Quinta Remmia Palaemona (1. storočie po Kristovi), ktoré sa zachovalo v gramatikách autorov neskorších storočí. Palaemon sa vo svojom stratenom diele *Ars* (*Umenie*) opieral o učenie alexandrijskej

*Stručné dejiny
najstarších
učebníc
latinčiny*

¹ ONDŘEJ KOUPIL: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Praha : Karolinum, 2015, s. 15.

² FERDINAND STIEBITZ: *Stručné dějiny římské literatury*. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 1991, s. 199.

školy, predovšetkým o gréckeho gramatika Dionýzia Tráka a bol autorom mnohých gramatických vedeckých termínov, ktoré sa používajú dodnes. Vo 4. storočí vytvoril pre potreby školského vyučovania latinčiny dvojicu učebníc Aelius Donatus. Jeho dielo *Ars minor* (*Menšie umenie*) sa venovalo slovným druhom a bolo určené pre začiatočníkov, zatiaľ čo *Ars maior* (*Väčšie umenie*) preberalo slovné druhy, učenie o hláskach, slabikách, prízvuku, metri, interpunkcii a štylistike. Aj Donatus bol inšpirovaný gréckymi gramatikami, z ktorých najznámejšia *Techné gramatiké*, býva tradične pripisovaná rovnako Dionýziovi Trákovi. Vrcholným didaktickým dielom klasickej latinčiny bol kompilát *Institutiones Grammaticae* (*Gramatické inštitúcie*) od konštantínopolského učiteľa Prisciana (6. storočie). Obsahovalo 18 kníh, z ktorých 16 zaberá tvaroslovie, a ďalšie dve syntax.³

Pri týchto dvoch autoroch neskorej antiky sa ukazuje, že exkurz do dejín vyučovania latinčiny, ktorý siahal zdanlivo nezmyselne až do antických čias, má svoje opodstatnenie. Priscianovo a predovšetkým Donatovo dielo sa totiž na ďalších niekoľko storočí stalo paradigmou pre tvorbu jazykových učebníc a gramatík pre potreby školskej mládeže v Uhorskom kráľovstve až do polovice 19. storočia – a to až do tej miery, že autorovo meno sa v tomto geografickom priestore v zovšeobecnenej podobe „donát“ stalo synonymom pre pomenovanie učebnice základov latinčiny.⁴

Dôvody
pretrvovania
latinčiny
ako jazyka
medzikultúrnej
komunikácie
po páde
Západorímskej
ríše

Napriek tomu, že Priscianovu gramatiku považujeme za najrozsiahlejšiu zachovanú prácu svojho druhu v období antiky, 6. storočie je zároveň obdobím, ktoré uzatvára poslednú, úpadkovú, alebo aj takzvanú železnú periódu antickej literárnej latinčiny. Tá začína rokom 117 vládou cisára Hadriána a končí faktickým zánikom živej latinčiny okolo roku 600. Rozpad Rímskej ríše však neznamenal zánik latinčiny ako takej, čo zvlášť v období stredoveku platilo na území multilingválneho Uhorska. Za svoju „záchranu“ latinčina vďačila trom aspektom. Prvým z nich bol fakt, že ľudová podoba latinčiny, odborne nazývaná vulgata, *Latina vulgaris*, sa

³ Viac k problematike antickej gramatografie LUDMILA BUZÁSSYOVÁ: *Od hlasu k hláske: Z dejín antickej náuky o reči*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2016. Dosiaľ edované texty antických latinských gramatikov boli súhrnne publikované online na portáli *Corpus Grammaticorum Latinorum*: <https://archive.ph/20130107013344/http://kaali.linguist.jussieu.fr/CGL/text.jsp?list=yes#selection-1121.3-1121.14>. Ten však od roku 2019 po technickej prestávke nebol obnovený a reálne sa v ňom texty čítať momentálne nedajú. V súčasnosti sa texty latinských gramatikov dajú študovať online na portáli *Corpus Corporum*, ktorý prevádzkuje Univerzita v Zürichu: <http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xanfeng.php?corpus=13&lang=0> (dňa 24. apríla 2020).

⁴ LUDMILA ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ – BARBORA MACHAJDÍKOVÁ: Nie je donát ako donát. In: Jana Balegová – Erika Brodňanská (eds.): *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis*. Vol. 3: *Zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice : Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2020, s. 127.

stala prirodzeným medzijazykom Rímskej ríše. Zatiaľ čo literárne fixovaná forma od svojho zastabilizovania v období 3. storočia pred Kristom svoju štruktúru už podstatne nemenila, v hovorovom jazyku, vulgate, prebiehali zmeny, ktoré súviseli s oslabením kultúrnych väzieb provincií na Rím. Okraje ríše prispôbovali jazyk svojim potrebám. Po zániku Rímskej ríše tieto zmeny prirodzene pokračovali a v ich dôsledku vznikli dnes známe národné jazyky. Ludovú podobu latinčiny, vulgatu, tak môžeme považovať za poslednú vývojovú fázu pred prechodom z latinčiny do románskych jazykov. Napriek tomuto vplyvu klasickej stratifikácie latinčiny pre celé obdobie jestvovania Rímskej ríše platí, že tento jazyk bol „svetovým“. Bol totiž používaný v celej Rímskej ríši, a teda prakticky na území celého vtedy známeho sveta. Používali ho nielen Rimania a rôzne iné etniká ríše, ale stal sa aj neutrálnym semijazykom, ktorý slúžil na vzájomné dorozumievanie obyvateľstva nelatinského pôvodu.⁵

Druhým aspektom, ktorý preniesol latinčinu cez prah zániku Rímskej ríše, je fakt, že sa stala odborným jazykom. Prvým príkladom takejto aplikácie je kresťanská latinčina. Tá bola ako liturgický jazyk zavedená v Ríme už v 2. storočí. Po uznaní kresťanstva Milánskym ediktom roku 313 už bola kresťanská liturgická latinčina zreteľne odlišiteľná. Bola charakteristická predovšetkým svojimi lexikálnymi importmi z orientu a gréčtiny, prípadne adaptáciou a zúžením významu slov z bežného jazyka. Latinčina v takejto podobe sa stala jazykom kresťanskej cirkvi. Zostala oficiálnym jazykom rímskokatolíckej cirkvi i napriek odporu protestantských cirkví voči výhradnému používaniu latinčiny ako liturgického jazyka v 16. storočí a po zavedení národných jazykov do ich liturgie. Tak sa chápe dodnes, a to aj napriek súhlasu II. vatikánskeho koncilu so zavedením národných jazykov do západnej liturgie v roku 1965. Latinčina však nebola zo života cirkvi vynechaná úplne. V súčasnosti je jej používanie pri liturgii prakticky závislé na rozhodnutí jednotlivých diecéznych biskupov. Zostala tiež referenčným jazykom všetkých oficiálnych dokumentov vydávaných Rímskokatolíckou cirkvou – predovšetkým Svätou stolicou. Rovnako to platí v prípade cirkevného práva a odbornej terminológie ďalších teologických disciplín. Latinčina zostala aj vyučovacím jazykom cirkevných univerzít počas celého stredoveku a neskôr v moderných dejinách aspoň teologických fakúlt. Tento stav trval až do polovice 20. storočia.

Ak hovoríme o odbornej terminológii, latinčinu v tomto zmysle samozrejme nevyužilo len kresťanstvo. To bolo len jedným z prvých

Kresťanská latinčina

Latinčina ako jazyk odbornej vedeckej terminológie

⁵ VĚRA BARANDOVSKÁ-FRANK: *Latina jako mezinárodní jazyk*. Praha : Akademie Libroservo, 1995, s. 27 a 28.

a najtypickejších príkladov, keď latinská lexika a gramatika poslúžila konkrétnemu vednému a spoločenskému odboru na vhodné vyjadrenie téz a odborných termínov. Podľa vzoru kresťanskej teológie po nej siahli aj iné vedecké odbory, predovšetkým prírodovedného charakteru, ale aj rodiace sa spoločenskovedné a humanistické odbory. Vrchol precizovania odbornej terminológie moderných vied spadá do obdobia 17. – 18. storočia, v ktorom latinčina ešte stále zostávala jazykom vedy.

*Vznik
humanistickej
i scholastickej
latinčiny,
latinčina
makarónska*

Už predtým, približne v období od 14. do 17. storočia, sa utváralo hnutie za obnovu antických tradícií – humanizmus so svojou odpoveďou v umení a architektúre v podobe renesancie. V Európe vznikla takzvaná humanistická latinčina, ktorej propagátori sa hlásili k odkazu cicerónovského ideálu čistoty latinského jazyka, antickej kultúry a vzdelanosti. Tieto snahy sa aktívne preniesli do škôl, kde latinčina našla svoje uplatnenie ako vyučovací jazyk. Každý študent, ktorý chcel v týchto obdobiach študovať a podľa dobového zvyku prejsť niekoľko európskych univerzít, musel nutne latinčinu aktívne ovládať. Študovali sa diela Cicera, Cézara, Sallustia, Horácia, Vergília, či Ovídia a študenti sa snažili napodobňovať ich štýl. Vznikol tak zvláštny typ scholastickej latinčiny. Jeho nevýhodou sa pritom stalo to, že kvôli kopírovaniu vyjadrovacích prostriedkov a štýlu antických autorov, odrezal tento jazyk od ďalšieho prirodzeného vývoja. Na druhej strane však slúžil ako vehikulárny jazyk vzdelancov, prostredníctvom ktorého komunikovali členovia univerzitných komunít po celej Európe. Zvláštnym nepriamym produktom používania scholastickej latinčiny sa stala takzvaná makarónska latinčina, ktorá sa odráža hlavne v študentskej poézii. Jej charakteristickým znakom je import prvkov jednotlivých národných jazykov a zjednodušovanie latinčiny, ktoré mali na svedomí práve poslucháči univerzít.⁶

*Stredoveká
latinčina
a vyučovanie
latinčiny
v Uhorskom
kráľovstve*

Posledným aspektom, ktorý preniesol latinčinu do období po zániku jej kolisky, Rímskej ríše, bol fenomén stredovekej latinčiny. Úzko súvisí s oboma predchádzajúcimi, už spomínanými aspektmi a zároveň ich dopĺňa. Stredoveká latinčina sa dá vymedziť približne obdobím rokov 500 – 1500. Jej posudzovanie i deskripcia tohto fenoménu vôbec je sťažené širokou chronologickou i teritoriálnou diskrepanciou: v časovom období tisíc rokov sa v širšom priestore strednej a západnej Európy tento jazyk formoval pod vplyvom viacerých prvkov. Patrí medzi ne jednak klasická antická normatívna latinčina, jednak už spomínaná vulgata a kresťanská latinčina. Nemenej podstatným faktom je, že v rôznych krajinách, ba dokonca regiónoch súdobých európskych kráľovstiev, či dvorov, sa stredoveká latinčina počas

⁶ VĚRA BARANDOVSKÁ-FRANK: *Latina jako mezinárodní jazyk*. Praha : Akademie Libroservo, 1995, s. 32.

dlhých období používania obohacovala o miestne prvky vernakulárnych jazykov. Napriek tejto nejednotnosti, respektíve jej ťažkej – ak nie priam nemožnej – popisateľnosti z hľadiska morfológie, lexiky, ale aj syntaxe, sa zo stredovekej latinčiny stal v pravom slova zmysle vehikulárny jazyk stredoveku. Nebol materinským jazykom žiadneho jednotlivého územia, kráľovstva, či stredovekého národa, no dorozumieval sa ňou každý, kto tento jazyk ovládal. V súvislosti s tým, že sa vzdelávanie nielen svojich priamych členov z radov klerikov, ale aj širších vrstiev obyvateľstva ujala cirkev, je jasné, že edukácia na všetkých úrovniach škôl aspoň sčasti súvisela s ovládaním latinčiny. Do konca 14. storočia sa základné vzdelanie v Uhorsku dalo získať výhradne na kláštorných, biskupských a farských školách. Na konci 15. a v 16. storočí sa začínajú objavovať aj mestské latinské školy. Práve na tomto stupni výučby sa žiaci oboznamovali s počiatkami latinčiny. Na elementárnej úrovni sa učili čítať, písať, počítať a spievať. Súčasťou vyučovania bolo memorovanie žalmov v latinčine. Druhý stupeň výuky na tejto úrovni škôl kládol dôraz na gramatiku latinčiny. Ako učebnica sa používali rôzne vydania gramatiky Aelia Donata.⁷ K všeobecnému rozhľadu vzdelanca na univerzitnej úrovni patrilo ovládanie siedmich slobodných umení – *trivium* a *kvadrivium*. Nižšie trivium pritom tvorili gramatika, a to latinská, aj so základmi antickej literatúry, ďalej rétorika so základmi korešpondencie, práva a etiky a logika (dialektika). Absolvent trivium bol *baccalaureus* – bakalár. Kvadrivium na tento filozoficko-filologický základ nadväzovalo matematickými, zemepisnými a umeleckými odbormi. Ak vezmeme do úvahy všetky tieto fakty a aplikujeme ich navyše na situáciu v multilingválnom Uhorsku, kde latinčina tvorila jazyk písomného styku nielen v otázkach práva (rast požiadaviek na spísomňovanie panovníkových rozhodnutí, donácií a rozličných právnych pokonaní od začiatku 13. stor.), obchodu (zmluvy, ekonomika celkovo), kultúry, a umenia, samozrejme náboženstva a liturgie, ako aj mnohých ďalších odvetví ľudskej činnosti, je jasné, že vzdelávanie v latinskom jazyku tu zohrávalo významnú úlohu.

Ako už bolo uvedené vyššie, pre vyučovanie latinčiny v Uhorskom priestore sa od stredoveku až do polovice 19. storočia používala prevažne gramatika Aelia Donata *Ars minor*. Samozrejme, že nešlo o to isté pôvodné dielo. Už v období neskorej antiky boli Donatove gramatiky dopĺňané o *regulae*, teda formálne pravidlá na ohýbanie lexikálnych jednotiek.⁸

Používanie donátov v Uhorskom kráľovstve a rozdielne príručky pri výučbe latinčiny u katolíkov a protestantov

⁷ HARAJ, IGOR: Stredoveké univerzity a tradícia latinskej gramatiky. In: Miloš Horváth (ed.): *Žurnalistika, médiá a spoločnosť* 6. Zborník vedeckých príspevkov z teórie, výskumu a praxe žurnalistiky (masmediálnej komunikácie) s cieľovými presahmi aj do iných spoločenskovedných disciplín. Bratislava : Stimul, 2016, s. 47.

⁸ LUDMILA ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ – BARBORA MACHAJDÍKOVÁ: *Nie je donát ako donát*, s. 130.

V priebehu 16. storočia dosiahli adaptácie Donatových gramatík v určitom zmysle vrchol. Vznikalo množstvo komentárov, rôznych doplnkov a metodických príručiek, ktoré mali napomáhať v praktickom použití donátov. Objavili sa tiež nové humanistické kritické vydania diela, ktoré ho očistili a sprehľadnili. Medzi významné pokusy v tomto duchu patria vydania Heinricha Glareana (1488 – 1563) *Grammaticae Methodus* (Kolín, 1525) a ďalšie vydania pod pozmenenými názvami: *Methodus Grammaticae*, *Donati Methodus*, *Aelii Donati Methodus*, či *Aelii Donati Elementa*. Druhým významným menom, spojeným s vydávaním Donatových gramatík je nemecký evanjelický teológ, pedagóg a dramatik Leonard Culmann (1497/98 – 1562), ktorý okolo roku 1534 vydal upravený donát pod názvom *Aelii Donati viri clarissimi de octo partibus orationis Methodus*.⁹

Polovica 16. storočia však okrem rýchleho rozvoja adaptácií a vydávania donátov priniesla aj rozštiepenie dovtedy unifikovaného prístupu k vyučovaniu latinčiny v strednej Európe. Dôsledky konfesionálneho rozdelenia kresťanstva sa v tomto období prakticky prejavili aj v odlišných prístupoch k vyučovaniu latinčiny. Katolícka strana, mohutne reprezentovaná jezuitským vzdelávacím systémom, uprednostňovala predovšetkým viacväzkovú učebnicu latinskej gramatiky z „domácej jezuitskej dielne“ *Emmanuela Alvareza* (1526 – 1582) *De Institutione Grammatica Libri Tres* (*Tri knihy o podstate gramatiky*).¹⁰ Dielo vyšlo v mnohých vydaniach a hojne sa používalo aj koncom 18. storočia.¹¹ Na druhej strane protestantský školský systém predovšetkým v 16. a 17. storočí používal rôzne jazykové učebnice a pomôcky, založené na Erazmovských a Melanchtonových princípoch. V Krakove vydal po roku 1530 svoju gramatiku latinčiny sedmohradský protestantský vzdelanec Johannes Honterus (Honter, 1498 – 1549). V Kluži roku 1556 vyšla aj gramatika Gregora Molnára *Elementa grammaticae Latinae* (*Základy latinskej gramatiky*), ktorá sa stala obľúbenou učebnicou a používala sa až do polovice 19. storočia.¹² *Rudimenta grammaticae Latinae* (*Prvé lekcie latinskej gramatiky*, 1559) Francúza Petra Rama (1515 – 1572) si našli svoju cestu rovnako predovšetkým do protestantských

⁹ *Ibidem*, s. 132 a 133.

¹⁰ *Emmanuelis Alvares Societate Iesv, De Institutione Grammatica Libri Tres*. Venetiis, Apvd Iacobvm Vitalem. M. D. LXXV. [1575].

¹¹ NIKOL SIPEKIOVÁ: O uplatnení zásady rečovej elegancie v spise *Syntaxis ornata*. In: Daniel Škoviiera (ed.): *Sambucus: Práce z klasickej filológie, latinskej medioevalistiky a neolatinistiky*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2005, s. 123; MIRIAM PORIEZOVÁ: Ad usum juventutis. Jazyková literatúra vo vydavateľskom programe trnavskej Akademickej tlačiarne (1648 – 1773). In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. Vol. 1. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2006, s. 131.

¹² BARNABÁS GUITMAN: *Res Publica Christiana – Res Publica Litteraria*. In: ISTVÁN BARTÓK (ed.): *Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary*. Budapest : Universitas Publishing House, 2005, s. 22 a 23.

škôl, medzi inými aj v Uhorsku.¹³ Filológii sa prostredníctvom svojej *Janua linguarum* (Brána jazykov, 1631) venoval aj Ján Amos Komenský.

Napriek týmto snahám o iný pohľad na didaktiku latinčiny a lingvistiku vôbec prinieslo 17. storočie obnovu záujmu o Donata, a to v podobe plne dvojazyčných textov. Doplnky hlavného latinského textu vernakulárnymi jazykmi sa síce objavovalo už vo vydaniach od 16. storočia, väčšinou však šlo o sporadické glosy či časti odpovedí. Nová situácia nastala vydávaním donátov, ktorých názov sa uvádza v nominatíve *donatus* a je doplnený o adjektívum *Latino-* a ďalšie adjektíva, pomenúvajúce jeden až dva živé európske jazyky. Medzi najobľúbenejšie bilingválne a multilingválne donáty patrili práce pedagóga Johanna Rhenia (1574 – 1639) *Donatus Latino-Germanicus seu ratio declinandi et conjugandi pro incipientibus* (Lipsko, 1611). Toto Rheniovo dielo si získalo obrovskú obľubu nielen v nemeckých krajinách, ale aj v Čechách, Poľsku a v Uhorsku, takže sa do roku 1797 dočkalo až viac než 65 edícií. Spolu so základným donátom Rhenius vydal aj učebnicu *Compendium Latinae grammaticae pro discentibus scriptum* (Lipsko, 1611) pre poslucháčov strednej úrovne a vyčerpávajúcu príručku *Grammatica Latina* pre najpokročilejších študentov. Týmito troma učebnicami vytvoril úplný kurz latinčiny v troch úrovniach. Okre toho pripravil pre pedagógov didaktickú príručku *Dissertatio grammatica*, lexikálne dielo *Nomenclator ad M. Rhenii Compendium et Donatum pertinens* a slovník *Vocabula Latino-Germanica. Ad Donatum M. Rhenii ultimae editionis pertinentia*. Ako už bolo skonštatované, Rheniove práce sa dočkali mnohých vydaní. Čo je však podstatné, postupne mimo nemeckých učebníc vznikali adaptácie pre ďalšie jazykové prostredia, nevynímajúc ani Uhorsko.¹⁴ Rheniom sa začína vrcholná a posledná etapa vývoja učebníc latinčiny odvodených od pôvodného Donatovho diela. Objavili sa slovacikálne latinsko-nemecké i latinsko-maďarské donáty, vrcholom a uzavretím dejín slovacikálnych multilingválnych učebníc bolo štvorjazyčné vydanie *Donatus Latino-Germanico-Hungarico-Slavicus* od Imricha Dunaya z roku 1839.¹⁵ Toto dielo je však už mimo obligá edovaného textu Kleniarových poznámok. Ako ukazuje nasledujúca analýza tejto časti manuskriptu, je síce zrejmé, že rukopis vznikol na základe istého vydania

*Prvé
bilingválne
a multilingválne
donáty*

¹³ LUDMILA ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ – BARBORA MACHAJDÍKOVÁ: *Nie je donát ako donát*, s. 132.

¹⁴ LUDMILA ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ – BARBORA MACHAJDÍKOVÁ: *Nie je donát ako donát*, s. 134 a 135.

¹⁵ *Ibidem*, s. 137 a 138. Autorka sa dlhodobo zaoberá výskumom gramatografie slovenskej proveniencie v období novoveku. Pozri – LUDMILA BUZÁSSYOVÁ: Antická gramatická tradícia v gramatografii slovenskej proveniencie 17. a 18. storočia – metodologické východiská, ciele a predbežné zistenia výskumného zámeru. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis*. Vol. 2: *Zborník príspevkov z klasickej filológie latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 59 – 74.

donáta. je však veľmi ťažké prisúdiť zdroj poznámok ktorejkoľvek bilin-
gválnej či multilingválnej verzii nateraz známych vydaní.

Formálna
a obsahová
analýza
Kleniarových
poznámok
k latinčine

Text Kleniarových poznámok k latinčine je koncipovaný do 93 otázok a odpovedí. S drobnými výnimkami sú otázky podčiarknuté a precízne zakončené otáznikom. Odpovede sú uvedené skratkou *Rs* (*R[espon]s[um]*). Interpunkcia je až na malé výnimky, ktoré možno pripočítať nepozornosti, dodržaná. Rovnako je to s písaním veľkých začiatočných písmen.

Text samotný začína nateraz neidentifikovateľnou skratkou *A N.*. Prvá otázka a odpoveď (1) je typickou donátovskou konštrukciou a poukazuje na osem slovných druhov: meno, zámeno, sloveso, častica, príslovka, predložka, spojka a citoslovce. Hneď druhá otázka (2) sa venuje charakteristike mena, ktoré popisuje opäť charakteristickou donátovskou vetou *Est pars Orationis, quae rem significat non agere aliquid aut pati.* („Je to časť reči, ktorá označuje vec, nie jej konanie či trpenie“). Nasleduje otázka a odpoveď na etymológiu termínu *nomen* (3). Po nej pokračuje rozdelenie mien na substantíva a adjektíva (4), charakteristika substantív (5) pri ktorej sa objavuje prvá exemplifikácia (*Quod perse perfecte intelligitur ut Homo.*) a ich rozdelenie na vlastné a všeobecné (6). Pri charakteristike vlastných mien (7) sa objavuje zaujímavá exemplifikácia vlastného mena *Pawel Sawel Šawel.* Časť o substantívach je zakončená charakteristikou všeobecného mena (8).

Nasleduje charakteristika adjektíva a exemplifikácia s vystupňovaným adjektívom *mulier potest esse bona, peior, pessima* (9) a rozdelenie možných tvarov adjektív na jednovýchodné, dvojvýchodné a trojvýchodné s exemplifikáciou *felix fortis doctus* (10).

V prípade mien sa ďalej skúma *accidens*, teda špecifický druh gramatických kategórií, ktorých text vymenúva sedem: druh, tvar, osoba, rod, deklinácia, číslo a pád – *species, figura, persona, genus declinatio, numerus, casus* (11). Text rieši aj etymológiu (12) a charakteristiku gramatických kategórií – *accidens* (13), ktoré pristupujú k slovám a vysvetľujú ich vlastnosti a stavy (*accedunt ad voces earumque proprietatem et circumstantias explicandas*).

V popise gramatických kategórií (*accidens*) pokračuje druhom – *species* (14) a jeho etymológiou (15), ku ktorej prikladá aj rozdelenie mien na základné a odvodené – *primitivum et derivativum* (16, 17). Následne je riešená etymológia (18) a charakteristika základných mien (19), ako aj etymológia (20) a charakteristika odvodených mien s príslušnými exemplifikáciami (21). Z týchto rozborov vyplýva jednoznačné vnímanie pojmu *etymológia*, ktorým sa v sledovanom období v jazykovede pomenúvalo tvorenie slov, zloženie z jednotlivých slovotvorných častí (predpona, koreň, odvodzovacia

prípona, gramatická koncovka...), to jest derivatológia, nie pôvod slova v dnešnom zmysle tohto pojmu.

Ďalšou gramatickou kategóriou je tvar – *figura*, u ktorého sa skúma charakteristika aj s rozdelením na jednoduché a zložené tvary (22) a etymológia (23, 24). Text pokračuje jednoduchými tvarmi, u ktorých popisuje etymológiu termínu *simplex* (25) a charakteristiku jednoduchých tvarov mien (26). Podobne sú preberané zloženiny: etymológia termínu *compositus* (27) a charakteristikou zložených mien (28). Následne sú zloženiny rozdelené na bežné – *composita figura usitata* a zvláštne – *composita figura inusitata* (29), pričom za bežnú zloženinu text považuje tú, u ktorej neprebehla žiadna zmena, prípadne len zmena hlások (30) a za zvláštnu takú, ktorej súčasti sú nielen latinského, ale aj hebrejského, či gréckeho pôvodu (31). Text tiež popisuje dekompozitné tvary – *figura decomposita*, ktoré charakterizuje ako také, ktoré vznikajú viacnásobným zložením častí. Ako príklad uvádza tvar *inexcusabilis*, ktorý je zjavne z didaktických dôvodov medzerami podelený na predpony a základ slova: *in ex cusabilis* (32). Zloženým tvarom mien venuje aj nasledujúce otázky a odpovede. Vymenúva tri základné druhy spojenia mien: 1. dva priame a ohýbateľné – *duo recta et utrumque declinabile*, ku ktorému prikladá exemplifikáciu *Respublica*, 2. dve nepriame a obe neohýbateľné – *duo obliqua et utrumque indeclinabile* s exemplifikáciou *huiusmodi*, 3. priame a nepriame, pričom len priame je ohýbateľné – *rectum et obliquum, et ex parte recta declinabile*, pri ktorom uvádza exemplifikáciu *Paterfamilias* (33).

Gramatická kategória osoby má rovnako svoju charakteristiku (36) a zvyčajné rozdelenie na tri osoby (35), ktoré sú ďalej postupne charakterizované funkčne vzhľadom k prísudku *loquor* a predmetu *sermo* (36, 37, 38). Text pokračuje zovšeobecnením, že všetky menné tvary sú v tretej osobe s výnimkou vokatívu (39).

Gramatická kategória rodu je charakterizovaná na základe rozlišovania pohlavia (40), pričom nechýba ani charakteristika (41) a etymológia termínu pohlavie – *sexus* (42, 43). Text rozlišuje u menných tvarov dva druhy gramatických rodov: jednoduchý – teda mužský, ženský a stredný rod – *masculinum, foemininum et neutrum* a zložený – text ho označuje termínom *comune* a *omne* (44). Osobitne sú na základe ukazovacích zámen *hic, haec, hoc* – ktoré text označuje ako členy (*articulum*) charakterizované mužský (45), ženský (46) a stredný rod (47), zložený „dvojvýchodiskový“ tvar, obsahujúci mužský a ženský rod v jednom tvare a stredný v druhom – text ho označuje termínom *comune* a diverzifikuje ho zámenami *hic* a *haec* (48) a „jednovýchodiskový“, ktorý obsahuje všetky rody v jednom tvare, text ho označuje termínom *omne* a rozlišuje zámenami *hic, haec* aj *hoc* (49).

Deklinácia je ako ďalšia gramatická kategória najprv definovaná (50) a ďalej rozdelená do troch skupín podľa pôvodu, tvaru alebo anomálie (51). Podľa pôvodu sa rozlišujú deklinácie latinské, grécke a zmiešané (52), podľa tvaru pravidelné a nepravidelné (53). Ako pravidelné sa chápu tie deklinácie, kde sa k základu slova, odvodeného od genitívu, pridávajú pádové koncovky (54). Pri nepravidelných toto pravidlo neplatí (55). Čo sa týka skupiny anomálnych deklinácií, text rozlišuje heterogénne – *heterogena* s exemplifikáciou *Tartarus*, v pluráli *Tartara*, heteroklitné – *heteroclita* s exemplifikáciou *inermis* a *inermus*, abundantné – *abundantia* s príkladom *Glomus*, *Glomi*, *Glo-meris* a defektné – *deffectiva*, ktorým chýbajú niektoré alebo všetky pády (56).

Definícia (57) a etymologický výklad (58, 59) gramatickej kategórie číslo je nasledovaný vyrátaním jej počtu – singulár a plurál (60), ktoré sú následne etymologicky a funkčne charakterizované (61 – 64).

Po charakteristike (65) a etymológii (66, 67) pádu ako ďalšej gramatickej kategórie nasleduje výpočet šiestich pádov (68) a ich funkčná a etymologická charakteristika (69 – 88). Pády sú v závere textu rozdelené na priame a nepriame (89), pričom za priame sa považujú nominatív a vokatív (90), nakoľko vec priamo označujú a ukazujú (91) a za nepriame genitív, datív, akuzatív a ablatív (92), nakoľko vec neoznačujú priamo (93).

Kleniarove poznámky k latinčine sú uzavreté kresťanským *Amen*.

Záver Poznámky k latinčine na 1. – 7. fólii konvolútu Andreja Kleniara sú odpisom časti gramatiky *Ars minor* od antického autora *Aelia Donata*. Je to zjavné z formulácií i celkovej výstavby textu. Metóda otázok a odpovedí je dodržaná v celom korpuse. Donatovi zodpovedá aj výstavba a formulácia konkrétnych otázok, ako aj usporiadanie slovných druhov: *nomen*, *pronomen*, *verbum*, *adverbium*, *participium*, *conjunctio*, *praepositio*, *interjectio*.¹⁶

Kleniarove poznámky k latinčine obsahujú nekompletnú základnú náuku o slovných druhoch. Text začína zvyčajnou donátovskou konštatáciou o ich počte a druhoch. Ďalej sa pozornosť venuje iba menným tvarom, a to substantívam a čiastočne adjektívam. Pri menných tvaroch uvádza gramatické kategórie druh, tvar, osoba, rod, deklinácia, číslo a pád (*species*, *figura*, *persona*, *genus declinatio*, *numerus*, *casus*). Objasňovanie etymológie ich názvov, delenie, význam a funkcie týchto gramatických kategórií tvoria celý ďalší text až do záveru poznámok k latinčine. Absolútne tu teda absentujú časti donátu o zámenách, slovesách, príslovkách, časticiach, spojkách, predložkách a citoslovcich.

¹⁶ Priscianovi typicky zodpovedá zoradenie *nomen*, *verbum*, *participium*, *pronomen*, *adverbium*, *praepositio*, *conjunctio*, *interjectio*. LUDMILA ELIÁŠOVÁ BUZÁŠYOVÁ – BARBORA MACHAJDÍKOVÁ: *Nie je donát ako donát*, s. 131.

Z daného je zrejmé, že Kleniarov odpis donátu nie je z nejakého dôvodu dokončený, prípadne zámerom autora nebolo odpísať celý donát, ktorý mal k dispozícii. Ucelená náuka o gramatických kategóriách mien a záverečné *Amen* dáva tušiť, že autor buď svoju prácu dokončil kompletizáciou poznámok k menným tvarom a pokračovať nechcel, alebo miesto, kde bol nútený prestať, svojím *Amen* uzavrel.

Otázkou zostáva, z ktorého vydania Kleniar pre svoj odpis čerpal. Ako poslucháč Kežmarského lýcea mal k dispozícii hneď niekoľko aktuálnych vydaní rôznych donátov, ktoré sa dodnes vo fonde Lyceálnej knižnice v Kežmarku nachádzajú. V katalógu knižnice sa podarilo nájsť nasledujúce exempláre, ktoré by sa vzhľadom k obdobiu vzniku Kleniarových poznámok mohli brať do úvahy:

J. RHENII *Grammatica latina*. [S. l.] [S. n.] [1631?], 762 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 26861/23273.

Cellarius, Christoph: *De latinitate mediae infimae aetatis liber. Sive Antibarbarus, Recognitus quartum & pluribus locis auctus...* Ienae, Sumptu Bielkiano, 1710, [14], 268, [28] s., sign.: Lyc. kn. Kez. 6504/40782 priv. 2.

RHENIUS, JOHANN: *Grammatica latina cum paralipomenis ...* Lipsiae, Sumpt. Haered. Frider. Lanckisii, 1735, [16], 765, [1] s., sign.: Lyc. kn. Kez. 68238/41327.

M. IOANIS RHENII *Donatus Latino-Germanicus...Ed. ultima...* Lipsiae, Sumptibus Haeredum Frider. Lankisch., [S. a.], [4], 268 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 1980/47938.

Rhenius Johann: *Compendium Latinae Grammaticae pro Discipulis Scriptum*, Kaschau, 1736, 357 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 10637/23752.

M. JOHANNIS RHENII *Compendium Latinae Grammaticae pro discipulis Scriptum. Et nunc ... postremo recognitum...* Kaschau, Acad. Buchdruck. der Gesellschaft Jesu, 1743, 357 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 29583/23910.

M. JOHANNIS RHENII *Donatus Latino-Germanicus...* Cassoviae, [s. n.], 1746, 172 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 29136/23999.

M. JOHANNIS RHENII *Donatus Latino-Bohemicus...* Posonium, Franc. August. Patzko, 1774, 172 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 29141/24015.

M. JOHANNIS RHENII *Donatus Latino-Hungaricus ...* Posonium, [s. n.], 1795, 144 s., sign.: Lyc. kn. Kez. 26207/23786.

Ja však viac než pravdepodobné, že v čase štúdií Andreja Kleniara v Kežmarku obsahovala lyceálna knižnica množstvo ďalších vydaní, ktoré sa dnes vo fonde nenachádzajú.

Zdanlivou pomôckou k vyriešeniu pôvodiny, ktorá slúžila pre vytvorenie rukopisu je exemplifikácia k otázke č. 7 o vlastných menách na konci fol. 1r. Ako príklad vlastných mien sa tu uvádza krstné meno Pavol vo svojich biblických podobách, pritom však v slovenčine, dokonca s interpunkčným znamienkom, označujúcim kapitálku Š: *Pawel Sawel Šawel*. Na základe tohto príkladu by sa dalo usudzovať, že ide o odpis z nejakého slovacikálneho, či českého vydania bilingválneho či multilingválneho donátu. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že je to jediný prípad v celom texte. Všetky ostatné exemplifikácie sú výhradne latinské. V texte sa tiež nenachádza akýkoľvek odkaz na inú než latinskú gramatiku. Otázku pôvodiny rukopisu nijako nepomáha vyriešiť ani prítomnosť etymologických výkladov takmer všetkých použitých gramatických termínov. Charakteristiky tohto druhu totiž v známych donátoch nie sú bežným javom. Rovnako formulácia otázok na viacerých miestach rukopisu lavíruje a prikláňa sa k rôznym vydaniam donátov.

Záverom teda možno konštatovať, že vzhľadom k plynulosti manuskriptu a len veľmi malému počtu autokorektúr nejde o študentské poznámky z prednášok, ale o odpis predlohy, vyhotovený naraz. Čo poslúžilo Andrejovi Kleniarovi ako predloha nateraz nie je známe. Identifikácia si vyžiada ďalší hlbší heuristický komparatívny výskum.

POZNÁMKY K EDÍCII

Text Kleniarových poznámok k latinčine je edovaný *in extenso* s dodržaním kompletnej štruktúry. Naše emendácie sú v edícii označené a uvedené v príslušných poznámkach kritického aparátu. Absolútne sme rešpektovali autorovo písanie veľkých písmen. Rovnako sme vo väčšine prípadov rešpektovali používanie *u/v* a *i/j*. K emendácii sme sa uchýlili len v najnutnejšej miere – v prípade ak text strácal zmysel, pričom sú tieto opravy uvedené v kritickom aparáte. Interpunkciu (bodky v závere viet), ktorá chýbala na niekoľkých miestach, sme pre ucelenosť edovaného textu doplnili bez zvláštneho zvýrazňovania.

Poznámky k náboženskej výchove v Kežmarskom evanjelickom lýceu

Strediskom evanjelického kultúrneho života v slobodnom kráľovskom meste Kežmarok sa od 18. storočia stala oblasť za mestskými hradbami. V blízkosti staršieho artikulárneho kostola sa dodnes nachádza aj budova evanjelického lýcea. Takáto priestorová blízkosť cirkevných a školských budov nie je náhodou, ale symbolom ich vzájomného prepojenia. Duchovný život spoločenstva, koncentrovaný okolo stavby kostola, úzko súvisel so vzdelaním a výchovou mladých generácií, realizovanými v škole. Chápanie vzťahu medzi oboma inštitúciami možno charakterizovať prirovnaním, že „škola bola predsieňou kostola.“¹ Nie je teda prekvapujúce, že v *Školských poznámkach z rétoriky, náboženstva a zemepisu* Andreja Kleniara/Klennera z prostredia kežmarskej školy koncom 18. storočia, nachádzame zápisky smerujúce k náboženskej výchove prinajmenšom ako k rovnocennému partnerovi so „sekulárnejšími“ predmetmi.² Náboženské povedomie bolo aj v tomto období naďalej dôležitou súčasťou individuálnej i kolektívnej identity. Ešte výraznejšie toto konštatovanie platí v prostredí menšinového konfesijného spoločenstva, v pozícii ktorého sa evanjelici augsburského vyznania v uhorskej spoločnosti v závere 18. storočia už nachádzali. Nasledujúcu štúdiu možno chápať ako stručný úvod do problematiky, kde svoju pozornosť sústredíme na dva hlavné okruhy otázok. Najprv sa pozrieme na základné tendencie v postojoch k intelektuálnym zdrojom evanjelickej identity a duchovnosti, ku ktorej náboženské vzdelávanie malo prirodzene viesť. Následne bude pozornosť venovaná prehľadu základných obsahových motívov a historicko-teologických impulzov v *Školských poznámkach z rétoriky, náboženstva a zemepisu*, publikovaných v tomto zväzku edície.

Stručný
úvod do
problematiky

¹ EVA KOWALSKÁ: *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : VEDA, 2001, s. 46.

² Je potrebné zdôrazniť, že rozlišovanie obsahov poznania na „sekulárne“ a „sakrálne“ sa ešte aj pre koniec 18. storočia v uhorských podmienkach zdá byť väčšmi neskoršou konceptualizáciou problému než reálnym chápaním problému súčasníkmi. Otázkam kultúrnej dôležitosti „náboženstva“ v ranom novoveku v Európe sa v súčasnosti venuje už nepreberné množstvo odbornej literatúry. Na tomto mieste sa obmedzíme na odkaz k dvom prácam, ktoré sú v našom prostredí relatívne dostupné a môžu poslúžiť ako dobré východisko pre ďalšie uvažovanie o problematike. Pozri napríklad – RICHARD VAN DÜLMEN: *Kultura a každodenný život v ranom novoveku*. Vol. 3: *Náboženstvo, magie, osvícenstvo*. Trans.: PAVEL HIML. Praha : Argo, 2007 a KASPAR VON GREYERZ: *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500 – 1800*. Trans.: THOMAS DUNLAP. Oxford : Oxford University Press, 2008.

Reformačné hnutie od svojich počiatkov kládlo veľký dôraz na vzdelanie v náboženských otázkach, čo sa následne odrazilo v dôraze na organizáciu školstva. Zdôrazňovanie významu Slova – kázaného, počutého, čítaného – na úkor rituálnych úkonov a „prežívania“, či istá miera intelektualizácie náboženského života, patria k často zdôrazňovaným aspektom úsilia reformátorov. Pochopiteľne, ako s každým takýmto zovšeobecňujúcim tvrdením, aj v tomto prípade realita nebola až taká jednoznačná a jednostranná,³ napriek tomu však odrážala istú základnú tendenciu. Keď sa v druhej polovici dvadsiatyh rokov 16. storočia počas saských vizitácií ukázal nelichotivý stav miestnych cirkevných pomerov, jednou z reakcií bolo vydanie takzvaného *Malého katechizmu* Martinom Lutherom, ktorý mal predstavovať „kresťanské učenie v krátkej, prostej a jednoduchej forme.“⁴ V Predhovore k textu vyjadruje svoje rozhorčenie a nepriamo tak necháva zaznieť aj svoje presvedčenie o dôležitosti poznania základných obsahov viery pre správny kresťanský život:

„Ó milý Bože, koľko biedy som videl! Pospolitý ľud, najmä po dedinách, nič nevie z kresťanského učenia a, žiaľ, aj mnohí farári sú celkom neschopní a nespôsobní učiť. A predsa všetci sa volajú kresťania, sú pokrstení a prijímajú velebnú sviatosť, nevedia však ani Otčenáš, ani Vieru všeobecnú kresťanskú, ani Desať Božích prikázaní a žijú si ako prostučký dobytok a nerozumné prasce.“⁵

Podľa týchto základných prvkov kresťanskej vierouky Luther rozdelil aj svoj *Malý katechizmus* na päť častí, v ktorých postupne formou otázok a odpovedí podal základné vysvetlenia Desatora, Všeobecnej viery kresťanskej, Modlitby Pánovej a dvoch sviatostí, krstu a Večere Pánovej. Detailnejšiu pozornosť im venoval ešte v takzvanom *Veľkom katechizme*, kde v krátkom predhovore opätovne zdôrazňuje:

„[k]to toto nezná, nemôže sa počítať medzi kresťanov ani nemôže byť pripustený ku sviatosti. Je to ako keď remeselníka, ktorý nezná pravidlá svojho remesla a v ňom sa nevyzná, vylúčia ako neschopného.“⁶

³ Pozri napríklad MARKUS FRIEDRICH: Das Hör-Reich und das Sehe-Reich: Zur Bewertung des Sehens bei Luther und im frühneuzeitlichen Protestantismus. In: GABRIELE WIMBÖCK – KARIN LEONHARD – MARKUS FRIEDRICH (eds.): *Evidentia: Reichweiten visueller Wahrnehmung in der Frühen Neuzeit*. Berlin : LIT Verlag, 2007, s. 453 – 482.

⁴ Stručný historický kontext v HEINZ SCHILLING: *Martin Luther: Rebel v prevratných časoch*. Trans.: PETER BALKO. Bratislava : Aleph, 2017, s. 372 – 388.

⁵ *Enchiridion/Malý katechizmus* Dr. Martina Luthera pre pospolitých farárov a kazateľov. In: *Symbolické knihy evanjelickej cirkvi augsburského vyznania*. Ed. a trans.: OTO VÍZNER. Liptovský Mikuláš : Tranoscus, 1992, s. 185.

⁶ Veľký katechizmus, nemecký, Doktora Martina Luthera. In: *Symbolické knihy*, s. 200 – 201.

Tento postoj – teda potreba vyučovania pre plnohodnotný život kresťana – sa stal svojím spôsobom programovým vyhlásením, ktoré nachádzalo realizáciu v rôznych podobách v neskôr sa formujúcich evanjelických konfesionálnych spoločnostiach. V ríšskom nemeckom prostredí i v ďalších regiónoch, do ktorých sa lutherská reformácia rozšírila, vznikali nové katechizmy, ako aj preklady Lutherových vzorov.⁷ Napokon, tieto impulzy boli dobre známe tiež v uhorskom prostredí. Pre ilustráciu tu možno uviesť dva príklady, oba úzko spojené s hornouhorskými slobodnými kráľovskými mestami a obzvlášť s Bardejovom. V prvom ide o katechizmus domácej proveniencie, ktorý v päťdesiatych rokoch 16. storočia „pre bardejovskú mládež“ zostavil známy rektor tamojšieho humanistického gymnázia, Leonard Stöckel. Jeho text v sebe spája základné princípy náboženského vzdelávania načrtnuté wittenberskými reformátormi (čo sa odráža na formálnej štruktúre i rozoberaných témach) s dobovými humanistickými ideálmi, kladúcimi veľký význam na vzdelanosť aj vo „svetských vedách“.⁸ O niekoľko desaťročí neskôr, roku 1581, bol v tom istom meste zase vydaný prvý preklad Lutherovho *Malého katechizmu* pre slovenské prostredie, takzvaný *Bardejovský katechizmus*.⁹ Od počiatkov reformačného hnutia boli teda aj v uhorskom (a slovenskom) prostredí recipované impulzy vedúce k dôležitosti špecifickej náboženského vzdelania. Najmä v prípade Lutherovho *Malého katechizmu* sa jeho vplyv pre kultúrno-náboženský vývoj slovenského (evanjelického) prostredia prejavil nielen tým, že šlo o prvú knihu vydanú v domácom prostredí „domácim“ jazykom, ale aj tým, že v nasledujúcich generáciách sa zaradil k najčastejšie vydávaným knihám pre slovenských čitateľov.¹⁰

Ak sa presunieme z obdobia počiatkov šírenia reformácie v hornouhorskom prostredí do 18. storočia, význam pripisovaný náboženskému vzdelaniu získava v zmenených politicko-spoločenských podmienkach nové dôrazy. Nejde už výlučne o sprostredkovávanie základných článkov

Postavenie
evanjelikov
v 18. storočí

⁷ Situáciu vo východno-strednej Európe mapuje KRISTA ZACH: Protestant vernacular catechisms and religious reform in sixteenth-century east-central Europe. In: MARIA CRĂCIUN – OVIDIU GHITTA – GRAEME MURDOCK (eds.): *Confessional Identity in East-Central Europe*. New York : Routledge, 2016, s. 49 – 63 a KRISTA ZACH: „Eine kleine Biblia“ – Rezeption und Resonanz des reformationszeitlichen Katechismus im historischen Ungarn (1530 – 1640). In: WILHELM KÜHLMANM – ANTON SCHINDLING (eds.). *Deutschland und Ungarn in ihren Bildungs- und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2004, s. 151 – 184.

⁸ *Katechizmus Leonarda Stöckela a jeho teologicko-filozofický odkaz*. Eds. MICHAL VALČO a DANIEL ŠKOVIERA. Martin : Slovenská národná knižnica, 2014.

⁹ *Bardejovský katechizmus z roku 1581 : najstaršia slovenská kniha*. Ed.: MILOŠ KOVAČKA. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013. Tam aj odkazy na ďalšiu literatúru.

¹⁰ MILOŠ KOVAČKA: Bardejovský katechizmus v národných a duchovných dejinách Slovenska (Tri sondy k téme). In *Bardejovský katechizmus z roku 1581*, s. 171 – 224, tu s. 201.

kresťanskej viery mládeži či ľudu, ale nový význam získava aj jeho konfesionálna špecifickosť. Evanjelici augsburského vyznania sa totiž po komplikovaných udalostiach poslednej tretiny 17. storočia dostali v Uhorsku do politicko-právne znevýhodnenej pozície.¹¹ Tým, že sa evanjelici ocitli v pozícii „obliehaného spoločenstva“, vzdelávanie a zdôrazňovanie konfesionálnych špecifik získalo významný, identitu budujúci a posilňujúci rozmer, zabezpečujúci tak prežitie komunity aj za nepriaznivých okolností.¹²

V sťažných podmienkach existencie sa vzdelanie v základných doctrinálnych princípoch vlastnej cirkvi stávalo dôležitým základným kameňom, na ktorom mohlo dané spoločenstvo neskôr ďalej budovať. V uhorskom prostredí mali protestanti (tak evanjelici, ako aj kalvíni) počas väčšiny 18. storočia pomerne limitovaný prístup k službám vlastných duchovných, ktorých prítomnosť bola koncentrovaná na artikulárne miesta. Zodpovednosť za väčšinu duchovného života v komunite teda museli preberať sami veriaci, na čo mala z pohľadu intelektuálnych elít cirkvi poslúžiť produkcia náboženskej literatúry v zrozumiteľnom jazyku. Čo teda často nemohli poskytnúť priamo kazatelia, mali vynahradiť aspoň do istej miery knihy. Vydanie *Resolutio Carolina* v roku 1731 prinieslo v tomto smere ďalšie obmedzenia, keďže veľkú časť náboženského života nekatolíkov ďalej presúvalo do súkromnej sféry. V 3. bode dokumentu sa okrem iného uvádza, že mimo artikulárnych miest síce

„každý pri svojom vlastnom dome, pre seba a svoju rodinu môže slobodne čítať náboženské knihy, vzťahujúce sa na jeho náboženstvo, avšak tak, že pustiť k tomu suseda, známeho alebo krajana, o to viac potom iných miestnych obyvateľov, nie je dovolené.“¹³

¹¹ Prehľad rôznych socio-kultúrnych aspektov evanjelickej cirkvi v nových podmienkach spracováva EVA KOWALSKÁ: *Evanjelicke a. v. spoločenstvo, passim*. Stručný prehľad prináša ZOLTÁN CSEPREGI: Das königliche Ungarn im Jahrhundert vor der Toleranz (1681 – 1781). In: RUDOLF LEEB – MARTIN SCHEUTZ – DIETMAR WEIKL (eds.): *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg*. Wien : Böhlau Verlag, 2009, s. 299 – 330.

¹² EVA KOWALSKÁ: Deklarovanie a upevňovanie konfesijnej identity v období raného novoveku. In: GABRIELA KILIÁNOVÁ – EVA KOWALSKÁ – EVA KREKOVÍČOVÁ (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti: Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 143 – 162.

¹³ Slovenský preklad citovaný podľa PETER KÓNYA: Šopronské články, *Resolutio Carolina* a Tolerančný patent – tri zákonné normy pre existenciu protestantov v Uhorsku v 17. – 18. storočí. In: *Historia Ecclesiastica*, roč. 3, 2012, č. 1, s. 166 – 178, tu s. 170. Latinský text napríklad v IOANNES RIBINI: *Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae*. Vol. 2: *A Leopoldo M. usque ad Carolum VI. Posonii* : Caroli Gottlob Lippert, 1789, s. 250.

Týmto nariadením sa teda ešte viac presúvala zodpovednosť za náboženskú formáciu a udržiavanie konfesiónálnej vernosti do domácností. Je síce pravda, že už Luther svoj *Malý* a *Veľký katechizmus* vnímal ako pomôcku nielen pre kazateľov a učiteľov, ale aj pre otcov ako hlavy rodín, zodpovedné za duchovný vývoj vo svojich domácnostiach.¹⁴ Prax v tomto smere nie vždy zodpovedala ideálnej predstave, takže katechizmy a nimi sprostredkované poznanie základných článkov náboženskej viery sa stále pohybovalo na pomedzí verejnej a súkromnej sféry. Z domáceho, uhorského prostredia tak máme správy o tom, že katechizmus bol súčasťou tak školskej náboženskej výučby, ako aj rodinného kruhu. Azda najznámejšie svedectvo o druhom aspekte sa nachádza vo *Vlastnom životopise* Samuela Hruškovica, ktorý pri spomienkach na svoje detstvo okolo roku 1700 nasledovne opisuje pomery v domácnosti svojich starých rodičov, najmä svoju starú matku, ktorá „bola žena veľmi nábožná“ a „[v]šetok čas, ktorý jej len zvyšoval po práci, venovala modlitbám, piesňam a čítaniu Písma svätého. Svoju čelad' uspávala i zobúdzała modlitbou a spevom.“ Budúci evanjelický superintendent vo svojom životopise s vďakou uvádza:

„počúvajúc ju pozorne každý deň, ako sa podľa svojho zvyku modlila, spievala a predčítala svojim slúžkam Lutherov Malý katechizmus, naučil som sa nazapamäť Lutherov Malý katechizmus a mnohé modlitby a piesne pro, ako som vedel čítať, už asi počiatkom svojho štvrtého roku.“¹⁵

O obľube a význame katechizmu ako žánra i Lutherovho *Malého katechizmu* ako jeho prototypu v evanjelickom prostredí svedčí napokon aj knižná produkcia 18. storočia a viacero nových vydaní reformátorovho textu, prípadne katechetických diel domácich autorov.¹⁶

Z knižnej a literárnej produkcie 18. storočia možno spomenúť však ešte niekoľko ďalších diel, respektíve ich typov či žánrov, ktoré zohrávali významnú úlohu pri udržiavaní evanjelickej konfesijnej identity a vytvárali základy pre jej neskoršie rozvinutie v nových podmienkach tolerančnej

Pramene
evanjelickej
zbožnosti

¹⁴ V „Krátkom predhovore“ k Veľkému katechizmu napríklad uvádza: „Preto každý otec rodiny má sa aspoň raz do týždňa povyspytovať a vyskúšať svoje deti a domácnosť rad radom, či ich [články katechizmu] vedia a či ich učia a keď nie, prisne ich k tomu primäť.“ Veľký katechizmus, in: *Symbolické knihy*, s. 201.

¹⁵ SAMUEL HRUŠKOVIC: *Vlastný životopis*. Ed. a trans.: JÁN VILIKOVSKÝ. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscus, 1943, s. 25.

¹⁶ MILOŠ KOVAČKA: Bardejovský katechizmus v národných a duchovných dejinách, s. 199 – 207. Ako pozoruhodnú skutočnosť tu možno uviesť, že Kovačka vo svojom texte upozorňuje, že v roku 1729 (teda pri 200. výročí prvého vydania) sa o novú slovenskú edíciu zaslúžil aj sám Samuel Hruškovíc, ktorá sa následne dočkala ďalších tridsiatich šiestich vydaní.

doby. Vo svojich literárnych dejinách Ján Ďurovič do tejto kategórie zaraďuje predovšetkým *Bibliu*, *Citharu sanctorum* a Sartoriovu *Postilu*.¹⁷ Tieto texty tu spomínáme predovšetkým ako príklady utvárajúce rámec, do ktorého sa náboženská príprava mladej generácie zaraďovala. V každom jednotlivom prípade sa duchovný život, nadväzujúci na základné znalosti, ktoré boli mládeži sprostredkované prostredníctvom vzdelania, sprostredkované vzdelaním mládeže mohol realizovať na báze týchto, ale i iných diel. Vybrané texty však na tomto mieste figurujú ako isté prototypy, ktoré slúžia na načrtnutie hlavných smerov osobnej zbožnosti v evanjelickom prostredí v období pred Tolerančným patentom a napokon i po jeho zavedení.

Význam *Biblie*

Nie je azda potrebné rozsiahlo poukazovať na dôležitosť pripisovanú *Písmu svätému* v protestantskom prostredí už od reformačných čias. Rozvoj pietistického hnutia a prijímanie jeho impulzov aj v špecifických uhorských podmienkach tieto princípy len posilnili, a to nielen v rovine teologickej práce, ale aj vo sfére laickej osobnej zbožnosti. Hallské vydanie kralického prekladu *Biblie* z roku 1722 bolo významným počinom hneď z viacerých stránok.¹⁸ V personálnej rovine šlo o preklenie „vnútorných táborov“ v evanjelickom prostredí, keďže na jeho príprave spolupracovali Daniel Krman ako odporca pietizmu s Matejom Belom ako jedným z jeho hlavných stúpencov. V duchovnej a praktickej rovine šlo ale tiež o dôležité podujatie. Pohľad do motivácií ponúkajú v istom zmysle intelektuálne komplementárne predhovory oboch duchovných pri prvom vydaní. Kým Krman sa sústreďuje na okolnosti vzniku a najmä praktickú potrebu nového vydania prekladu, „[a]by pak tomuto nedostatku spomoženo bylo“, keďže „giných pak na tisíce [exemplářů] od zlodochů zhlazeno gest/takže za nasseho věku zřídka který dosti za veliké peníze dostati se může.“¹⁹ Bel zase zdôrazňuje význam čítania *Pisma* pre osobný duchovný život, keď okrem iného konštatuje: „Nenj potřebj mnohými důwody dokázati toho, že Čtenj Pjsem Swatých na wssech wůbec Křesťanů, spasenj swého z báznj a třesením konati chtěgicych, přislussi.“²⁰

O význame biblického textu pre náboženský život svedčia napokon aj jej ďalšie dve vydania pred *Tolerančným patentom* (v zahraničí) a následne

¹⁷ JÁN M. ĎUROVIČ: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1940, s. 251. K spomínaným trom knihám pristupuje z perspektívy ich intelektuálnej hodnoty pre duchovný život spoločenstva, no zároveň poukazuje aj na ich pomerné rozšírenie v slovenskom prostredí.

¹⁸ *Biblia Sacra, To gest: Biblj Swatá, Aneb Wssecka Swatá Pisma / Starého y Nowého Zákona / možnau Pilnostj opět přehlidnuta / Krátkými Summowniky / a mnohými Concordancyemi zaopatřena / A wnowě wydána Pracj, Wynasnažowánjm a Nákladkém, Lidj o zrůst Cýrkwe Božj upřjmně pečugjých*. s.l. [Halle] : s.a., [1722].

¹⁹ DANIEL KRMAN: Pobožný a Nábožný Pjsem Swatých Čtenáři. In: *Biblia Sacra*, (a)1.

²⁰ MATEJ BEL: Předmluwa. Pobožný a Upřjmný Čtenáři! In: *Biblia Sacra*, (a)4.

i zakrátko po ňom (v Bratislave/Prešporoku roku 1787),²¹ celý rad konkordancií, biblických histórií a podobných textov, produkovaných počas celého 18. storočia.²² Napokon aj v tu publikovaných poznámkach k náboženskej výuke sa opakovane stretávame s priamymi citáciami z *Písma*, ktoré sa mal študent naučiť a ktoré zodpovedajú kralickému prekladu, ako na to ešte poukážeme.

Druhú spomínanú skupinu textov reprezentujú zbierky kázni a výklady textov i teologických princípov. Najvýznamnejším predstaviteľom tohto okruhu je azda Daniel Sartorius so svojou prácou *Summowní Postylla*, ktorá prvýkrát vyšla roku 1746.²³ Autor svoje dielo určuje práve pre potreby tých, ktorí:

Postily

„nemaġi Doma té pŕjležitosti, aby s nábožnau Maryj každodenně w Shromážďenj Cýrkewnjm, u noh Gežissowých mohli se posaditi (...) s chwátanjm ginam pospjchagi, hledagice Slowa Hospodinowa, aby srdce gegich duchownjm hladem a žjznj nezemdlelo.“²⁴

Ako príklad systematickej „teologickej príručky“ zase možno spomenúť prácu Juraja Ambrosia *Libezné jádro celého křesťanského učení* z roku 1745.²⁵

Tretím okruhom, dôležitým pre formovanie evanjelickej zbožnosti, boli zbierky piesní a modlitieb. V tomto smere má nezastupiteľné miesto *Cithara sanctorum*, ktorá sa od svojho prvého publikovania v roku 1636 dočkala mnohých ďalších vydaní a reedícií a do širšieho povedomia vošla pod názvom *Tranoscius*, upomínajúcim na svojho prvého zostavovateľa.²⁶ Iba počas 18. storočia možno narátať dvadsať vydaní kancionálu.²⁷ Za zmienku stojí, že nám už známy Samuel Hruškovic, sa v polovici storočia postaral o jeho tretiu redakciu.²⁸ Okrem tejto základnej práce, neoddeliteľnej od evanjelickej identity v tomto i nasledujúcom storočí, však treba spomenúť aj

Spevníky

²¹ Prehľad vývoja JAN PIŠNA: Druhý život Kralické bible v 18. a na začátku 19. století – edice hallská a prešpurská. In: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 5, 2013, č. 2, s. 175 – 193.

²² JÁN M. ĎUROVIČ: *Evanjelická literatúra*, s. 249 a nasledujúce.

²³ K dispozícii som pri písaní textu mal druhé vydanie: DANIEL SARTORIUS: *We Gménu Páně! Summownj Postylla na wssecky Dny Nedělnj y Swátečnj w Roce, dwogim kázanjm Ewangelickým i Epistolickým, k Rannj y Nesspornj Nábožnosti Duchownj zaopatřená (...)*. W Presspurku : v Frantisska Augustýna Patzko. 1779.

²⁴ DANIEL SARTORIUS: K nábožnému Čztenáři. In: *Tamže*, s. (0)2.

²⁵ [JURAJ AMBROZIUS]: *Ljbezne Gádro celého Křesťanského Ewangelického Učeníj, wubec w Známosti BOha y Člowěka, zwlásně we dwau a čtyřidceti Článcých Wjry Křesťanské záležgicýho (...)* wydáno od Gednoho Augsspurského nesměněného Wyznánj w pŕjrněho a wěrného Následownjka. [s.l.] : [s.n.], 1745.

²⁶ K fenoménu jestvuje rozsiahla literatúra, ako východisko (s odkazmi na ďalšie práce) môže poslúžiť: *Cithara sanctorum, 1636 – 2006*. Eds.: MILOŠ KOVAČKA a EVA AUGUSTÍNOVÁ. Martin : Slovenská národná knižnica, 2006.

²⁷ AGÁTA KLIMEKOVÁ: *Vydania Cithary sanctorum v 18. storočí*. In: *ibidem*, s. 204 – 209.

²⁸ JÁN M. ĎUROVIČ: *Evanjelická literatúra*, s. 319 – 353.

texty Pavla Jakobeiho *Modlitebný poklad* z roku 1732 a *Funebrál* z roku 1740²⁹ či *Života studnice* Eliáša Mlynárových z roku 1702,³⁰ ktoré tiež zohrávali významnú rolu v laickej zbožnosti.

Význam
školsťva

Všetky tieto práce svedčia o význame, ktorý sa pripisoval duchovnému životu v rodinách a domácnostiach, najmä v podmienkach sťaženej dostupnosti služieb vlastného konfesijného duchovenstva. Východiskom však pre obe obdobia, pred i po roku 1781, boli základy položené náboženským vzdelaním, opäť buď v „súkromnej“ sfére alebo na školách, jestvujúcich pri artikulárnych miestach. Ich organizácia a usporiadanie – podobne ako mnoho ďalších otázok cirkevného života v tomto období – neboli výlučne doménou cirkevných činiteľov, ale výrazný vplyv na ňu mali aj svetskí reprezentanti.³¹ Samozrejme, pri organizácii evanjelického školstva v tomto období nemožno prehliadať skutočnosť, že najmä v prípade významnejších škôl nemalo poskytovať iba náboženské vzdelanie, ale absolventom malo ponúknuť čo najlepšie predpoklady napríklad pre pokračovanie v štúdiu na zahraničných protestantských univerzitách. Aj tento širší, praktický rozmer vzdelania sa však realizoval v úzkom prepojení s konfesijnou-náboženskou stránkou, ktorá je v tejto štúdii ťažiskom nášho záujmu.³²

Zdanlivo by bolo možné očakávať, že k istej zmene dôjde po zavedení Tolerančného patentu roku 1781 a odstránení hlavných obmedzení pre verejné praktizovanie evanjelického vierovyznania a uplatňovanie jeho príslušníkov v uhorskej spoločnosti. Situácia však nebola taká jednoznačná a ani odstránenie najzásadnejších právnych prekážok nezmenilo sociálne tlaky a impulzy, ktoré definovali fungovanie evanjelikov ako menšinovej komunity. V niektorých sférach – medzi nimi napríklad v školstve – sa stretávame naďalej so zdôrazňovaním vlastnej konfesijného identity (a tiež istej nedôvery) voči centralizujúcemu úsilíu panovníckeho dvora a štátneho aparátu, ktorý z evanjelického pohľadu ani v nových „podmienkach tolerancie“ nestratil nič – alebo len málo – zo svojho rímskokatolíckeho charakteru.³³ Uvoľnené podmienky umožnili aj v Kežmarku ešte výraznejší rozvoj

²⁹ *Ibidem*, s. 216 – 219.

³⁰ *Ibidem*, s. 287 – 288.

³¹ EVA KOWALSKÁ: *Evanjelické a. v. spoločenstvo*, najmä s. 114 – 138.

³² Pre rozbor ďalších vybraných aspektov vzdelávania pozri (tu) štúdie Martina Homzu a Vladimíra Olejníka. Základný prehľad vývoja kežmarskej evanjelickej školy ponúkajú staršie práce – ISTVÁN PALCSÓ: *A késmárki ág. hitv. ev. kerületi lyceum története*. Kežmarok : Pál Sauter, 1893 a JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyzeums A. B. in Kesmark*. Kežmarok : Selbstverlage des Lyzealpatronates, 1933.

³³ JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyzeums*, s. 57 – 77 a EVA KOWALSKÁ: *Osvietenské školstvo (1771 – 1815) : Nástroj vzdelania a disciplinizácie*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 90 – 96.

„svetských predmetov“, ktorých obsah mal korešpondovať s aktuálnym vývojom v zahraničí, predovšetkým v nemeckom protestantskom kultúrnom priestore. Dôležitým však naďalej ostával dôraz na náboženskú výchovu, ktorá figurovala stále ako základ a východisko pre ďalšiu osobnostnú a intelektuálnu formáciu študentov. Napokon publikované poznámky Andreja Kleniara/Klennera k náboženskej výchove sú toho zaujímavým svedectvom.

Poznámky k náboženstvu na dvadsiatich siedmich stranách rukopisu pripomínajú po formálnej stránke katechizmus, keďže sú spísané formou otázok a odpovedí. Po obsahovej stránke však nenasledujú štruktúru načrtnutú základnými katechetickými textami, počnúc Martinom Lutherom. Zvyčajná štruktúra totiž obsahuje výklad základných kresťanských modlitieb a sviatostí. V prípade týchto poznámok je však koncept odlišný. Preto sa napokon v celej tejto štúdii a napokon aj edícii vyhýbame pojmu „katechizmus“, a uprednostňujeme síce všeobecne znejúci opisný termín, ale predsa len lepšie reflektujúci špecifickejší charakter prameňa. Na katechizmus ako taký sú napokon niektoré otázky explicitne zamerané, akoby z pohľadu vonkajšieho posudzovateľa. Skôr sa núka hypotéza, že šlo o poznámky využívané pri konfirmačnej príprave. Tá si napokon do súčasnosti tiež zachováva takúto dialogickú formu a navyše aj viaceré okruhy otázok sa svojím zameraním i argumentáciou približujú neskorším príručkáms.³⁴ Možno tu spomenúť, že práve pod vplyvom pietizmu a osvietenstva sa v 18. storočí vo výraznejšej miere začínala konfirmácia uplatňovať v cirkevnom živote, pričom bola chápaná ako prijatie mladých ľudí do spoločenstva dospelých členov cirkvi, podmienené zvládnutím základných obsahov viery.³⁵ V slovenskej cirkevnej historiografii tejto téme doposiaľ nebola venovaná rozsiahlejšia pozornosť. Nateraz teda možno konštatovať, že aj v uhorskom prostredí sa zavádzanie konfirmácie do cirkevnej praxe stalo výraznejším fenoménom až počas 18. storočia a súviselo s reflexiou pietistických vplyvov.³⁶

*Charakter
a využitie
poznámok*

³⁴ Obstoja napokon aj v porovnaní so súčasnou učebnicou používanou v rámci konfirmačnej prípravy: MIROSLAV HVOŽĎARA: *Verím a sľubujem*. Liptovský Mikuláš : Transocius, 2009.

³⁵ Pozri KARL DIENST – WALTER NEIDHART: Konfirmation. In: *Theologische Realenzyklopädie*. Vol. 19. Berlin : de Gruyter, 1990, s. 437 a nasledujúce.

³⁶ Jedným z prvých bohoslužobných poriadkov, ktorý obsahoval aj konfirmáciu, je takzvaná *Bratislavská agenda* z roku 1726. Je príznačné, že sa nenachádza v Krmanovej *Agende Ecclesiastice Slavonice*. Objavuje sa však už v druhej polovici 18. storočia, napríklad v pastierskom liste banského superintendenta M. Pohla z roku 1772. Jednotlivé zmienky možno nájsť v práci JÁN M. PETRÍK: *Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích*. Liptovský Svätý Mikuláš : Transocius, 1946, tu s. 177 – 182 (Krman), s. 186 – 187 (*Bratislavská agenda*), s. 193 – 194 (*Pohlov pastiersky list*).

Otázky sú formulované pomerne jasne a jednoznačne a prislúchajú im rovnako jasné a stručné odpovede, v mnohých prípadoch dominantne faktografického charakteru. Na niektoré všeobecné odpovede vo forme „poučiek“ nadväzujú výzvy k uvedeniu príslušných citátov z Písma, ktoré by tvrdenia podporili biblickou autoritou. Často sú uvádzané slovami „*Powecz nato Dyktum*“ či „*Dosweč to SPisma Swateho*“. Na takýchto miestach sa ukazuje vyššie spomínaný vplyv reedícií kralického prekladu *Biblie* v 18. storočí, keďže príslušné pasáže sú preberané z tohto textu, i keď nezachovávajú vždy dôsledne jeho archaický (český) pravopis.³⁷

Logicky síce otázky na seba nadväzujú a ponúkajú tak pomerne systematický postup základnými princípmi kresťanskej viery v jej evanjelickej interpretácii, vnútorne však celok zväčša nie je ďalej členený na tematicky súvisiace skupiny. Jedinú výnimku predstavuje hneď v úvode podnadpis „*O naboženstwy wubec*“ a potom na 18. strane náboženských poznámok „*O zakone wubec*“. Je otázne, či ide o hlbší zámer a otázky nasledujúce za týmito nadpismi majú tvoriť uzavretý významový celok. Druhá sekcia „*O zákone*“ sa vyznačuje väčšou tematickou uzavretosťou. V prvej polovici poznámok sa však pod „hlavičkou“ náboženstva skrýva pomerne široký okruh tém, pričom je otázne, či ide o zámer pôvodcu a teda pohľad do jeho interpretácie, čo všetko spadá do všeobecnej charakteristiky náboženstva, alebo z prepisu ešte nejaký podnadpis vypadol.

V krátkosti sa teraz ešte pristavíme pri niektorých vybraných témach z obsahu a pokúsime sa ich zasadiť do vyššie načrtnutého kontextu evanjelickej zbožnosti 18. storočia. V úvode sa stretávame s najvšeobecnejšími otázkami o podstate náboženstva a jeho hlavných typoch, teda „*Pohanske, Židowske, Turecke, a Krestanske*“, ktoré sú následne v krátkosti charakterizované. Od všeobecného sa prechádza k stále konkrétnejšiemu, a tak po definovaní pojmu kresťan v historicko-etymologickej, ako aj duchovnej rovine, sa pomerne rýchlo dostávame k otázkam týkajúcim sa jeho individuálneho chápania. Kresťania sú ako pomazaní (pri krste) povolani k dvojakému duchovnému úradu, a to kňazskému i kráľovskému. Hneď v tejto formulácii možno badať ohlas teologickej zásady všeobecného kňazstva, ktorá mala významné postavenie už v Lutherovej teológii.³⁸ Po teoretickom definovaní východísk a príslušných biblických pasáží sa pristupuje k praktickej aplikácii týchto princípov v kresťanskom živote. Tie zase predstavujú plynulý

³⁷ Pozri (tu) štúdiu Pavla Žigu.

³⁸ Prehľad v WASSILIOS KLEIN a kol.: *Priester/Priestertum*. In: *Theologische Realenzyklopädie*. Vol. 27, tu s. 402 – 413.

prechod k ďalšiemu tematickému okruhu, i keď formálne nevymedzenému. Otázkou „*Odkaut se krestan ktomu vci?*“ sa totiž dostávame k Písmu Svätému.

Otázky týkajúce sa Biblie zaberajú nasledujúcich dvanásť rukopisných strán. Venujú sa tak formálnym, ako aj teologickým aspektom problému. Do prvej skupiny možno zaradiť napríklad otázky na význam slova „Biblia“, jej členenie na *Starý* a *Nový Zákon*, rozlíšenie kanonických a apokryfných kníh, ich autorstvo i pôvodné jazyky. Zaujímavým aspektom je dôraz, ktorý vyžadoval naučiť sa naspamäť všetky biblické knihy podľa ich kategórií a umiestnenia v *Starom* a *Novom zákone*. Možno v tom vidieť prejav dôležitej pozície Biblie a jej dostupnosti laickým čitateľom prinajmenšom v ideálnej podobe evanjelickej zbožnosti. Znalosť poradia, kategórií i základných charakteristík jednotlivých biblických kníh a teda schopnosť orientovať sa v texte mala nepochybne tvoriť predpoklad pre jeho čítanie a praktické využitie v osobnom duchovnom živote každého jednotlivca. Veľavravným výrazom tohto postoja je napokon aj konštatovanie Juraja Ambrozioho ešte v polovici storočia, že „[I]idé, kteříž ho [Slovo Boží] k swému dobrému vžiwati a čjsti magj, gsau bez wsseho rozdjlu, wěku y pohlawj.“³⁹ Obsahovo-teologickej analýzy sa zase týkajú otázky o pôvode jeho autority a najmä konceptuálne rozlíšenie zákona a evanjelia, ďalšej obľúbenej témy evanjelickej (a vôbec protestantskej) teológie.⁴⁰ Predtým, než sa poznámky preklenú do druhej vymedzenej časti, je v rukopise ešte niekoľko otázok ku katechizmu, osobe Martina Luthera a historickým okolnostiam vzniku *Malého katechizmu*. Následne sa poznámky opäť vracajú k rozlišovaniu zákona a evanjelia, a ich zhrnutiu.

Znalosti
o Biblii

Posledných deväť strán rukopisu spadá pod hlavičku „*O Zakone wu-
bec*“. Aj tu sa opäť postupuje systémom od všeobecného ku konkrétnemu. Východiskom je rozlíšenie zákona prirodzeného a zjaveného. Ťažisko záujmu však v nasledovných otázkach spočíva na zjavenom zákone, ktorý je ďalej rozdelený na „*I. Lewyticky anebo Cyrkewny aneb Ceremonialny II.; Politicky aneb Swetsky* a *III. Mrawny*“. Otázky k prvému typu, teda levitskému alebo ceremonálnemu, sú opäť príležitosťou na prezentáciu faktografických informácií o starozákonnom hebrejskom rituáli. Dnešnej situácie kresťanov sa však už netýka, keďže „*bil figuru a obrazem budauciho Mesyša, a tak kdiž se Mesyša a Spasitel narodil, prestati musel*.“ Aj svetský zákon bol viazaný na starozákonnú skúsenosť židovského národa, jeho zásady sa však sluší používať aspoň v tej miere, „*nakolik to kragne vžitečne gest*“. Tretej kategórii, mravnému zákonu, je venovaná najväčšia pozornosť, keďže vedie

Zákon

³⁹ [JURAJ AMBROSIUS]: *Ljbezné Gádro*, s. 582.

⁴⁰ Východiskom tu môže byť HANS-MARTIN BARTH – YOSHIRO ISHIDA: *Gesetz und Evangelium*. In: *Theologische Realenzyklopädie*. Vol. 13, s. 126 a nasledujúce.

k Mojžišovi a Desatoru. Cez sumu zákona sa následne otázky presúvajú k Ježišovi Kristovi, milosti a oslobodeniu od „zlorečenstwj Zákona“, nie však od „poslussednosti Zákona“. Týmto sa zápisky končia.

Záver Z tohto krátkeho obsahového prehľadu je zjavné, že v rukopise sú pre potreby školského vzdelávania obsiahnuté aspoň niektoré základné princípy evanjelickej teológie, ako napríklad dôraz na všeobecné kňazstvo kresťanov, *Písmo*, rozlišovanie zákona a evanjelia a prinajmenšom v prípade zákona jeho vzťah k spasiteľskému dielu Ježiša Krista. Napriek tejto hutnosti sa však nedajú náboženské témy v *Školských poznámkach z rétoriky, náboženstva a zemepisu* Andreja Kleniara/Klennera považovať bez výhrad za uzavretý celok. Sekcii o zákone bezprostredne predchádzajú otázky o rozlišovaní evanjelia a zákona. Poznámky sa však v tomto rukopise končia otázkami o tom druhom. Napriek tomu, že zápis je ukončený slovom „Amen“, uvedením mena pravdepodobného pisateľa a roku 1785, na základe logickej štruktúry – a napokon i relatívnej stručnosti – možno odôvodnene predpokladať, že nejde o všetko, čo sa k danej téme pri náboženskom vyučovaní mohlo povedať. Prinajmenšom by sa napríklad žiadalo pokračovať sekciou o evanjeliu. Táto skutočnosť tak podľa našej mienky svedčí, že ide o zaujímavý artefakt zo školskej praxe, možno povedať záblesk vystrihnutý z prebiehajúcej školskej praxe, nie však o jej kompletný prehľad. Napriek tomu si však zasluhuje pozornosť ako svedectvo aplikácie princípov evanjelickej teológie a duchovnej kultúry vo výchove mládeže z konca 18. storočia.

Školské poznámky Andreja Kleniara /Klennera ako dôležité svedectvo o prvej kodifikácii geografickej terminológie v slovenčine predpisovného obdobia

Zámorské objavy, rozvíjajúce sa vojenstvo, ale i prudký rozvoj výroby aj na rozvoj geografie a kartografie. Hlbšie poznávanie malej i veľkej vlasti, rastúce krajinské ctenie a budovanie pozitívneho vzťahu k vlasti a monarchii v celoeurópskom rozmere, viedli k položeniu základov vlastivedy. S určitým časovým oneskorením sa dá uvedené aplikovať aj na uhorské pomery. Po uzavretí Karlovskeho (Karlovackého) mieru s osmanskými Turkami v roku 1699 a následne Satmárskym mierom z roku 1711, ktorý znamenal ukončenie posledného zo stavovských povstaní – povstania Františka II. Rákociho, aj v ťažko skúšanom Uhorskom kráľovstve konečne prišlo ku konsolidácii politických, náboženských i ekonomických pomerov. Jedným z efektov novej politickej situácie bol nebyvalý záujem o rozvoj vied. Integrovanou časťou tohto vzopätia bol aj čoraz silnejší dôraz na vyučovanie geografie a vlastivedy a na nich naviazanú históriu.

Všeobecné východiská výučby geografie a vlastivedy v Uhorskom kráľovstve

Pôvodina *Školských zápiskov Andreja Kleniara/Klennera z rétoriky náboženstva a zemepisu* alebo inak iba *Zápiskov Andreja Kleniara/Klennera* je zachovaná v origináli do dnešných dní v Knižnici Evanjelického lýcea v Kežmarku.¹ Okrem zemepisných a vlastivedných poznámok obsahuje skrátenej didaktický materiál z rétoriky a náboženskej výchovy vypracovaný na základe *Lutherovho katechizmu* a náčrtu latinskej gramatiky.² Ako svedčí samotné datovanie poznámok rokom 1785, poznámky boli zapísané v období osvietených reforiem cisára Jozefa II. (1780 – 1790), teda za čias, keď bol rektorom Kežmarského evanjelického lýcea Adam Podkonický/ Podkonitzky (ako rektor 1776 – 1815).

Kompozícia Školských zápiskov Andreja Kleniara/Klennera

O autorovi, ktorého meno pôvodca zápiskov zaznačil v dvoch rozličných variantoch – v slovenskom: Klengar = Kleniar a v nemeckom: Klenner sa nateraz nepodarilo zistiť veľa. V matrike študentov Kežmarského lýcea, ktorá je dodnes súčasťou zachovaných zbierok Knižnice Evanjelického lýcea

Niekoľko údajov o Andrejovi Kleniarovi/ Klannerovi

¹ ANDREJ KLENNER: *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu*, rukopis z roku 1785sign. Ms1257.

² Pozri (tu) k tomu štúdie Petra Benku a Vladimíra Olejníka.

v Kežmarku sa totiž roky 1756 – 1786 nenachádzajú.³ Vzhľadom na skutočnosť, že analyzované poznámky sú po slovensky, to jest podľa všetkého v materinskom jazyku, ktorý bol ako jazyk výučby niektorých predmetov uprednostňovaný najmä v nižších ročníkoch, sa však dá určiť pravdepodobný rok nástupu Andreja Kleniara/Klennera. Tým bol mohol byť rok 1784, respektíve 1785. Tomu by zodpovedal aj nateraz jediný pravdepodobný odkaz na muža s menom Andrej Kleniar/Andreas Klenner, ktorého pôsobenie sa podarilo zistiť v Krupine. Podľa zápisov v miestnej matrike tu bol 18. novembra v roku 1772 pokrstený Andreas, syn Math(iasa) Kleniara.⁴ V roku 1785 teda ako 13 ročný mohol byť skutočne už študentom Evanjelického lýcea v Kežmarku.. Už ako Andreas Klenner, spolu s manželkou Barbarou Forgáčovou (Forgács), sa opäť objavuje v krupinskej matrike v januári roku 1793, keď tu bol pokrstený ich najstarší syn Pavol.⁵ Takémuto riešeniu navyše zodpovedá jednak jeho osobné vlastné meno Andrej, ako aj dvojaký zápis jeho priezviska v podobe Klengar [Kleniar] a Klenner.

Hlavné otázky článku

Pri analyzovaní *Zápisov Andreja Kleniara/Klennera* vyvstal celý rád otázok. Súvisia najmä s obsahom a formou výučby uhorskej geografie, základov vlastivedy a používania slovenčiny vo vyučovacom procese na Kežmarskom lýceu v časoch vlády Jozefa II. (1780 – 1790). Prednostne bude potrebné odpovedať na to, kto vlastne stojí za obsahom učebných osnov vyučovania zemepisu (geografie) a vlastivedy na Kežmarskom lýceu v uvedených rokoch? Rovnako zaujímavé bude tiež nájsť odpoveď na otázku, aké boli témy z geografie i vlastivedy, ktoré sa prednášali a na základe akej metodiky sa vyberali? Záverom bude potrebné formulovať aj tézy o tom, ako sa vlastne slovenská zemepisná terminológia petrifikovala do tej podoby, ako je známa z analyzovaných zápisov.

Centrá evanjelickej vzdelanosti v dobovom Uhorskom kráľovstve

Zaujímavé miesto v rozvoji vzdelanosti v Uhorskom kráľovstve v 18. storočí zohrávali aj vyššie evanjelické školy z územia takzvaného Horného Uhorska (približne dnešného východného Slovenska a prilahlých stolíc dnes na území Maďarska, Ukrajiny a Rumunska) – lýcea v Prešove a Kežmarku. Tieto vzdelanostné centrá boli v sledovanom čase už po stáročia napojené na „hlavné mestá“ vtedajšej evanjelickej vzdelanosti – Wittenberg, Jenu, Halle a iné. V rámci krajinských relácií najmä od začiatku 18. storočia

³ Pátranie po ďalších skutočnostiach spojených so štúdiom Andreja Kleniara na Evanjelickom lýceu v Kežmarku skomplikovala aktuálna pandemická situácia, ktorá v podstate vylúčila možnosť dlhšieho a sústredenejšieho výskumu v Kežmarku (pozn. autora).

⁴ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KX7N-4MK>.

⁵ Pozri <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KDVL-LGL>. Za upozornenie na oba údaje ďakujem Veronike Kucharskej.

s nimi úzko kooperovalo predovšetkým Bratislavské evanjelické lýceum, v menšej miere potom aj iné evanjelické pedagogické inštitúcie dobového Uhorska – vyššie stredné evanjelické školy v Rábe (Győr) a Šoproni a iné školy podobného charakteru.⁶

O to, čo sa učilo a ako sa vyučovalo na vyšších evanjelických školách v 18. storočí, sa zaslúžila najmä prvá generácia slovenských evanjelických osvietencov na čele s Matejom Belom. Zdôrazniť pritom treba, že najmä v súvislosti s vlastivednými odbormi pred nimi stál celý rad koncepcných výziev, ktorých konečným zmyslom malo byť nastavenie nového osvietenského edukačného modelu pre mladých a nádejných adeptov vyšších evanjelických škôl v Uhorskom kráľovstve. Do tejto agendy patrilo aj podrobné zemepisné a vôbec vlastivedné poznanie vlasti. Zmyslom takto chápanej výučby bolo prebudiť v mladom človeku ponajprv hlbší vlastenecký cit – krajinský uhorský patriotizmus a budovať lojalitu k domu aktuálnych uhorských kráľov z rodu Habsbursko-Lotrinského. Neľahká úloha spočívala najmä v spracovaní, pokiaľ možno čo najviac neutrálne, moderne i nadčasovo veľmi heterogénnej fyzicko-geografickej podoby Uhorského kráľovstva. K tomu však bolo potrebné popísať aj celú uhorskú minulosť plnú rozporov, preklenúť konfesionálnu nevraživosť, a pokiaľ to bolo možné, eliminovať už v zárodku čoraz silnejšie pociťovanú národnú rozmanitosť a s tým súvisiacu revnivosť. Jedným slovom, znovu všetkými hlavnými jazykmi monarchie pomenovať a obsiahnuť celú kvalitatívne novú situáciu, ktorá nastala v kráľovstve po uzatvorení Satmárskeho mieru. Pri tvorbe svojich nových konceptov sa mohli veľa naučiť od svojich protivníkov v zápase o náboženskú slobodu – uhorských jezuitov, ako o tom bude reč nižšie.

Základný prehľad genézy uhorskej geografie, zhruba do čias sklonku vlády Márie Terézie a nástupu Jozefa II., podal už Karol Gottlieb von Windisch v prvej časti *Uhorskej geografie* v roku 1780. Tento popis zachytáva rovnako katolíkov, ako protestantov, domácich i zahraničných autorov. Jeho

Hlavné úlohy prvej osvietenskej generácie slovenských evanjelikov

Stručný vývin geografie Uhorska do čias Mateja Bela

⁶ Slovenská historiografia má v súvislosti s rozvojom evanjelického školstva na začiatku 18. storočia relatívne encyklopedické vedomosti vďaka dielam Jána Rezika († 1711) a jeho pokračovateľov.

JÁN REZIK – SAMUEL MATTHAEIDES: *Gymnaziológia: Dejiny gymnázií na Slovensku*. Trans.: VLADISLAV RUŽIČKA. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, 614 s.

Odpis a redakcia Michala Rotaridesa v knižnici SAV (sign. 62092). Citujem podľa internetu: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1156/Rezik_Gymnaziologia-3-diel-Skoly-malomestske/1, dňa 13. júna 2020. Pozri tiež – EVA KOWALSKÁ:

Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí: Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti. Bratislava : Veda, 2001 a EADEM: *Osvietenské školstvo (1771 – 1815): Nástroj vzdelania a disciplinizácie*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014.

zaujímavosťou je, že okrem striktných geografických prác zahŕňa i cestopisy s uhorskými reáliami.⁷ Pokiaľ ide o špecificky slovenské reálie, potom určitú genézu geografického spoznávanie a popisy dnešného územia Slovenska zachytávajú už Jan Hromádka († 1968),⁸ Jozef Martinka († 1974),⁹ Lubomír Viliam Prikryl,¹⁰ Ján Purgyna († 1985),¹¹ Michal Lukniš († 1986),¹² Ján Tibenský († 2012)¹³ a iní.

Nateraz nemá zmysel opakovať tieto poznatky, postačí totiž sústrediť sa iba na miestne – spišské, respektíve kežmarské východiská chápania a vyučovania geografie a míľniky rozvoja geografie v celokrajinskom rozmere.

Počiatky
geografie
v učenom
prostredí Spiša
a Kežmarku

Na výučbu geografie na Kežmarskom lýceu mala určitý dopad i vlastná staršia kežmarská a spišská tradícia. Pokiaľ ide o samotný Kežmarok, popredné miesto pri počiatkoch definovania toho, čo vlastne geografia je, tu trvalo patrí cisársko-kráľovskému matematikovi, rodákovi z Lubice Dávidovi Fröhlichovi († 1648), synovi rektora Kežmarského lýcea Jána Fröhlicha.¹⁴ Svoje vedomosti a skúsenosti z jednotlivých ciest po Európe i zo všeobecného zemepisu ako zrelý štyridsiatnik pútavo zhrnul v diele *Jadro praktického zemepisu... (Medulla geographiae practicae...)* a neskôr do praktickej encyklopedickej príručky pre pútnikov *Knižnica alebo Cynosura pre cestujúcich*

⁷ KARL GOTTLIEB VON WINDISCH: *Geographie des Königreichs Ungarn*. Vol. 1. Preßburg : Anton Löwe, 1780, s. 12 – 15.

⁸ JAN HROMÁDKA: Počiatky vedecké geografie na Slovensku. In: *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, roč. 60, 1955, č. 2, s. 81–89. IDEM: Vývoj slovenské geografie. In: *Sborník univerzity Komenského za rok 1960*, č. 2. Bratislava : Univerzita Komenského, 1962, s. 385 – 394

⁹ JOZEF MARTINKA: Geografické poznávanie Slovenska: od najstarších čias do 20. storočia. In: *Geografický časopis*, roč. 16, 1964, č. 4, s. 340 – 352 (tu od s. 346 – 348).

¹⁰ LUBOMÍR VILIAM PRIKRYL: Vyučovanie zemepisu a tvorba učebníc v Uhorsku so zreteľom na Slovensko do počiatkov 19. storočia. In: *Geografický časopis*, roč. 32, 1980, č. 1, s. 28 – 43.

¹¹ JÁN PURGYNA: *Tvorcovia kartografie Slovenska do pol. 18. storočia*. Bratislava : Slovenská kartografia, 1972.

¹² MICHAL LUKNIŠ: K vývinu geografického poznávanie Slovenska. In: *Geografický časopis*, roč. 35, 1983, č. 3, s. 225 – 246 (tu od s. 228).

¹³ Napríklad JÁN TIBENSKÝ: Rozvoj vlastivedného bádania na Slovensku v období krízy feudalizmu. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 12, 1963, s. 166 – 173.

¹⁴ NORA BARÁTHOVÁ: *Dávid Fröhlich. Kežmarok : Jadro*, 1996, s. 68.

(*Bibliotheca, seu Cynosura Peregrinantium*).¹⁵ Pri opise Uhorského kráľovstva v *Jadre praktického zemepisu*, ktoré zaberá 9. kapitolu tejto knihy, delí Uhorské kráľovstvo podľa rieky Dunaj na Horné a Dolné Uhorsko. Horné Uhorsko teda situuje na severe a Dolné na juh. Ide zdá sa o tradičné delenie kráľovstva známe už zo stredoveku, keď sa už napríklad aj v diele Jána z Turca často spomínajú „horné a dolné čiastky Uhorskej krajiny. Inak je to skôr suma veľmi subjektívnych základných vedomostí o dobovom Uhorsku, ktorá je silno ovplyvnená praktickou skúsenosťou autora. Z toho vyplýva aj nepomernosť informácií, ktoré venuje jednotlivým jednotlivostiam, ktoré opisuje. V centre jeho optiky sa tak celkom prirodzene nachádza mesto Kežmarok, ktoré je rodným mestom Dávida Frölicha a Spiš. V Kežmarku popri existencii nemeckého evanjelického zboru tiež pripomína slovenský evanjelický zbor. Podrobný opis spišských reálií v prvej polovici 17. storočia je však zaujímavý aj tým, ako popisuje funkcie jednotlivých jazykov na Spiši. Aj tento opis však najviac konvenuje ku jazykovej situácii v povodí horného toku rieky Hornád, nie celému Spišu:

„Spišiaci sú pozostatkami dávnych Germánov, ktorí sa nazývali Gepidovia. Oproti ostatným Uhrom preto používajú nemecký jazyk (blízky okoliu Meissenu), vyznačujú sa tiež civilizovanejšími zvykmi a väčším obchodným nadaním. Mnohí z remeselníkov však okrem nemčiny ovládajú aj maďarčinu, slovenčinu a sčasti latinčinu. Ženský odev tu pripomína staré saské zvyky. Šľachtici, ktorí žijú vo svojich rezidenčiách na vidieku, sú Maďari a Slováci. Nemčine a latinčine sa zvyknú priúčať v detskom veku v mestách.“¹⁶

¹⁵ DAVID FROELICH: *Medulla geographiae practicae peregrinantium imprimis usui, deinde historiarum et rerum hoc tempore velocissimo gestarum, gerendarumque pleniori cognitioni accommodata. In qua potissimum Europae regiones nobiliores novo compenditosque methodo proponuntur: earum situs, quantitas, qualitas, dominium, partitio, distributio Urbium, Oppidorum, Arcium, resque in iis memorabiles, conditio, politia, consuetudines et mores incolarum; Insulae, Peninsulae, Maria, Sinus, Fluvii, Lacus, Portus, Promontoria, Montes, Thermae, Acidulae, Minerae, Agri, Viridaria, Silvae, Vivaria, Animantia, Antiquitatum monumenta nec non alia quamplurima insigniora naturalia, atque artificialia cuiusvis loci Gnorismata singillatim adumbrantur: et tandem caeterae quoque Orbis terrarum Partes summatim pertractantur (...)* Partim experientia atque oculari observatione, partim lectione neotericorum Geographorum concinnata, in *Prodrorum suae Bibliothecae etc.* Bartfae: Impensis Bartholomaei Bertrami, Chymici apud Caesareopol, 1639 a IDEM: *Bibliotheca, seu Cynosura Peregrinantium, hoc est, VIATORIUM: Omnium hactenus editorum absolutissimum, jucundissimum, utilissimumq. Liber Primus. Liber Secundus. Liber Tertius. Liber Quartus.* Ulmae: Wolfgang Endter, 1644. Pozri aj JÁN TIBENSKÝ: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku.* Martin: Osveta, 1979, s. 59.

¹⁶ DAVID FROELICH: *Medulla geographiae practicae*, s. 354.

Miestni šľachtici, ktorí boli podľa autora Maďari a Slováci (*Hungari et Sclavi*) sa teda latinskú, ako i nemeckú reč učili v mestách. Táto informácia je dôležitá hneď z dvoch dôvodov. Šľachta na hornom toku rieky Hornád sa hlásila k slovenskému a maďarskému jazyku; deti šľachticov sa nemčinu a latinčinu učili v mestských školách, pričom práve Kežmarské lýceum patrilo k popredným takýmto (nad)regionálnym školám.

Prvý ucelenejší geograficko-historicko-vlastivedný popis Spiša vyhotovil rektor Kežmarského lýcea Juraj Bohuš. Záujem o geografický a vlastivedný popis Spiša v Kežmarku však prebiehal paralelne s dielom Juraja Bohuša. Preto nebude náhoda, že Belovo promočné dielo *Prodromus* sa zaoberá práve Spišom. Mapu Spiša doň, ako vôbec prvú mapu Spiša a azda aj osobitnej uhorskej stolice, vypracoval už v roku 1715 na pergamene cisársko-kráľovský nadporučík, kežmarský rodák Jakub Kray z Rakús (de Rokus) († 1720).¹⁷ Len o málo neskôr ako vyšla zmienaná Krayova mapa tlačou v diele Mateja Bela *Posol starého a nového Uhorska*, na jej základe vznikla v polovici 18. storočia aj ďalšia kolorovaná mapa Spiša, ktorá sa vyznačuje niektorými osobitosťami.¹⁸ Bohuš a po ňom i Bel pri svojom prvom historicko-geografickom opise Spiša venovali v duchu dobovej tolerancie paritnú časť každému národu Spiša, Slovákov nevynímajúc. Podobne postupoval aj ďalší zo spolupracovníkov Mateja Bela v Kežmarku, tiež rektor miestneho evanjelického lýcea Juraj Buchholz, ml († 1737), o čom však podrobnejšie

¹⁷ Detaily ohľadne mapy pozri IVAN MRVA: Krayova mapa Spiša z 18. storočia. In: *Terra Scepusiensis: Stav bádania o dejinách Spiša*. Eds.: RYSZARD GŁADKIEWICZ – MARTIN HOMZA. Levoča – Wrocław : Kláštorisko, n.o. 2003, pozri tu predsádka: „Rukopisnú, kolorovanú mapu s rozmermi 60 x 80 cm vyhotovil v približnej mierke 1: 116 000. Krayova mapa vyšla tlačou v diele Mateja Bela *Hungariae antiquae et novae prodromus*, vydanom v roku 1723 v Norimbergu. Do tlače ju pripravil, resp. vyryl norimberský rytec Johann Georg Puschner st.“

¹⁸ Ivan Mrva o tejto mape v súvislosti s našou knihou napísal: „Mapa nesie latinskú explikáciu *Mappa Comitatus Scepusiensis cum suis vicinitatibus*. Nemá zemepisnú sieť, iba v ľavom dolnom rohu je udaná mierka v nemeckých a uhorských míľach. Mapa zobrazuje celý Spiš aj so susednými stolicami a je podobne ako predloha orientovaná na juhovýchod. Jej autor opakuje geografické nepresnosti, ktorých sa dopustil Kray najmä v polohopise niektorých sídiel a pri znázornení riečnej siete. Vyniká však jemnou kresbou a farebnosťou. Hory sú znázornené zelenými a belasými kopčekmi, Tatry sú zvýraznené podfarbením. Mestá v poľskom zálohu sú zakreslené červenou farbou, ostatné hnedé. Autor osobitne zvýraznil slobodné kráľovské mestá, zvlášť však Levoču. Názvoslovie sídiel je zmiešané – latinské, slovenské, nemecké i maďarské. Hranice stolice sú zvýraznené žltou farbou. Podhalianko pod poľskými Tatrami, teda oblasť medzi Čiernym Dunajcom a riečkou Bialka, považuje za niekdajšiu súčasť Spišskej stolice. Preto je kartograficky spracovaná ako ostatné časti Spiša. Navyše nesie vysvetľujúci latinský nápis: *Periphēria Saeculo XVI. per Polonos violenter occupata et hidedum ad Galliciam possessa* – „Oblasť Poliakmi v 16. storočí násilne zabraná a dodnes patriaca ku Galícii“. Podľa neznámeho autora pôvodne teda Spišská stolica hraničila aj s Oravskou, pričom ich delila riečka Čierny Dunajec. Túto skutočnosť naznačujú aj niektoré písomné doklady z prvej tretiny 16. storočia.“

ešte nižšie. Významným geografom Spiša, hoci aj pôsobiacim v Poľskom kráľovstve, bol aj František Florián Čáki/Csáki († 1772).¹⁹

Za promočné dielo uhorskej, ale aj slovenskej geografie, histórie i vlastivedy sa pokladá mapa pôvodne spišskostiavnického opáta cistercitov Michala Rožeňa z Mitíc († 1542) alias Lazara, ktorú azda najpodrobnejšie popísal historický geograf Juraj Žudel († 2009).²⁰ Ďalšie detaily k tomuto výskumu pridala Veronika Kucharská.²¹ Lazarova mapa vyšla tlačou v roku 1528 v Ingolstadte pod názvom *Tabula Hungariae*. V pravom dolnom rohu legenda obsahuje nasledujúce údaje:

Počiatky uhorskej a slovenskej geografie a histórie s ohľadom na jezuitov

„Mapa Uhorska na štyroch listoch, zostavená Lazarom, znalým mužom, kedysi sekretárom ostrihomského kardinála Tomáša. Prezrel a doplnil Georgius Tanstetter Collimitius, prvýkrát vydal Johannes Cuspinianus. Najjasnejšiemu Ferdinandovi, uhorskému a českému kráľovi, následníkovi španielskeho trónu, arcivojvodovi Rakúska. Pod patronátom Jeho Výsosti vydáva na použitie kresťanom ingolstadtský matematik Petrus Apianus z Leyssnigu, roku Pána 1528.“

Mapa je zo súčasného hľadiska vyosená viac ako 45 stupňov smerom na západ. Pomerne pohodlne sa v nej dá orientovať pomocou riečnych tokov a pohorí vyznačených takzvanou kopčekovou metódou. Mapa okrem vlastného Uhorského kráľovstva tiež obsahuje okolité politické subjekty, na ktoré si Uhorsko robilo tradične nárok, napríklad Srbsko, Bulharsko či Veľké Valaško, etc. Pokiaľ ide o územie dnešného Slovenska, autor v ňom uprednostňuje slovenské varianty miestnych názvov. Dobrým príkladom je na Žitnom ostrove názov *Streda* pre dnešnú Dunajskú Stredu, alebo *Minsek* pre dnešný Mníšek nad Hnilcom či ďalej na východ *Zemlin*, pre dnešný Zemplín. Určitý zmatok v mape oproti tomu vyvoláva nesystematická nomenklatúra pre jednotlivé uhorské stolice, ktorá niekedy je, inokedy však zasa chýba; niekedy je v gotickej kurzíve inokedy latinkou.

Ako všeobecne prijímaný pomyselný prvý mílnik nového, osvietenko-racionálneho chápania uhorskej geografie sa však pokladá dielo jezuitu Fabia Antonia de Colloredo. V roku 1689 vydal tento autor *Parvus atlas*

¹⁹ KAZIMIER KOZICA: Mapa Starostwa Spiskiego Franciszka Florianiana Csakiego (ok. 1762). In: *Zeszyty Tatrzańskie*, roč. 3, 2013, s. 9 – 12.

²⁰ JURAJ ŽUDEL: Osobnosť Lazara, tvorca mapy Uhorska z roku 1528. In: *Slovenská archivistika*, roč. 42, 2007, s. 32 – 59. Tento autor o najstaršej mape Uhorska a tým aj Slovenska aj vo svojich iných prácach.

²¹ VERONIKA KUCHARSKÁ: Lazarova mapa alebo *Tabula Hungariae*... In: *Historia Scepusii*. Vol. 1: *Dejiny Spiša do roku 1526*. Eds.: MARTIN HOMZA – STANISLAW A. SROKA. Bratislava – Kraków : Etc, 2009, s. 526 a podrobnejšie na zadnom polepe knihy.

Hungariae, teda *Vreckový atlas Uhorska*.²² Ide o vôbec prvé komplexnejšie mapové zobrazenie uhorských stolíc a s Uhorskom historicky i právne spojených kráľovstiev a provincií. Gróf z Colloreda a viedenský jezuita ním začal zaujímavú tradíciu tlačených vreckových atlasov Uhorského kráľovstva. Jeho geografická koncepcia sa od tej, ktorú o pár desaťročí neskôr zaviedol Matej Bel, líšila v tom, že Uhorsko popisuje podľa jeho existujúcich stolíc, čo zodpovedá číslu 40. Práca okrem máp obsahuje aj stručné opisy jednotlivých kráľovstiev a provincií, ktoré formálne historicky patrili a podľa dobového názoru mali znovu patriť do Uhorského kráľovstva; ďalej popisy jednotlivých stolíc, zoznam slobodných kráľovských miest, arcibiskupstiev, biskupstiev, prepoštstiev a opátstiev. Cenná na tomto diele je skutočnosť, že okrem prvých samostatných mapových zobrazení vo svojom indexe, zachytáva cca 2600 dobových miestnych názvov a názvy 119 riek.

Rozhodujúci vplyv na ďalšie metodické uchopenie uhorských topograficko-historických reálií malo však dielo ďalšieho jezuitu Michaela Bonbardiho († 1729) s názvom *Topographia Magni Regni Hungariae*, teda *Topografia Veľkého Uhorska*. Vyšlo v roku 1718 s výdatnou podporou cisára Karola VI.²³ Dielo sa delí na opis starého (dávneho, historického) a nového (dobového) Uhorska. V súlade s týmto delením autor v úvode diela v stručnosti na základe skorších, najmä antických autorov, popísal staršie názvy historicko-právnych politických jednotiek, ktoré v jeho časoch vytvárali pojem Uhorského kráľovstva, ako napríklad Panónia, Dácia, Ilýria. Následne podľa podobnej metodiky pomenoval ako sa menili národy, ktoré kedysi územia Uhorského kráľovstva obývali, pričom nezabudol osobitne zdôrazniť tie, ktoré ho obývali aj na začiatku 18. storočia, vrátane Slovákov. Taktiež pritom uviedol rôzne mená, ktoré Uhorsko kedysi malo.²⁴

Bonbardi po prvý raz v dejinách uhorskej geografie tiež prišiel s rozšírenou aplikáciou pôvodne vojenského rozdelenia Kráľovského Uhorska na dve časti podľa hlavnej rieky kráľovstva – Dunaja, teda s konceptom roz-

²² FABIVS ANTONIVS DE COLLOREDO: *Parvus Atlas Hungariae Sive Geographica Hungariae in 40. Tabellas Divisae Descriptio*. Viennae : Typis Leopoldi Voigt, 1689.

²³ MICHAEL BONBARDINVS: *Topographia Magni Regni Hungariae, Sive Nobilissimae eius Ditionis, quam modo Hungariam dicimus :cum annexis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Serviae, & Bulgariae &c. Regnis; tum etiam Transylvaniae, Valachiae, Moldaviae Provinciis...* Viena: Typis Ignatii Dominici Voigt, 1718.

²⁴ Pri opise Nitrianskej stolice autor spomína, že Nitra bola stredom Moravy a tu sídlil kráľ Svätopluk (*Svatoplugo*). Pozri *ibidem*, s. 119 – 121. Pripomína to v tom čase rozšírený benediktínsky variant o Svätoplukovi, ktorý mal byť pochovaný „uprostred Uhorskej krajiny“. Pozri *Sanctus Suatocopius rex. In finibus Hungariae*. In: GABRIEL BUCELIN: *Menologium Benedictinum sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem Ordinis virorum e logiis illustratum*. Veldkirchi, Feldkirch : Henricus Bilius, 1655, s. 188.

delenia vlastnej Panónskej panvy, na dve základné podčasti, Preddunajsko a Zadunajsko. Zadunajsko pritom rozdelil na Dolné, Horné (*Hungaria Trans-Danubiana Inferior* a *Hungaria Trans-Danubiana Superior*), Vzdialenejšie (*Hungaria Trans-Danubiana Ulterior*) a Hraničné (*Hungaria Trans-Danubiana Infima*). Zaujímavosťou tohto delenia je jeho obrátená optika, ktorá zodpovedá pozorovateľovi z pravej, teda južnej strany prevažne východo-západným smerom tečúceho Dunaja. Tak sa stalo, že čo je u Bonbardiho za Dunajom, je z ešte dnes prevažujúceho pohľadu pred Dunajom. Bonbardiho videnie Uhorska sa však neujalo, keďže ako záväzný sa neskôr prijal pohľad z hlavného mesta Uhorského kráľovstva Bratislavy (Posonium/Pressburg/Posony/Prešporok). Teda pohľad práve opačný. Bonbardiho Zadunajsko teda u Bela zostalo Preddunajskom.

Pri každej z hlavných podčastí Uhorského kráľovstva ďalej Bonbardi vymenúva jednotlivé stolice, ktoré do nej patria. V porovnaní s neskorším geografickým delením Uhorského kráľovstva, ako je známe od Mateja Bela, je rozdelenie Cis-Danubiany, teda z pohľadu Bonbardiho Zadunajského Uhorska, z časti poplatné predchádzajúcemu tradičnému deleniu Kráľovského Uhorska na Dolné a Horné Uhorsko. Takéto delenie však nie vždy rešpektovalo prírodno-geografické zretele. Niektoré stolice ako napríklad Spišská či Šarišská, ktoré sa u Bonbardiho nachádzajú v Hornom Zadunajsku, sa u Bela už podľa spádu ich hlavných riek nachádzajú v Predtisi (*Cis-Tibisciana*). Podobne stolice, ktoré sa u Bonbardiho nachádzajú vo Vzdialenom Zadunajsku sú už u Bela chápané ako Zátisie (*Trans-Tibisciana*). Dobovej politickej situácii je potom poplatná Bonbardim zavedená kategória Hraničného Zadunajska.

Na obe tieto diela obsahovo i metodicky významne nadviazal ďalší jezuita Samuel Timon († 1736), generačný súputník Mateja Bela, a to hneď tromi dielami – *Imago antiquae Hungariae, čiže Obraz starého Uhorska*;²⁵ *Tibisci Ungariae fluvii notitio Vagique ex parte*, to jest *Popis poriečia uhorskej rieky Tisy a sčasti aj Váhu* a *Imago Novae Hungariae, teda Obraz nového Uhorska*. Posledné dve knihy vyšli v roku 1734.²⁶ Prvá publikácia rozvádza historicko-topografické tézy Bonbardiho. Druhá sa striktne zaoberá najmä vodopisom vtedajšieho Horného Preddunajska (z pohľadu Bonbardiho Horného Zadunajska)

²⁵ SAMUEL TIMON: *Imago antiquae Hungariae, repraesentantis terras, adventus et res gestas gentis Hunniae: historico genere strictim perscripta...* Cassovia: Typis Academicis Soc. JESU, 1733.

²⁶ SAMUEL TIMON: *Tibisci Ungariae fluvii notio, vagique ex parte...* Cassovia: Typis Academicis Soc. JESU, 1734. IDEM: *Imago Novae Hungariae, Repraesentans Regna, Provincias, Banatus, Et Comitatus Ditionis Hungaricae – Additamentum Ad Imagines Antiquae, Et Novae Hungariae...* Cassovia: Typis Academicis Soc. JESU, 1734.

a je tak do dnešných dní veľmi cenným zdrojom miestopisu. Druhá podáva popis jednotlivých kráľovstiev, provincií a banátov, ktoré tvorili Uhorské kráľovstvo 18. storočia a následne popis jeho jednotlivých stolíc s krátkou históriou a dôležitými pamätihodnosťami. Týmto Timon plynulo nadväzuje na predchádzajúce dielo *Obraz starého Uhorska* a do určitej miery preberá aj metodiku svojho predchodcu de Colloreda a obsahovo dopĺňa Bonbardiho. Bonbardi, Colloredo i Timon pridali pomerne rozsiahle indexy – vecný, miestny i menný register a tým svoje texty urobili neoceniteľnými nielen z dôvodov ľahšej orientácie, ale aj ako určitej databázy dobových foriem odborného názvoslovía. Je však medzi nimi malý rozdiel. Colloredo a Bonbardi využívajú pri popise uhorských reálií striktne germanizovanú latinskú terminológiu, do ktorej prenikajú už predtým zaužívané maďarizované názvy niektorých lokalít. Zriedkavo pritom uvádzajú pôvodné miestne slovenské názvoslovie. Ak sa tak predsa len udeje, potom je to najmä v prípadoch, ktoré sa len veľmi ťažko dajú adaptovať na latinský alebo nemecký jazyk, alebo skomoliť maďarčinou, prípadne z nej urobiť nejaký maďarský kalk. Celkom inak je to u Timona. Ten sa slovenským názvom nevyhýba a tam, kde existovali a boli frekventované či zaužívané, ich v súlade s dobovým odlišovaním latinčiny a maďarčiny na jednej strane a nemčiny a slovenčiny na strane druhej, vyznačuje gotickou textúrou.

Osobitné miesto v skúmaní genézy slovenskej geografickej terminológie patrí spisu napísanom v kultúrnej západoslovenčine (jezuitskej slovenčine) z roku 1759 (respektíve 1760). Nateraz anonymný spis sa stal známym pod názvom *Krátke poznamenáni sweta, to gest Malý spis kragén, měst, wód, áno y národuw rozličných*. Rukopis je uložený v Sečeniho krajinskej knižnici (Maďarskej národnej knižnici) v Budapešti s inými slovenskými textami predpisovného obdobia, ktoré majú podľa všetkého pôvod v slovenskej časti učeného jezuitského prostredia v Trnave. Bohužiaľ rukopis mi nateraz ako celok nebol dostupný. Vďaka edícii jednej časti tohto textu, ktorý vyšiel v prvej časti *Prameňov k dejinám slovenčiny*, však je známa kapitola venovaná Uhorskej krajine (*Uherská kragna*):

„Wčil:

Predstawymy od wyhodu Nemeckeg zemy: Uherskú, Sedmohradskú, Slowenskú, Horwatskú, Boznyu, Bulgaryu, Moldawyu a Tracyu.

W Uherskeg:

Ponewádz táto na groffstwa, že groffowe tehto rydeny magu, anebožto na stolyce, že súd a rydeny w každem groffstwy osobitne gest, podelena; proto aby spys porádnny byl, na pat strán tito rozdelyme, a syce od Nemeckeg zemj, od zapadu: na zsápadne (!), poledne, wyhodne, pulnočzne a pro-

stredne aneb wnitrno, kterých take w spysuwany ten porádek bude.“²⁷

Ako je z uvedeného textu zjavné jeho autor rezignuje na delenia zavedené Bonbardim i Timonom a vzhľadom na čas svojho spísania tiež prakticky ignoruje aj deskriptívnu metodiku Mateja Bela, ktorú už musel poznať. Jeho metóda je striktné viazaná na svetové strany. Svoj popis začína prekvapivo Mošonskou, Šopronskou, Železnou, Zalianskou, Vesprímskou, Stoličnobelehradskou, Pilišskou (s Budínom), Ostrihomskou, Rábskou a Komárňanskou stolicou. Tieto stolice tvoria severnú časť Zadunajska. Následne anonymný autor pokračuje opisom južných stolíc Zadunajska, etc. Katolíckosť autora je zjavná tým, že pri každej stolici neopomenie jej cirkevné pamätihodnosti. Tie sa týkajú najmä narodenia či pôsobenia niektorého z významných svätcov, alebo popisu dôležitého katolíckeho chrámu. Zaujímavosťou textu je, že rezignuje na veľkomoravský rozmer dejín národov v Panónskej panve, hoci Nitriansku i Bratislavskú stolicu v súlade so staršou katolíckou recepciou Uhorskej kráľovstva chápe ako „*stolyce w prostredku kraginy*“.

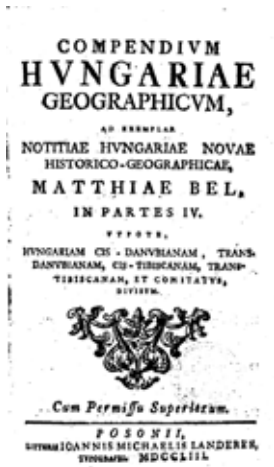
Za novú, na svoju dobu modernú a vzhľadom na rôzne potenciálne hroziace konfesijné a čoraz silnejšie i národné diskrepancie, emočne neutrálnu koncepciu výučby geografie a vlastivedy na miestnej i celokrajinskej úrovni na vyšších evanjelických školách, treba vďačiť generácii slovenských vzdelancov na čele s Matejom Belom († 1749).²⁸ Celoživotné skúsenosti tohto posledného uhorského polyhistora boli zhrnuté v diele, ktoré do tlače pripravil jeho žiak Ján Tomka Sásky/Szászky († 1762). Dielo nieslo príznačný názov *Compendium Hungariae geographicum* (*Zemepisná príručka Uhorska*). Vyšlo v Bratislave až po smrti Mateja Bela v roku 1753²⁹ (obr. 1) a stalo sa na mnohé roky fundamentom všetkých ďalších geograficko-historických konštrukcií výučby vlastivedy.

Matej
Bel a jeho
Zemepisná
príručka
Uhorska z roku
1753

²⁷ Pozri – Krátke poznamenáni sweta, to gest Malý spis kragén, mést, wód, áno y národuw rozličných. Roka Páne 1759, dokonane 1760. In: *Pramene k dejinám slovenčiny*. Vol. 1. Ed.: VINCENT BLANÁR. Bratislava : Veda 1992, s. 257 – 267. Výťah z originálu v Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) – Magyarországi nemzeti könyvtára v Budapešti, Quart. Slav. 37 (296 s.).

²⁸ Matej Bel je v mnohom ústrednou postavou uhorskej vedy prvej polovice 18. storočia. Privlastňujú si ho rakúska, maďarská i slovenská historiografia. On sám o svojej identite v duchu dobovej uhorskej národnej tolerancie údajne vyjadril, že sa cíti byť: „*lingua Slavus, natione Hungarus, eruditione Germanus*“ („jazykom Slovak, národom Uhor a vzdelaním Nemec“).

²⁹ MATHIAS BEL: *Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae, Matthiae Bel, in partes IV utpote, Hungariam Cis-Danubianam, Trans-Danubianam, Cis-Tibiscanam, Trans-Tibiscanam, et comitatus divisum*. Posonii : Litteris Ioannis Michaelis Landerer, 1753. V Kežmarskej lyceálnej knižnici sa toto dielo nachádza v 3. edícii z roku 1772. Nepochybne však v užívaní boli už staršie edície, ako ešte doložím.

Obr. 1 a 2 Frontispis a titulná strana *Compendia* Mateja Bela z roku 1753.

Obr. 3 Tretie vydanie *Compendia* z roku 1779, vzniklo na základe druhého, doplneného vydania, o ktoré sa postaral Jozef Bencúr.

Obr. 4: Mapa dobového Uhorska podľa Tomku Sáskeho.

Uhorské kráľovstvo z pohľadu hlavného mesta Uhorského kráľovstva – Bratislavy (nie ako u Bonbardiho) je tu podľa dvoch svojich najdôležitejších riečnych tokov rozdelené na štyri základné časti: Preddunajsko, Zadunajsko, Predtisie a Zátisie, pričom v každej z týchto častí Matej Bel vymenúva jednotlivé stolice, ktoré ju tvoria. Stručné popisy jednotlivých stolíc podľa predom stanoveného kľúča sú v jednotlivých bodoch zaradené v druhej časti publikácie, za všeobecným úvodom, ktorý je chápaný ako prvá časť knihy. Cieľom vstupnej časti *Zemepisnej príručky Uhorska* je uviesť čitateľa do problematiky, to jest určiť základné prírodno-geografické determinanty dobového Uhorského kráľovstva – pomenovanie jeho hlavných pohorí, riek a prírodného bohatstva, ale tiež v bodoch definovať jeho polohu v rámci vtedajšieho chápania európskeho priestoru, jeho veľkosť i hlavné pamätihodnosti. V neposlednom rade Bel uvádza národy, ktoré v opisovanej stolici dominujú svojim počtom.

Celkom príznačne a v súlade s naznačeným trendom výučby už na frontspise prvého vydania knihy z roku 1753 sa nachádza portrét Samuela Mikovíniho († 1750), hlavného geografa Mateja Bela, za ktorým vidieť siluetu Bratislavského hradu. Mikovíni pritom v ruke drží mapu so základnou vodnou sieťou Panónskej panvy, teda s riekami Dunaj, Tisa, Dráva a Sáva, podľa ktorých kráľovstvo metodicky rozčlenili na dve základné časti, Dunajskú a Potiskú a štyri okruhy Preddunajsko, Zadunajsko, Predtisie a Zátisie (Obr. 1). Frontspis je však zaujímavý aj pre iné. V popise sa totiž nachádza po zrelej úvahe autorov tejto publikácie zvolený latinský verš: „*O Cara Patria quae me genuisti, dulcis Panonia*“, ktorý by sa do slovenčiny dal preložiť aj ako „*Ó, moja drahá Vlasť, ktorá ma porodila, sladká Panónia*“.

Podobne kniha samotná začína symptomaticky slovami, ktoré dodnes nadchýňajú jej čitateľa: „*Uhorsko, je medzi kráľovstvami celej Európy najbohatšie*“. Uvedomeniu tohto potom zodpovedá staré latinské uhorské porekadlo: *Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita*, teda „*Mimo Uhorska nie je život, ak je, tak to nie je ono*“, ktoré Bel cituje len o pár riadkov nižšie. Popisy jednotlivých stolíc v *Compendiu* Mateja Bela sú spísané v bodoch, podľa predom daného kľúča. Na záver diela potom editori Belovho textu pridali index miestnych názvov, ďalej latinský zoznam stolíc, zoznam slobodných kráľovských, banských a (arci)biskupských miest v Uhorskom i s Uhorskom spojenom Chorvátskom kráľovstve. Ako dokazuje porovnanie slovenských *Zápisok Andreja Kleniara/Klennera*, práve takáto metodika vo výučbe zemepisu a vlastivedy, sa stala typickou aj pri vyučovaní na Kežmarskom lýceu v druhej polovici 18. storočia.

Popri latinských a nemeckých názvoch lokalít Bel striktné uvádza tam, kde existujú, aj názvy slovenské a maďarské. Opäť v súlade s dobovým

územím striktne odlíšené aj použitím typu písma. Veľmi významným počínom, ktorý možno nájsť v Belovom promočnom diele *Prodromus* a neskôr v *Notíciách*, je uvádzanie podielu Slovákov jednako na dejinách Uhorského kráľovstva, ako aj v ich sídelnom zastúpení v jednotlivých stolicích.

Ďalší tvorcovia
konceptu
výučby
geografie
a vlastivedy
na vyšších
evanjelických
školách
v Uhorskom
kráľovstve

Belovo priame prepojenie s Kežmarským evanjelickým lýceom v druhom desaťročí 18. storočia, ako už bolo naznačené, stelesňoval najmä jeho rektor Juraj Bohuš († 1722).³⁰ Práve on bol jedným z autorov predlohy k slávne-
mu Belovmu *Prodromovi* (*Hungariae antiquae et novae prodromus*), teda k *Poslovi starého a nového Uhorska*.³¹ *Prodromus* – *Posol* bol pritom akýmsi prototypom celoživotného diela Mateja Bela, ktorým sú *Historické vedomosti o dobovom Uhorsku* (*Notitia Hungariae novae historico-geographica*). Okrem Juraja Bohuša k najbližším spolupracovníkom Mateja Bela, pokiaľ išlo o jeho geografické dielo, patril aj v poradí ďalší rektor Kežmarského lýcea Juraj Buchholtz ml. († 1735).³² Ten Matejovi Belovi pripravil pre zmenu podklady k druhému die-
lu *Notícií* venovaných *Opisu Liptovskej stolice*.³³ Obaja menovaní kežmarskí rektori a vzdelaní Spišiaci teda nemalou mierou prispeli ku koncepčnému úspechu Belovho najvýznamnejšieho edičného počínu. Zložitejšie sa oproti tomu vyvíjal vzťah Bela k Danielovi Fischerovi († 1746).³⁴ K stoličnému – bratislavskému tímu uhorských *Notícií* Mateja Bela, ktorých cieľom bolo najmä podrobne historicko-geograficky popísať všetky uhorské stolice, zasa neodmysliteľne patrili už zmienení Samuel Mikovíni³⁵ a Ján Tomka Sásky.

Významný pokrok v uhorskej kartografii, zemepise, vôbec vo vlasti-
vede, ale aj v iných, najmä prírodovedných odboroch priniesol práve Samuel Mikovíni. Bol jedným z najvýznamnejších spolupracovníkov Mateja Bela v jeho monumentálnom projekte *Notícií*, v ktorých sa staral ako vynikajúci medirytca tiež o praktické vyhotovenie jednotlivých máp. Okrem vysokej umeleckej a odbornej úrovne jeho diela historici vedy a techniky oceňujú najmä jeho iniciatívy zjednocovať kritériá bádania i odbornej terminológie

³⁰ O pôsobení Juraja Bohuša na Kežmarskom lýceu pozri JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyceums*, s. 72.

³¹ MATHIAS BEL: *Historiae Comitatus Scepusiensis*. In: *Hungariae antiquae et novae prodromus...*, Norimbergae : Conradus Monath, 1723, s. 79 – 124.

³² O pôsobení Juraja Buchholtza, ml. na Kežmarskom lýceu pozri JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyceums*, s. 72.

³³ JÁN TIBENSKÝ: Historické pozadie pokusu o vytvorenie celouhorskeho vedeckého centra na východnom Slovensku v prvej polovici 18. storočia: K vedeckej aktivite D. Fischera, J. Bohuša, J. Buchholtza ml. a J. A. Raymanna. In: *Biografické štúdie*, roč. 18, 1991, s. 9 – 29. Počet spišských spolupracovníkov Mateja Bela bol ešte omnoho vyšší.

³⁴ JÁN TIBENSKÝ: Daniel Fischer. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 66 – 75. Ako uvádza autor tohto textu, spolupráca s Danielom Fischerom nebola pre Bela vôbec jednoduchá.

³⁵ JÁN PURGINA: *Samuel Mikovíni 1700 – 1750: Život a dielo*. Bratislava : Správa geodézie a kartografie na Slovensku, 1958.

pri spoločnom celoeurópskom vedeckom výskume. Pri tvorbe jednotlivých máp Uhorského kráľovstva sa pridržal prísnych vedeckých kritérií (astronomického, geometrického, magnetického a hydrografického). Vďaka trigonometrickému meraniu bol napríklad schopný stanoviť na svoju dobu presnú zemepisnú šírku i dĺžku jednotlivých lokalít nielen na území dnešného Slovenska. Pozoruhodnosťou jeho kartografickej siete bolo, že jej základom sa stal nultý bratislavský poludník (*Meridianus posoniensis*). Symbolicky prechádzal cez vežu bratislavského hradu, kde boli uložené korunovačné klenoty.³⁶

Aj ďalší z rektorov Kežmarského lýcea Jozef Bencúr († 1784) sa zaslúžil o rozvoj výučby geografie a vlastivedy.³⁷ Vzhľadom na čas, kedy Kleniar/Klenner študoval na tomto lýceu, možno dokonca povedať, že okrem Mateja Bela práve vplyv tohto vzdelanca bol na formu *Zápisok Andreja Kleniara/Klennera* rozhodujúci. Bencúr sa totiž pričínil o druhú edíciu Belovho *Compendia* z roku 1768, ktorého slovenský preklad je základom geografickej časti *Zápisok Andreja Kleniara/Klennera*. Tretia edícia tejto knihy sa dodnes nachádza v knižnici Evanjelického lýcea v Kežmarku (pozri obr. 3). O tom, že práve Bencúrov mnohovrstevnatý vplyv na obsah pedagogického a didaktického procesu i jeho formu na Kežmarskom lýceu sa odrazil aj v *Zápisoch Andreja Kleniara*, svedčí napokon aj štylizácia odpovede na otázku: „*Jako Uherská zem pod moc Rýmskou se dostala?*“ Odpoveď na ňu podľa aktuálnej transliterácie textu *Zápisok* je táto:

Podiel Jozefa Bencúra na charaktere vyučovania geografie a vlastivedy na Kežmarskom lýceu

„I. Prawem té smluwy, ktera se stala mezy Matiasem Kralem, a Friderikem Wudcem Rakauske zemi.

II. Prawem manželskim nebo Ferdina[n]d I. sobe swazkem manželskym spogjl Annu Sestru Ladislawa V.

III. Ponewadž z prednegssj Vhru wetssj částka wiwolila sobe za Krale Ferdinanda I.

Rozšírená, ale obsahovo v zásade totožná argumentácia v prospech legitimizácie práva Habsburgovcov na uhorský trón sa totiž v prakticky totožnej podobe nachádza v právno-kritickej rozprave Jozefa Bencúra o dedičnom práve Habsburgovcov na uhorský trón z roku 1771, v hlave LVI.³⁸

³⁶ JÁN TIBENSKÝ: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku, passim*.

³⁷ Ako kežmarský rektor pôsobil v rokoch 1755–1760 a 1771–1776. EVA KOWALSKÁ: *Obrazy dejín etník Uhorska v učebných textoch 18. storočia*. In: *Forum Historiæ*, roč. 6, 2012, č. 2, s. 140 – 146 a EADEM: *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*, s. 166 – 175 a iné práce autorky.

³⁸ EUSEBII VERINI [JOZEF BENCÚR]: *Commentatio Iuridica Critica, De Hereditario Iure Serenissimae Domus Austriacae: In Apostolicum Regnum Hungariae, De Iure Eligendi Regem, Quod Ordinibus Inclitis Regni Hungariae Quondam Competebat, De Corregente, Rege Iuniorie, Et Ducibus Regiis...* Viennae et Lipsiae : Apud Joh. Frider. Iahn, 1771, s. 148.

Ako Habsburgovcom lojálny evanjelik a vzdelanec európskej úrovne, prepájal Jozef Bencúr od polovice päťdesiatych rokov svojou osobnosťou Kežmarok s Bratislavou a najvyšším dvorským prostredím vo Viedni, kde bol jeho významným spolupracovníkom iný Slovák, Adam František Kolár (†1783) z Terchovej. Ako Slovák začína Jozef Bencúr dejiny Uhorského kráľovstva veľkomoravským obdobím. Práva Uhorska na Malopoľsko a Západnú Ukrajinu (staré Haličské kniežatstvo) odvodzoval od Svätopluka.³⁹

Ján Tomka
Sásky a spôsob
výučby
historickej
geografie na
Kežmarskom
lyceu

Ďalším z hmatateľných výsledkov širšieho intelektuálneho prepajenia, ktoré vzniklo medzi Viedňou, Bratislavou, Kežmarkom a ďalšími intelektuálnymi centrami nielen v Uhorsku, bol aj vôbec prvý historický atlas Uhorského kráľovstva známy pod menom *Parvus atlas Hungariae (Malý atlas Uhorska)*. V podobe 19 kolorovaných máp vyšiel v roku 1751.⁴⁰ Podklady k medirytinám máp teda museli byť pripravované ešte v čase života Mateja Bela, to jest ešte pred rokom 1750 – 1751, ktorý je obyčajne uvedený v ich legende, v pravom hornom, alebo dolnom rohu spolu s miestom ich vytvorenia a vydania Bratislavou (POSONIUM). Všetkých 19 máp je bohato kolorovaných a po dnešné dni sú zrkadlom nielen rozsiahlych znalostí ich tvorcov, ale pri novom vydaní by mohli byť inšpiráciou pre vyučovanie historickej geografie i v súčasnosti. Podľa výskumov Jána Purginu, tento prvý historický atlas uhorských a tým aj slovenských dejín vôbec, vyšiel s podporou mecena Štefana Jasenáka.⁴¹ Štefan Jasenák podľa údajov toho istého výskumu následne kúpil medirytiny 6 najdôležitejších máp. Tie boli zaradené do ďalšieho diela Jána Tomku Sáskeho, ktoré je známe v skrátenej forme ako *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi (Úvod do starovekej a stredovekej geografie Uhorska)*. Tento úvod vyšiel až v roku 1781.⁴² Tomka Sásky sa teda jeho tlače nedočkal. Ako je z uvedeného jasné, ide o skrátenú, ale zato komentovanú verziu *Atlasu* z roku 1751. Exemplár *Úvod do starovekej a stredovekej geografie Uhorska* sa nachádza v zbierkach Knihnice Evanjelického lýcea v Kežmarku (obr. 5).

³⁹ EVA KOWALSKÁ: Obrazy dejín etník Uhorska v učebných textoch 18. storočia, s. 143 – 146.

⁴⁰ Viac o autorovi a diele spolu s faksimile jednotlivých máp tiež JÁNOS TOMKA SZÁSZKY: Magyarország első történelmi atlasza. Eds.: GERGELY TÓTH – ENIKŐ TÖRÖK. Budapest : Képzőművészeti Kiadó, 2004.

⁴¹ JÁN PURGINA: Ján Tomka-Sásky ako historický geograf. In: Geografický časopis, roč. 12, 1960, č. 1960, s. 97 – 100 (tu s. 97 – 98).

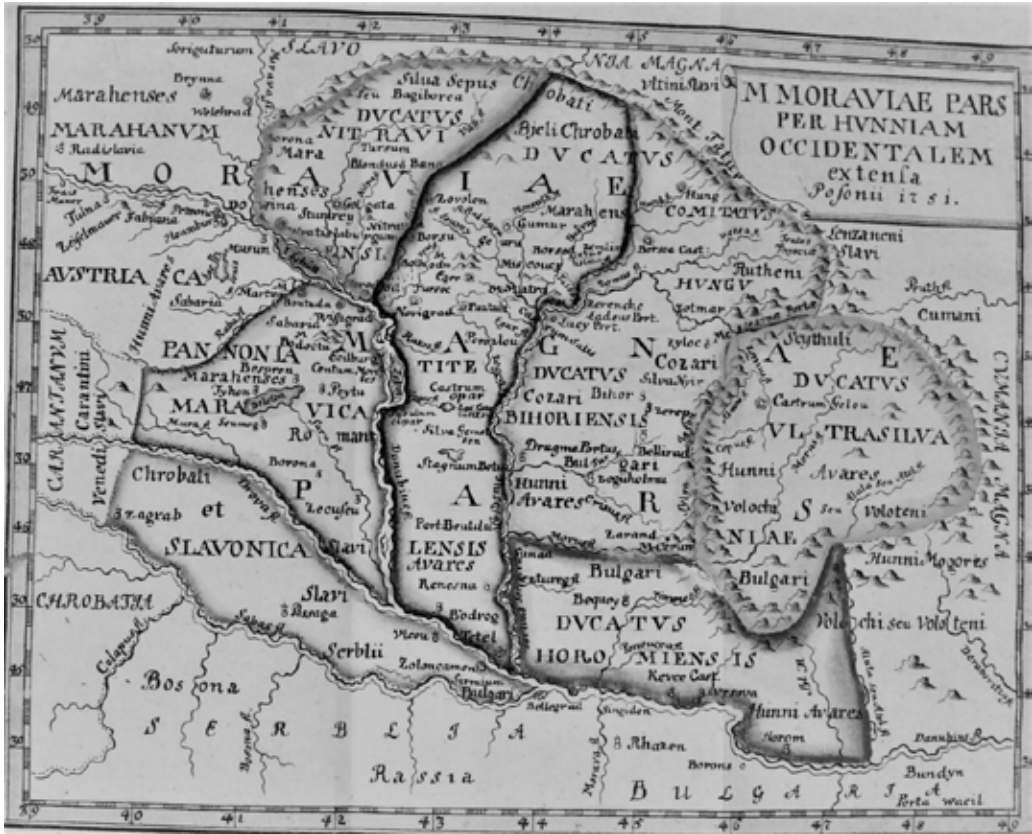
⁴² IOHANNES TOMKA SZÁSZKY: *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi et VI. tabulis illustrata*. Posonii : Typis Francisci Augustini Patzko, 1781.

Obr. 5: Titulný list *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi* od Jána Tomku Sáskeho.

Dielo teda obsahuje celkom 6 historických máp starého Uhorska, s príslušnými komentármi, ktoré bližšie vysvetľujú ich obsah. Metodika rozdelenia Panónskej panvy na štyri základné časti, známa od čias Mateja Bela, je striktné uplatňovaná v staršom *Atlase* i v novšom *Úvode*. Postačí preto konštatovať, že v duchu Belovho *Compendia* zohľadňuje geografické členenie Panónskej panvy, teda bývalého Uhorského kráľovstva na Preddunajsko, Zadunajsko, Predtisie a Zátisie. Pokiaľ ide o jej obsah, kontaminuje dobové historické poznatky o Slovákoch z preduhorského i uhorského obdobia tak, ako sú známe v katolíckom prostredí u Bonbardiho a Timona, v evanjelickej zasa z diel Bela, Bencúra i Daniela Hajného/Hajnóczyho († 1747).⁴³ Historicko-geografická terminológia *Atlasu* i *Úvodu* je latinská, ale s početnými slovakizmami. Pre dobového i súčasného konzumenta týchto diel je zaiste zaujímavé študovať rozloženie historických národov Uhorského kráľovstva v jednotlivých mapách a ich umiestnenie. Dvojnásobne to platí pre stredovekú slovenskú náciu. Pre slovenskú historiografiu, historický zemepis a vôbec pre slovenské historicko-geografické myslenie 18. storočia je pritom kľúčová mapa s názvom M. MORAVIAE PARS PER HUNNIAM OCCIDENTALEM extensa, teda ZÁPADNÁ HUNIA rozšírená o časť VEĽKEJ MORAVY (obr. 6).

⁴³ K obsahu historického konceptu Slovákov v Uhorsku pozri EVA KOWALSKÁ: Obrazy dejín etník Uhorska v učebných textoch 18. storočia, s. 140 – 143.

Obr. 6: Ján Tomka Sásky – ZÁPADNÁ HUNIA rozšírená o časť VEĽKEJ MORAVY (Bratislava 1751).

Analýza tejto mapy nateraz nebude predmetom tohto článku vzhľadom na to, že jeho ťažisko je postavené na riešení iných tém.⁴⁴

Ján Severíni
a jeho
historicko-
geografické
diela

Geografické a historické dielo Jána Tomku Sáskeho bolo konečne dovršené v roku 1777 vydaním sumáru geografických vedomostí zo staršej i súčasnej geografie sveta, ku ktorému úvod napísal ďalší vzdelanec slovenského pôvodu Ján Severíni († 1789).⁴⁵ Severíni bol pritom autorom iného

⁴⁴ Za potrebné však pokladám konštatovať, že táto mapa sa nápadne štýlom, písmom, kolorovaním i obsahom podobá na mapu č. XVII. s názvom IMPERIUM FRANCICUM vel ROMANUM OCCIDENTALE POSTERIUS sub ipso CAROLO MAGNO..., ktorej autorom je profesor matematiky na Univerzite vo Wittenbergu Johann Matthias Haas (†1742), a ktorá vyšla v jeho slávnom diele JOHANN MATTHIAS HAAS [JOHANN MATTHIAS HASIUS/JOHANN MATTHIAS HOMANNUS ARVINGER]: *Europa in partes suas X methodicas a primariis regnis denominata secundum divisa fidei recentissimarum observationum Mathematicarum et Historicarum*, ... Nürnberg : Homanniani Heredes, 1743.

⁴⁵ JÁNOS TOMKA SZÁSZKY: *Introductio in orbis antiqui et hodierni geographiam, in duos tomos divisa, quorum prior continet, cum praecognitis, Europam, porterior Asiam, Africam, et Americam. Plurimis in locis emendata, novisque aucta supplementis, opera ac studio Ioannis Severini. Editio altera.* Pofonii et Cassoviae : Impensis Ioannis Michaelis Landerer, MDCCLXXVII.

pozoruhodného historicko-geografického diela *Hungari Pannonia veterum monumentis illustrata cum Dacia Tibissana* (Ilustrované pamätníky starej uhorskej Panónie s Potiskou Dáciou).⁴⁶ Aj táto kniha, spolu *Commentatio historica de veteribus incolis Hungariae Cisdanubianae* (Historická rozprava o starých obyvateľoch pred dunajského Uhorska),⁴⁷ okrem dôkazov autochtonizmu Slovanov (Slovákov) v Panónii, výdatne reflektuje podiel Slovákov na počiatkoch uhorských dejín. V poslednej kapitole *Historickej rozpravy...* sa Severíni tiež intenzívne venuje Banskej Štiavnici. Pokiaľ ide o používanie slovenskej geografickej terminológie, používa ju rovnako ako iní slovenskí autori, o ktorých tu bola reč.

Podľa údajov Johanna Liptáka sa história a geografia učila na Kežmarskom lýceu v osemdesiatych rokoch 18. storočia už v prvej najnižšej triede a to z učebníc Karla Gottlieba von Windischa *Geographie und Geschichte des Königreichs für Kinder* (Zemepis a dejiny Uhorska pre deti) – pre uhorské reálie a Johanna Ernsta Fabriho *Kurzer Abriss der Geographie* (Stručný náčrt zemepisu) pre reálie všeobecné. V druhom ročníku sa k týmto nemeckým učebniciam pridávala zmienená Bencúrova edícia Belovho latinského *Compendia* a rovnako tomu bolo aj v treťom a štvrtom ročníku,⁴⁸ s tým, že vyššími ročníkmi sa tiež prehlbovala kvalita i kvantita informácií, ktoré boli vyučované v nemeckom a latinskom jazyku.⁴⁹ Učebnice Windischa i Fábryho metodicky nepochybne čerpajú najmä z diel Mateja Bela. Duch dobových unifikačných tendencií viedenského dvora, ktoré sa okrem iného prejavili aj v zosilnom úsilí o zavedenie jediného nemeckého štátneho jazyka monarchie,

Nové učebnice geografie a vlastivedy na Kežmarskom lýceu v čase štúdia Andreja Kleniara/Klennera

⁴⁶ Spis sa primárne zapodieva dejinami Panónie do príchodu starouhorskeho kmeňového zväzu a preto tu nebude predmetom hlbšej analýzy. Pozri JOHANNES SEVERINI: *Hungari Pannonia veterum monumentis illustrata cum Dacia Tibissana*. Lipsiae : Apud Wilh. Gottlob Sommerum, 1770. Veľkomoravskému obdobiu sa venuje najmä kniha IX: De Pannonia Francica et Marahana. Niektoré myšlienky z tohto diela rozpracoval aj v dvojzväzkových. Pozri IDEM: *Conspectus historiae Hungaricae a prima gentis origine ad memoriam nostram perductae*. Vol. 1 – 2. Lipsiae : Apud Vilhlemum Gottlob Sommerum, 1669 – 1772.

⁴⁷ JOHANN SEVERINI: *Commentatio historica de veteribus incolis Hungariae Cisdanubianae*. Sopronii : Typis Johannis Josephi Siess, 1767.

⁴⁸ Pozri JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyceums*, s. 95 – 96. KARL GOTTLIEB VON WINDISCH: *Geographie und Geschichte des Königreichs Ungarn für Kinder*. Preßburg : Anton Löwe, 1780. K dispozícii som mal druhé vydanie tejto knihy z roku 1786. JOHANN ERNST FABRI: *Kurzer Abriss der Geographie für Schulen*. Halle : Verlag des Waisenhauses, 1786. Treba povedať, že hoci oba texty vychádzajú z predchádzajúcich diel Mateja Bela a Jozefa Bencúra, nezohľadňujú už v plnej miere slovenský rozmer prítomný najmä systematickým uvádzaním slovenskej geografickej terminológie a poukazovaním na veľkomoravský aspekt dejín Dunajskej panvy.

⁴⁹ Svedčili by o tom i ďalšie diela, ktoré vyučujúci mali k dispozícii. Pozri napríklad KARL GOTTLIEB VON WINDISCH: *Geographie des Königreichs Ungarn*. Vol. 1 – 3. Preßburg : Anton Löwe, 1780 – 1790. Prvé dva zväzky vyšli v roku 1780. Andrej Kleniar/Klenner ich teda mohol mať k dispozícii.

sa tak logicky prejavili aj v terminológii týchto textov. Tá je prevažne nemecká s niektorými maďarizujúcimi tvarmi. Ďalšou zaujímavosťou nových učebných textov na Kežmarskom lýceu je aj posunutý interpretačný rámec počiatkov uhorských dejín, ktorý najmä pod vplyvom objavenia a vydania stredovekého spisu Anonymného notára P. *Gesta Hungarorum*, čoraz viac začal zohľadňovať maďarsko-šľachtický tón počiatkov Uhorského kráľovstva. Dialo sa tak do určitej miery na úkor dovtedajšieho slovenského výkladu o podiele Slovákov na vzniku spoločnej monarchie na Dunaji, ako je známa z diel predchádzajúcich evanjelických i katolíckych autorov.

Slovenský
jazyk Zápiskov
Andreja
Kleniar a/
Klennera

Používanie slovenčiny je v Kežmarku doložené najmenej od konca 15. – začiatku 16. storočia, teda v časoch, keď mesto i hrad spravoval sliezsky šľachtic Krištof Varkoč, ktorý pôsobil v službách Zápoľskovcov.⁵⁰ Ako uvádza Johann Lipták, neskôr v časoch, keď mesto ovládal poľský šľachtic Hieronym Laski/Lasky/Laszki/Laszky († 1542), no najmä jeho syn Albrecht († 1604), v súvislosti s postupom reformácie bol v druhej polovici 16. storočia pre miestnych Poliakov pôsobiacich v službách Laského inštalovaný popri nemeckom i poľský kazateľ. Tento bol najneskôr v súvislosti s prevzatím Kežmarku Tekeliovcami v prvej tretine 17. storočia nahradený kazateľom slovenským. Ako uvádza ten istý autor, popri nemeckom kazateľovi, ktorý zastával úrad hlavného farára mesta a patrilo mu Kostol svätého Kríža, slovenský kazateľ bol pomocným kazateľom a kázal v kostole pri bránach hradu. Slovenský kazateľ pritom nemusel byť nutne rodený Slovákom, rovnako ako nemecký kazateľ rodený Nemec. Viac ako pôvod sa totiž cenila kvalita predvedených kázni, ako na to poukazuje príklad Juraja Buchholtza st., ktorý držal rovnako nemecké ako slovenské kázne.⁵¹ Naopak iný rektor evanjelického lýcea – Juraj Bohuš, pôvodcom Slovákom, kázal aj po nemecky. Po slovensky sa však v Kežmarku nekázalo len v miestnej slovenskej cirkvi, ale táto prax, ako na to poukazujú početné citácie prameňov použité v diele Johanna Liptáka, bola prítomná aj v mestskej správe a celkom samozrejme aj na Kežmarskom evanjelickom lýceu, kde sa raz týždenne konala slovenská pobožnosť v slovenčine a to až do čias rektora Adama Podkonického. Slovenčinu tiež v kázňovej tvorbe používali aj rekatolizačné rády na čele s jezuitmi a františkánmi a v celku zaujímavo znie aj informácia o tom, že aj pavlíni v časoch, keď prevzali slovenský kostol v Kežmarku. So slovenčinou sa teda žiak Andrej Kleniar/Klenner stretával v čase svojho štúdia na Evanjelickom lýceu v rôznych formách i funkciách počas svojho pôsobenia v Kežmarku každodenne.

⁵⁰ VERONIKA KUCHARSKÁ: *Ducissa: Život knážnej Hedvivy v časoch Jagelovcov*. Bratislava: Post Scriptum, 2014, *passim*. Používanie češtiny (slovenčiny) na dvoroch Jagelovcov i Zápoľských bolo bežné.

⁵¹ JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyceums*, s. 38 – 39.

Otázkou však je, do akej miery prenikala i do školskej výučby na Kežmarskom lýceu. Neodmysliteľnou súčasťou želanej vlády rozumu v duchu silnejúcej osvietenскеj doby mala byť aj všeobecná tolerancia. Tá sa týkala aj používania vernakulárnych jazykov – slovenčiny predpisovného obdobia nevynímajúc. Hoci používanie tohto jazyka sa dotýkalo mnohých sfér spoločenského života, školstvo v ňom zohrávalo významnú úlohu. Nezávisle od seba sa to týkalo oboch hlavných konfesií, ktoré pôsobili na území Slovenska, teda katolíkov i evanjelikov.⁵²

Na používanie materinského jazyka pri vyučovaní historicko-geografických reálií malo v 18. storočí ohromný vplyv aj uplatňovanie pedagogického realizmu. Na Kežmarskom evanjelickom lýceu bol počas celého 18. storočia aplikovaný najmä pod vplyvom diela Jána Ámosa Komenského *Orbis Pictus*.⁵³ (pozri obr. 7)

Obr. 7: Titulná strana levočského vydania diela Jána Ámosa Komenského z roku 1728.

⁵² Pozri k pokusom o založenie Katedry slovenského jazyka na jezuitskej Trnavskej Univerzite. Eva FRÍMMOVÁ: Slovanská tematika v dielach slovenských a na Slovensku pôsobiacich humanistov. In: *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 46 – 70. Výsek zachovanej korešpondencie k poradiu deviatej žiadosti slovenských jezuitov o zriadenie Katedry slovenského jazyka (*cathedra Slavonica*) na jezuitskej Univerzite v Trnave sa nachádza na s. 66 – 67.

⁵³ V Kežmarskej lyceálnej knižnici sa nachádza niekoľko edícií tohto diela. Jedna na obrázku z roku 1728 a druhá v opravenej edícii z roku 1798. K využívaniu myšlienok Jána Ámosa Komenského pri výučbe v Kežmarskom evanjelickom lýceu pozri dielo Jána Rezika († 1711) a jeho pokračovateľov. JÁN REZIK a SAMUEL MATTHAEIDES: *Gymnaziológia: Dejiny gymnázií na Slovensku...* Citujem podľa internetu: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1155/Rezik_Gymnaziologia-2-diel-Skoly-kralovskych-a-banskych-miest/15#id2596309. Pozri tiež JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyceums*, s. 47 a iné. IMRICH SEDLÁK (ed.): *Kežmarské lýceum*. Bratislava : Erpo, 1984.

Na druhej strane podľa tvrdenia najlepšieho znalca historických pomerov na Evanjelickom lýceu v Kežmarku Johanna Liptáka, používanie slovenčiny pri vyučovaní na lýceu do polovice 19. storočia oficiálne zavedené nebolo. Ten istý autor však na základe vlastného archívneho výskumu pripúšťa, že slovenčina i maďarčina mohla slúžiť v nižších ročníkoch študentom neznalým nemčiny pri pochopení prednášaného učiva.⁵⁴

Podľa všetkého práve toto je aj prípad slovenských *Zápiskov Andreja Kleniara/Klennera* z roku 1785. Ich existencia by tak poukazovala na skutočnosť, že vyššie analyzované učebnice boli uspořobené v stručných výťahoch v národnom jazyku pre výučbu študentov so slabšou znalosťou nemčiny v prvom a druhom ročníku. Potvrdzoval by to aj ich do určitej miery zjednodušený obsah. Bohužiaľ, akákoľvek slovenská pedagogická predloha k týmto poznámkam sa nezachovala, alebo nateraz aspoň nie je známa. Rovnako ako nie je známe, kto vlastne základné geograficko-vlastivedné po slovensky spísané dáta Kleniarovi/Klennerovi poskytol. O tom, že na Kežmarskom lýceu v uvedenom období to bola už bežná prax, by nakoniec mohla napovedať aj skutočnosť, že od roku 1772 u profesora Jozefa Bencúra tri roky študoval aj Ladislav Bartolomeides († 1825). Tento gemerský rodák totiž v roku 1798, teda 13 rokov po vzniku *Zápiskov Andreja Kleniara/Klennera*, v Banskej Bystrici vydal učebnicu geografie v bibleskej kralickej češtine s názvom *Geograffia, aneb, Wypsánj Okrsslku Zemského...*⁵⁵ (obr. 8)

Obr. 8: Titulný list geografického diela Ladislava Bartolomeidesa *Geograffia, aneb, Wypsánj Okrsslku Zemského...*

⁵⁴ JOHANN LIPTÁK: *Geschichte des evangelischen Lyceums*, s. 115.

⁵⁵ LADISLAWA BARTOLOMEIDESA: *Geograffia, aneb, Wypsánj Okrsslku Zemského s sesti Mappami wlastnj Rukau geho wyrýtými*. Báňská Bystrica : v Jana Sstefánjho, priv. Knihtlačitele, 1798. Pozri najmä kapitolu II. podčasť Uherská země, od s. 57 s priloženou mapou.

Práve tento text, až na rozdiely v použítom jazyku,⁵⁶ viac ako pripomína Zápisky Andreja Kleniara/Klennera. Detailnejšie porovnanie oboch textov je však už otázkou ďalšieho hlbšieho štúdia (pozri obr. 9).

Obr. 9: Vlastnoručná mapa VI. od Ladislava Bartolomeidesa (Uherská zem a Sedmohradsko s Sslavoniou) z jeho diela *Geographia, aneb, Wypsanj Okrsslku Zemského...*

Zápisky Andreja Kleniara/Klennera reflektujú základné historicko-geografické a vlastivedné vedomosti v slovenčine predpisovného obdobia živé v 18. storočí na vyšších evanjelických školách, kde boli pre študentov s materským jazykom prednášané ich učiteľmi. Sú však aj dôležitým svedectvom o tom, aký vyučovací model bol používaný na Kežmarskom evanjelickom lýceu v polovici vlády Jozefa II. Tieto poznatky, ako vidno už na základe ich letného porovnania s neskoršie vytlačeným textom o „Uherské zemi“, ktorý je súčasťou prvej po slovensky (česky) vydanej učebnice zemepisu – *Geographia, aneb, Wypsanj Okrsslku Zemského...* od Ladislava Bartolomeidesa, sa na Kežmarskom lýceu učili stabilne už určitý čas. V období, keď študoval

Záver

⁵⁶ Pozri (tu) štúdiu Pavla Žiga.

Andrej Kleniar/Klenner, mal študent lýcea k dispozícii viacero podľa nárročnosti odstupňovaných učebných textov, ktoré umne dopĺňali historicko-geografické vedomosti o Uhorsku dostupné na vtedajších vyšších evanjelických školách. Na základe uvedeného teda možno tvrdiť, že na Kežmarskom evanjelickom lýceu sa jeho študenti učili najmodernejšími didaktickými technikami, ale aj v súlade s aktuálnym najvyšším vedením. Kežmarské lýceum zato vďačilo priamemu prepojeniu svojich pedagógov s centrami dobovej učnosti (Jena, Wittenberg, Halle), ako i priamemu napojeniu na dvorské učené prostredie Viedne. Ako určité *curiosum* v zemepisných *Zápisoch Andreja Kleniara/Klennera* pôsobí skutočnosť, že geografická výučba podľa modelu popisu jednotlivých stolíc s ich dedičnými županmi práve v roku 1785, v ktorom prišlo k prvej územno-správnej reforme v dejinách Uhorského kráľovstva a krajina bola rozdelená na jednotlivé dištrikty Jozefom II. zhora dosadenými podžupanmi, strácala zmysel a stávala sa akýmsi anachronizmom. Na druhej strane už najbližší čas ukázal, že práve táto reforma nemala v uhorskom prostredí prakticky žiadnu podporu a Jozef II. ju ešte pred svojou smrťou (28. januára 1790) odvolal.

Jazykovedná charakteristika *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu*

Formálnu podobu a jazykovú štruktúru *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu* ovplyvnili základné fenomény svetského, duchovného a kultúrneho prostredia poslednej štvrtiny 18. storočia. Rovnako, ako v prípade každého dobového prameňa z predspisovného obdobia, aj v tomto prípade išlo o tri faktory späté s dobou a prostredím vzniku pamiatky: bol to dôraz na vzdelanie, na zrozumiteľnosť jazyka a na protestantské prostredie. Tieto tri prvky sú v spojitosti so *Školskými poznámkami z rétoriky, náboženstva a zemepisu* dôsledkom kontinuálneho vývinu, siahajúceho do 16. – 17. storočia, do doby, v ktorej vzniklo na území dnešného Slovenska v reformačnom duchu väčšie množstvo škôl. Išlo najmä o mestské prostredie a blízkosť miest Bardejov, Banská Štiavnica, Ľubica, Prešov, Banská Bystrica, Košice, Trenčín a aj severnejšie, pri Žiline. V tomto prostredí sa formoval nový fenomén, vyplývajúci z postavenia jazyka v jeho verejnej funkcii práve preto, že základným atribútom reformácie bolo, aby sa *Slovo* stalo každému zrozumiteľné v jeho rodnom jazyku.

Významným prostriedkom na stabilitu jazyka a zároveň aj významným duchovným a spoločenským prostriedkom šírenia reformácie sa stal preklad *Biblie* do češtiny z roku 1506, respektíve vydanie *Kralickej Biblie*. Napriek tomu, že išlo o vydanie v češtine, bol to slovenskému jazykovému prostrediu blízky a najmä zrozumiteľný jazyk s tradíciou, ktorá sa zásluhou hospodárskych aj duchovných kontaktov s českým jazykovým územím rozvíjala dávnejšie. Používanie češtiny na slovenskom jazykovom území posilnilo nielen otvorenie Karlovej univerzity v roku 1348, na ktorej študovalo mnoho slovenských vzdelancov, pôsobiacich po absolvovaní štúdia v slovenskom jazykovom prostredí, ale aj hospodárske a mocenské kontakty – pôsobenie husitských a Jiskrových vojsk na území dnešného Slovenska. Tento rozsiahly a zložitý proces jazykových kontaktov s češtinou treba vnímať aj na pozadí skutočnosti, že čeština výrazne podporená reformáciou nahrádzala Slovákom chýbajúce kultúrne či duchovné centrum, ktoré by sa v tom čase zamieravalo na rozvoj domácej kultúry, materinského jazyka a podporovalo ho. Na pozadí týchto spoločenských, kultúrnych a duchovných okolností sa dôležitým integračným činiteľom evanjelikov na území dnešného Slovenska v druhej polovici 16. storočia stal ich bohoslužobný jazyk, jazyk *Kralickej biblie*, biblická čeština. Bol to jazyk prvého

Všeobecné východiská

Vydanie Kralickej Biblie a jej integračná funkcia v evanjelickom prostredí na Slovensku

českého prekladu *Biblie* (1579 – 1593) z pôvodných jazykov, to jest hebrejčiny a gréčtiny, nie z latinskej Vulgáty. Išlo o normalizovaný variant češtiny, ktorá bola oficiálne uznaná a prijatá za bohoslužobný aj úradný jazyk evanjelickej cirkvi na území dnešného Slovenska rozhodnutím evanjelických synod v rokoch 1610 a 1614. Nešlo tu len o kanonizáciu jazyka v náboženskej, liturgickej sfére, ale najmä o jeho funkciu etalónu, prenikajúceho zásluhou svojej zrozumiteľnosti a jednotnej podoby, to znamená najmä významných funkčných prvkov, z duchovnej sféry aj do svetskej komunikácie.

Obr. 10: Jazykový vzor – *Kralická biblia* (vydanie z roku 1593) – text Evanjelia podľa Jána: *Na počiatku bolo slovo...*

Kralická biblia sa tak v českom aj slovenskom jazykovom prostredí stala kanonizovanou podobou jazyka, jeho prvými „Pravidlami“. Nebola klasickou gramatikou, opisom hlások, tvarov, viet, ale samotným textom a pravidelnosťou typických javov ovplyvnila stabilitu jazykovej normy verejnej komunikácie aj na slovenskom jazykovom území. Čeština sa stala bohoslužobným jazykom evanjelikov a plnila funkciu kultúrneho jazyka Slovákov aj vo verejnej sfére práve preto, že slovenčina v období 16. – 17. storočia ešte nebola primerane štýlovo diferencovaná. Táto jej spoločenská funkcia si v protestantskom prostredí udržala svoj význam aj v druhej polovici 18. storočia – v duchu tereziánskych myšlienok o potrebe zvyšovať vzdelanie.¹

¹ Podrobne pozri – EVA KOWALSKÁ: *Osvietenské školstvo (1771 – 1815)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014.

Krátke a z pohľadu dejín jazyka významné historicko-spoločenské okolnosti uvádzame v našej edícii *Monumenta Linguae Slovacae* v každom jej zväzku v rôznych modifikáciách. Túto skutočnosť si uvedomujeme, ale s ohľadom na jazykovednú interpretáciu konkrétneho archívneho prameňa ju v príslušnom zväzku edície aktualizujeme a podľa konkrétneho textu zdôrazňujeme aktuálne špecifické – diferenciačné aj integračné jazykové znaky. Okrem toho treba predpokladať, že čitateľ konkrétneho zväzku edície nemá k dispozícii jej predchádzajúci alebo nasledujúci zväzok, preto každý diel našej série vnímame ako osobitný a interpretačne uzavretý celok.

Poznámka k špecifikácii jazykovej interpretácie Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu

S duchovným odkazom reformácie a z jazykového hľadiska aj s *Kralickou bibliou* sú späté aj obsah a forma *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu* Andreja Kleniara/Klennera. Zo štylistického hľadiska to dokazuje povaha celého vieroučného spisu tým, že autor uvádza biografické dáta Martina Luthera a detailne opisuje zmysel a poslanie *Lutherovho katechizmu*. Obsahová, najmä však jazyková hodnota celej pamiatky spočíva v jej rukopisnej povahe, ktorá je svedectvom prirodzeného jazykového vedomia autora a zachováva podobu vtedajšieho jazyka v jeho funkcii verejného komunikačného nástroja. Na základe vyspelej jazykovej kultúry tejto pamiatky konštatujeme, že vieroučné „poznámky“ nevznikli ako spontánne záznamy, ale sú pragmatickou aktualizáciou predlohy, ktorá neovplyvňovala len obsahovú stránku „poznámok“, ale z jazykového hľadiska mala vplyv aj na celkovú formálnu a štruktúrnu podobu zápiskov, určených nielen na zapamätanie si obsahu, ale aj na ich využitie v duchovnej praxi. Z tohto hľadiska možno Kleniarove/Klennerove poznámky vnímať ako obsahovo aj funkčne dva diametrálne odlišné texty, ktoré však majú z jazykového hľadiska spoločný jazykový základ – biblickú češtinu v podobe, v akej sa ako verejný komunikačný prostriedok uplatňovala v druhej polovici 18. storočia v slovenskom evanjelickom prostredí.²

Formálna charakteristika jazyka Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu

Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu sa vo vzťahu ku klasickej biblickej češtine vyznačujú množstvom integračných znakov a niekoľkými diferenciačnými prvkami. Z oblasti formy – grafickej podoby textu – sa v zápisoch z hľadiska diakritiky dodržiava len označovanie mäkkosti pri spoluhláskach ž, č, zapisovanie hlásky š je variantné (*Sawel/Šavel/wssak*), kvantita samohlások sa neoznačuje. Jedinou výnimkou označovania kvantity

² Ide o obdobie tesne pred prvou kodifikáciou spisovnej slovenčiny Antonom Bernolákom v roku 1787. Z historicko-spoločenského a najmä konfesijného hľadiska však treba zdôrazniť, že jazykový vývin v protestantskom prostredí dnešného stredného a východného Slovenska sa diametrálne odlišoval od jazykovej vývinovej línie a konfesijného orientácie južnej časti západoslovenského jazykového územia, ktorého kultúrny jazyk bol práve východiskom Bernolákovskej kodifikácie.

je klasické pravidlo biblickej češtiny, v ktorej sa hláska dlhé *i* dôsledne zapisovala písmenom *j* (*Božj, neyhlawnegssj, gmenugj, prigjti, werjme, pokrsstenj...*).

Písmená *y, ý, i* sa vyskytujú v nejednotnej podobe, jednak v etymologicky pôvodných pozíciách (*pocty, synowe, skutky, knihy, wssecky, newyhnutedlne, otazky...*) oproti nenáležitému použitiu *y* a *i* (*wymisslen, prawy, podle Pysem, naboženstwy, powydanj, prjčyri, Hystoricke...*). Systémovú povahu má v biblickej češtine graféma *y* v predponách tretieho stupňa prídavných mien a prísloviak a po sykavých spoluhláskach (*c, s, z*): *neyhlawnegssj, neyprwe, neyobzwasstnegssj, neypotrebnegssj...*, respektíve *wecy, pomocy, nenawidjcy, (k gakowému) cyli, wericy, musyme, mesyce, Spasytel, Synay, mezy, pochazy, nachazy...* Česká dvojhláska *ou* je podľa zásad biblickej češtiny v pamiatke dôsledne zapísaná ako *au* (*audu, auradu, gsau, gsauce, swau, Pjsne Salamaunowé, Kniha Maudrich, mohau, čtau, na pausstj, budauciho, Matausse, Wykaupil...*). Klasickým príkladom ustálenej formálnej stránky predpisovných útvarov je označovanie hlásky *v* písmenom dvojité *w* (*naboženstwy, wubec, weswete, wssak, wice, prawu, gakowemu, synowe...*) a z tradičných dôvodov sa pod vplyvom latinčiny namiesto na označenie hlásky *u* používalo písmeno *v* (*v-clausum; Kdož vveri (= uverí), včime, Wyvčugjcy (= vyučujúci), včinity, nevmelostj, vstanowený, za vrody (= úrody), vžitečne, vkazaty, vcenj = učení...*). Na základe tradície – rovnako, ako to kanonizovalo aj vydanie *Kralickej biblie* – sa písmenom *g* označovala hláska *j* (*gest, gisti, gegich, Gak se gmenugj, spogene, gesste, prigjti, zagiste, negprw, Dwogimu, giž, Gežiss, Geremias, Geruzalemsky, niektoré biblické osobné mená sú však zapísané grafémou J: Jana, Jozue, Job, Judith*). Oproti tomu sa v tlačených aj písaných textoch biblickej češtiny hláska *g* tradične zapisovala grafémou *ğ* (*g* s mäkčeňom). Túto zásadu však autor v rukopisnej pamiatke *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu* neuplatnil a hlásku *g* zapisoval písmenom *g* (to jest bez predpokladaného mäkčeňa: *Galatskim, Grecke, Augustinsky, z Egypta, Synagog*).

Štruktúrna
charakteristika
jazyka

Okrem formálnych znakov biblickej češtiny sa v texte *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu* dôsledne dodržiavajú aj štruktúrnosystémové javy:³ predsunuté *j* (graficky zapisované ako *g*: *gisti, gmenugj, gesste, gakowemu, gste, gest, gsau, gsauce...*), predpona *nej-* (graficky *ney-*) v tvaroch tretieho stupňa prídavných mien a prísloviak (*neyhlawnegssj, neyprwe, neyobzwasstnegssj, neypotrebnegssj...*), typická hláskoslovná zmena pôvodných samohlások *u, ú* po mäkkej spoluhláske na *i, í* (*giž, lidy, lidu,*

³ Všeobecné poznámky k jazyku katechizmov v protireformačnom kontexte pozri JANA SKLADANÁ: Jazyk slovenských katechizmov zo 16. – 18. storočia. In: *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu*. Ed.: JÁN DORULA. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 158 – 167.

obziwugicy, obdiwugj, wimluwagj, wtiskugj, smerugj, ukazugj, wipjsugj, plačicy...), zmena pôvodného dlhého *ó* na *ú* (*Wule, nemuže, , duwerowatj*; v slovenčine sa pôvodné dlhé *ó* zmenilo na dvojhlásku *ô*), odlišný vývin českej diftongizácie (to jest vzniku dvojhlások) v rozličných pozíciách – neprítomnosť dvojhlások *ia, ie* (*poradku, wice, wiru, rozdíl, Swice, oswitity, zminka, Dilo, cil, pri mirách, nenawidjycym...*); zmena pôvodnej dlhej samohlásky *ú* na *ou* (graficky zapisované ako *au* – pozri vyššie: *Wykaupil, audu, auradu, gsau, gsauce, swau, Kniha Maudrich, mohau, čtau, na pausstj, budauciho, Matausse*; v slovenčine sa v tejto pozícii zachovalo dlhé *ú*). Do tejto skupiny znakov patrí aj zachovanie pôvodných českých podôb *hledati, hledegte, wyhledawa, Z ohledu, zohledu, podle, wule, Krale, Daniele, Kazatele, Tabule*⁴ so samohláskou *e* oproti slovenským podobám so zmenou samohlásky *e* po pôvodnej mäkkej spoluhláske cez medzistupeň *ä* na samohlásku *a*⁵ (v slovenčine typ *ľad, tabuľa, hľadať, hľadiet, kráľa*, v češtine pri pôvodnej mäkkej spoluhláske jej mäkkosť vo vývine v uvedenej pozícii zanikla, preto sa zachovala pôvodná samohláska *e*). K najstarším diferenciacným javom medzi slovenčinou a češtinou patria skrátene tvary zámen typu *mych/mich, mym, swim/swym, swich/swych*⁶ a neprítomnosť slabičnej spoluhlásky *l* (*dluho, pretlumačene*). Typickým javom sa v českom skloňovacom systéme po starších zmenách v sústave samohlások – *u > i, ú > í, ie > í* – stalo pri podstatných menách stredného rodu obmedzenie na dva tvary: prvého a siedmeho pádu,⁷ pričom tvary prvého pádu plnili funkciu ostatných pádov. Tento stav sa dôsledne dodržiava aj v texte *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zeme-pisu* porovnaním tvarov prvého pádu jednotného čísla (*Gest to ustanowenj, naboženstwj, Kralowstwj, Krestanstwj, prjkazanj, ustanowenj, včenj, naučenj, obcowanj, pochjbowanj, Očisstowanj, poswecenj, Prjrozenj, spasenj*) s tvarmi druhého pádu (*na (památku) wyswobozenj, ze zgewenj, od Prirozenj, Swatek poswecenj, od Zeptawanj a powydanej*); tvarmi tretieho pádu (*k nassemu spasenj, k včenj*); tvarmi štvrtého pádu (*na wyswobozenj*) a tvarmi šiesteho pádu (*O milowanj Pana Boha, O milowanj bližního, prj opatrowanj, w pokanj (stogjme), po narozenj*).⁸ Rovnako dôsledne sú dodržané aj koncovky množného čísla mužských podstatných mien v nepriamych pádoch množného čísla *Proroku, nepratelu (nassjch), skutku wassjch* (pôvodne išlo o tvary s koncovkou *ów*,

⁴ Tu 1. pád jednotného čísla.

⁵ EUGEN PAULINY: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 116.

⁶ Kontrakcia sa v slovanských jazykoch v rozličnej miere vykonala ešte v 10. storočí a je jednou z najstarších zmien, ktorou sa tvary zámen typu *mojich, mojim, tvojich, tvojim, svojich, svojim* v slovenčine líšia od ich českých podôb.

⁷ JANA PLESKALOVÁ: *Stará čeština pro nefilology*. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2003, s. 57.

⁸ Grafickými podobami *j* aj *y* sa v pamiatke variantne zapisuje koncovka *í*.

ktorá sa v češtine vyvinula do podoby *úv* a následne *ů*, v našich zápisoch v podobe *u*). Analogická tendencia sa prejavila aj v ostatných pádoch (*Rimanum, Židum, wice Bohum, Turkum, nepratelum, mrawum*; pôvodné boli tvary s koncovkou *óm*, ktorá sa v češtine vyvinula do podoby *úm*, v zápisoch tak isto v podobe *um*;⁹ popri týchto tvaroch sa zachovali aj pôvodné podoby *tech, w práwech* a tvary, ktoré vznikli analogickým prenosom koncoviek životných podstatných mien mužského rodu na neživotné (*Zakonowe*). Príznačným javom českých slovesných tvarov sú pôvodné podoby neurčitku sloviess so zakončením na *-ti*: *činiti/činity, včinity, weriti, Mylowati/Milowati, lhati, wigjti, trwati, staraty, mity, bjty, prawity, polepssjty*... V súvislosti so slovesnými tvarmi treba pripomenúť, že v prvej osobe jednotného čísla prítomného času sa tieto tvary končili na samohlásku *-u* (typu *čtu, jdu, nesu*), po mäkkej spoluhláske na *-i*¹⁰ (typu *slibuji, miluji, vysvobozuji*...). Zo žánrového hľadiska je vo vieroučných textoch prvá osoba jednotného čísla zriedkavá, preto sa ani v našej pamiatke tieto formy nevyskytli, oproti tomu sa však zachovali krátke tvary prídavných mien a prídavných (*wymisslen, powjnen, poznan, spasen, včinen* = učinen...).

Predpokladaná predloha *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu* Andreja Kleniara/Klennera ovplyvnila aj ich syntaktickú stránku, pre ktorú nie je typická len česká vetná skladba, ale starší vplyv klasických predlôh (latinčiny aj nemčiny) s typickými postponovanými prívlastkami (*ziwot wečny, w prawde twe, ke skutku dobremu, noham mym, včenj Krestanskeho, bratra sweho, poradku praweho*...) a pozíciou slovesa na konci vety aj ako významového dôrazu (*Za wssecky lidy se modlity, a gich wzdelawati. Sebe samého s dussj y s telem Bohu obetówatj. Ma proti nepratelum swym bogowaty. Predne musy prawe werity. Ponewadž nas k pobožnosti wede. Ponewadž swate wecy obsahuge. Wssem lidem, nebo on chce aby wssickny lide spaseni bili*). Slovnou zásobou je text adekvátny biblickej češtine, respektíve jej funkciám v slovenskom jazykovo-konfesionálnom protestantskom prostredí druhej polovice 18. storočia (*odtud, nebo, ponewadž, zrozumitedlné, mluwim, Wudce, bližniho, cyli, lhati, werycimu, Wssem*...).

Vplyvy
slovenského
jazykového
kánonu

Okrem pravidelností v dodržiavaní zásad biblickej češtiny sa v analyzovaných poznámkach práve zásluhou ich rukopisnej povahy prejavili spontánne jazykové procesy fungovania jazykového kánonu v slovenskom jazykovom prostredí. Patrí k nim vedomý aj nevedomý prienik domácich

⁹ JANA PLESKALOVÁ: *Stará čeština pro nefilology*, s. 54.

¹⁰ Okrem piatich atematických sloviess *byti, dati, jesti, imati a věděti* s pôvodnou koncovkou *-m*, ktorá sa postupne rozšírila aj do tvarov 1. osoby jednotného čísla prítomného času ostatných sloviess.

jazykových prvkov – slovakizmov – do pôvodnej českej jazykovej normy, ktorá obsahovala detaily, cudzie slovenskému jazykovému prostrediu. K najstarším prvkom slovenského jazyka, ktoré na slovenskom jazykovom území spontánne prenikali do pôvodných českých textov, bolo nahrádzanie pôvodnej českej spoluhlásky ř jej slovenským pendantom r. Ide o rozdiely vo vývine mäkkostnej konsonantickej korelácie, pretože v češtine sa zachoval pôvodný stav opozície tvrdého r – a mäkkého r', ktoré sa postupne v češtine vyvinulo do podoby ř, zachovanej dodnes.¹¹ V pôvodných českých textoch sa táto spoluhláska pôvodne sa zapisovala buď grafémou ř (tak aj vo vydaní *Kralickej biblie*, pozri obr. 1), alebo sa zapisovalo zložkovým pravopisom v podobe rz. O zriedkavom výskyte hlásky ř, respektíve o jej neprítomnosti v textoch zo slovenského jazykového územia svedčia najstaršie písomné záznamy a túto tendenciu dokazuje aj *Školské poznámky* Andreja Kleniara/Klennera, v ktorých nie sú náznaky zaznamenávania pôvodnej českej spoluhlásky ř: *pri, pridano, pridawek, prikázano, prikazal, pričinj, prisslého, prirodzeni, pripominali, prestati, pred, prestupnikom, Rjkeg, Werim, wericy, predne, krestanskeho, Krest, Krestane, auradu, nepratele, smerugj...* Okrem tohto „vedomého“ odmietania hlásky ř, ktorá bola slovenskému jazykovému prostrediu neprirodzená, sa v *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu* vyskytuje niekoľko spontánných hláskoslovných slovakizmov – tvarov *mudreho, zloženu, rucho, buducich* bez predpokladanej typickej českej dvojhlásky *ou* či lexikálnej jednotly *nagdes* (oproti *naleznes*).

Signifikantným znakom *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu* je ich prísna štýlová príslušnosť k obsahu. Úvodná latinská časť obsahuje 93 otázok a odpovedí z oblasti základnej jazykovednej terminológie – pomenovania slovných druhov, základného morfológického členenia slov, ich tvorenia a odvodzovania, slovesných a menných gramatických kategórií: osoby, rodu s odkazom na vyjadrovanie tejto kategórie v slovesných tvaroch, ich rodovou zhodou so substantívami. Problematika skloňovania je prehľadne usporiadaná do samostatného okruhu otázok a odpovedí so zameraním na pravidelnosti a nepravidelnosti deklinačných paradigiem, charakteristiku gramatických kategórií čísla a priamych a nepriamych pádov. Táto latinská časť poznámok sa vyznačuje pragmatickou koncentráciou základných pojmov jednak v klasických jazykoch (latinčine aj gréčtine), ale je aj skrytým kľúčom na hľadanie ich paralel v domácom jazyku (češtine s predpokladanou perspektívou slovenčiny). Druhá časť poznámok

Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera z hľadiska žánru a štýlu

¹¹ Tento vývin dáva odpoveď aj na prítomnosť vybraných slov v slovenčine: po pôvodnej tvrdej spoluhláske sa píše *y* (*byť* = jestvovať, *mysel, pýcha, ryba, syn, výr, jazyk*), v pozíciách pôvodnej mäkkej spoluhlásky sa píše *i* (*biť* palicou, *milé, piť, silný, vír* = krútnava, *zima*).

– *O naboženstwy wubec* – má výrazne vieroučnú povahu. Štruktúra – otázky a odpovede – svedčí o tom, že jej základ tvorí predloha (možno viaceré edície) katechizmu s rešpektom základných znakov katechetického štýlu a rešpektovania všeobecných zásad vtedajšej protestantskej katechetickkej pedagogiky – pestovať a posilňovať kresťanské cítenie v duchu evanjelií a reformácie. Funkčne sa na dosiahnutie tohto cieľa využívajú jazykové prostriedky, ktorými veriaci majú manifestovať svoje vierovyznanie, prijímanie sviatostí a hlásia sa nimi k chrámovým bohoslužbám. Kleniarove/Klennerove poznámky ako celok patria do populárno-náučných žánrov so zrozumiteľnou formou replík, dialógov s jednoznačnými odpoveďami na jednoduché doplňovacie otázky.¹² Tento didaktický postup osvojovania si vedomostí sa dodržiava aj v tretej časti pamiatky, ktorá sa začína na samostatnej strane bez osobitného označenia otázkami o geografii, delení zemského povrchu na kontinenty a moria s uvedením názvov kontinentov, ale aj menších geografických celkov – z dnešného pohľadu vlastivednej povahy – pomenovania stolíc, miest, dedín a osád.

*K problematike
živej slovenskej
a oficiálnej
geografickej
terminológie
v Školských
poznámkach
z rétoriky,
náboženstva
a zemepisu
Andreja
Kleniara/
Klennera*

Vďačným porovnávacím materiálom na identifikáciu rozdielov medzi živými a oficiálnymi podobami vlastných mien sú podoby miestnych názvov a stolíc. Kleniarove zápisy odrážajú množstvo prvkov historickej, spoločenskej aj jazykovej povahy, ktoré ovplyvnili pomenovací proces lokalít v konkrétnej historickej situácii a na konkrétnom mieste. Vlastné mená osídlených území, miestne názvy – *ojkonymá* – sa vyznačujú viacerými funkciami, v prvom rade tým, že v prípade miestneho názvu, ako aj každého vlastného mena, ide o jedinečnosť pomenovaného objektu. Miestny názov má však viac takýchto funkcií: v prvom rade ide o pomenovacia funkciu, ktorou sa vyjadruje, že mesto, dedina, osada, v ktorej žijú ľudia, má svoje meno, ktorým sa registruje v administratívnych dokumentoch a aj v ústnych prejavoch rozličného druhu. Ďalšou funkciou názvu je jeho identifikačná, respektíve diferenciacná funkcia, ktorá má taký význam, že sa lokalita svojím jedinečným menom líši od lokalít v blízkom aj ďalekom okolí, to jest od všetkých pomenovaných miest, obcí, samôt a podobne, podľa vlastnosti, ktorou sa líši od okolia, ktorou je typická. Treťou funkciou názvu je orientačná funkcia, ktorá slúži na určovanie polohy v teréne, na širšom území, na komunikačných cestách, kde sa nachádza aj množstvo ďalších lokalít.

¹² Katechetické žánre delíme na vedecko-náučné a populárno-náučné žánre. Pozri – FRANTIŠEK RUŠČÁK: Biblický text ako archetypálna dimenzia náboženskej komunikácie. In: *Text a kontext v náboženskej komunikácii: Zborník Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity: Studia Philologica*, roč. 8, 2001, s. 6 – 9.

Zaujímavým problémom je fungovanie vlastných mien vo viacjazyčnom kultúrnom prostredí, v ich v nadnárečovej úradnej sfére. V tejto oblasti išlo o komunikáciu v úradnom jazyku, naproti tomu domáce obyvateľstvo v rozličnom spoločenskom postavení komunikovalo v domácom jazyku. Medzi pomenovaniami miest, mestečiek a dedín v domácom jazyku a v oficiálnych úradných – v tom čase „štátnych“ jazykoch možno pozorovať tri základné tendencie jazykových vzťahov. Tieto tri tendencie buď odrážajú prítomnosť alebo neprítomnosť rovnakých motivačných prvkov pri pomenovaní tej istej lokality v rozličných jazykoch, alebo sú založené na zvukovo motivovanej imitácii názvu jedného jazyka druhým, preberajúcim jazykom, a známe sú prípady, pri ktorých nie je žiaden vzťah medzi predpokladanou prvotnou podobou názvu a jeho druhou podobou v preberajúcom jazyku.

Porovnanie ojkonym v Kleniarovej rukopisnej práci z roku 1785 s ojkonymami, ktoré v čase vzniku Kleniarovho spisu boli známe z *Compendia* Mateja Bela z roku 1753¹³ poukazuje na dve relevantné skutočnosti: 1) O Kleniarových zápisoch možno predpokladať, že aktuálnym jazykom zachytávajú živé podoby miestnych názvov, ktoré sa používali v bežnej administratívnej, ale najmä komunikačnej sfére. Pretože jeho text má rukopisnú povahu, ťažko o ňom tvrdiť, že by bol prešiel redakčnou úpravou. Nikto teda ojkonymá jazykovo neunifikoval, nenormoval, neštandardizoval, to jest adaptoval do oficiálnych tradičných podôb uhorskej kancelárie, či už latinizovaných, germanizovaných alebo hungarizovaných. 2) Opačnú povahu majú – celkom prirodzene – podoby ojkonym v Belovej práci, ktoré s ohľadom na latinské vydanie celého textu prešli redakčnou úpravou, uplatňujúcou tradičné zásady latinskej, nemeckej aj maďarskej administratívy. Ide tak o úradné podoby, odrážajúce staršie aj novšie formy ojkonym, obsahujúce neslovanské slovtvorné aj gramatické prvky. Presvedčivo to ilustruje usúvzťažnenie pôvodných Kleniarových a Belových zápisov (Prvý doklad je z Kleniarovho textu, príklad za lomkou je z Belových *Notícií*): *Bardiow/Bartfa*, *Batowcel/Bath*, *Bognice/Boinitz*, *Brezno-Banya/Brizno-Bánya*, *Dobsina/Dobschau*, *Fúlek/Fülck*, *Gelnitz/Gölnitz*, *Crupinal/Carpona*, *Leopold/Leopoldopolis*, *Leopoldstadt*, *Leuotse*¹⁴/*Leutschau//Leutschouia*, *Lučenec/Losontz*, *Moschowce/Moschóc*, *Nemecka Lipča/Liptsa*¹⁵ *Lubgetowa/Liebethen//Libéth-Bánya*, *Lubowna/*

¹³ MATHIAE BEL: *Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae*, Matthiae Bel, in partes IV utpote, *Hungariam Cis-Danubianam, Trans-Danubianam, Cis-Tibiscanam, Trans-Tibiscanam, et comitatus divisum*. Posonii: Litteris Ioannis Michaelis Landerer, 1753, 139 s. + index.

¹⁴ Domáci názov s českou zmenou *a > e* na konci názvu.

¹⁵ Domáci názov s českou zmenou *u > i* po mäkkej spoluhláske (typ *sľúbit* > *slíbit*, *cudzí* > *cizí*, *Juraj* > *Jiří*...).

Lublyo, Nowa wes/Neudorf, Podhrad Kürchdorfl/Szepes Várallya, Podolinec/Podolinum, Poprat/Popradum, Priwice/Privigyel/Priwitz, Pukanec/Pugantz, Rackew/Rackendorff, Rimauwska Sobotha/Rima-Szombath, Ruskinowce/Ruskonstz, Ružemberg/Rosenberga, Szetsany/Szétsény, Skalitz/Skalitz, Spiska Stolice Sobota/Zpisky Zamek, Swati Márton/Márton S., Swati Mikulas/S. Nicolaus, Szent-Öndreg/Andreae S. oppidum, Stawnica/Schemnitzium, Tisowec/Tiszzsoltz, Bellá Welke Topolčanj/Nag Topoltsán, Zwolen/Altsohl, Žilina/Zolna.

Absolútne jazykovo-štruktúrne zhody medzi Kleniarovými prirodzenými a Belovými oficiálnymi zápismi tvoria dvojice ojkonym *Bellá*¹⁶/*Bela-Bánya*, *Bella/Bela*,¹⁷ *Hlinjk/Hlinik*, *Illawa/Illava*, *Lewyce/Lewice*, *Lubitzal/Lubitz*, *Mategowce/Matejowcze*, *Puchow/Puchow*, *Putnok/Putnok*, *Straža/Strasa*, *Trenčin/Trentschin*, *Twarożna/Twarozna*, *Wlasky/Wlasky*, *Znio*¹⁸/*Znio* s minimálnymi odchýlkami v grafike tých Belových zápisov, v ktorých je pôvodná slovenská interpunkcia grafém ž, č, š adaptovaná latinskou/nemeckou grafickou tradíciou. S ohľadom na neslovanský pôvod obyvateľstva v baníckych lokalitách, respektíve v lokalitách na slovensko-maďarskom jazykovom pomedzí, aj Andrej Kleniar/Klenner vo svojej práci uvádza tamojšie, predpokladáme v dobe vzniku týchto zápisov, živé podoby ojkonym, ktoré zvukovo korešponujú s Belovými zápismi: *Tsethnek/Csetnek*¹⁹, *Herrengund/Herren-Grund*,²⁰ *Kesmark/Kesmarkinum*, *Leleš/Lelesz*, *Tornala/Tornallya*.

Rozdiely medzi Kleniarovými živými a celkom prirodzene na základe tradície úradných jazykov zaznamenanými Belovými oficiálnymi zápismi potvrdzujú aj podoby vyšších administratívnych celkov – stolíc: *Abaujarska+Abaujvárská*²¹/*Abauiuariensis*; *Aradska/Aradiensis*; *Bačanska, Bačanskál/Bacsiensis*, *Baranska+Ba[ra]nyská/Baranyiensis*; *Békeska+Bekesská/Békesiensis*; *Belohradská+Belohradská/Alba Regalensis*;²² *Beregská+Beregská/Bereghiensis*; *Bihárská+Byharska/Bihariensis*; *Bodrogska/Bodrogiensis*; *Borssodska/Borsodiensis*; *Csanádská+Tsandska/Csanadiensis*; *Csongrádska+Tsongradská /Csongradiensis*; *Gomórska/Gömöriensis*; *Hevešská, Hewesská,Hewedská/Heuesiensis+Heves & Szolnok Exterior*; *Hontyánska+Hontyánská+Nagy Hontská/Nagy Hontensis*; *Hradská, Jažssag, Kis Hontská, Komaromska+Comáromska/Comaromiensis*; *Kowarsky District/0*; *Krasnenska+Krassowska/Krasznensis*; *Kunssag wetssj/0*; *Liptowská/Liptouensis*; *Maramarusska/Maramarusiensis*; *Mosonska+Mošonska/ Mosoniensis*;

¹⁶ Banská Belá.

¹⁷ Spišská Belá.

¹⁸ Zaznamenaná hovorová podoba *Znio*.

¹⁹ Štítnik.

²⁰ Špania Dolina.

²¹ Znamienkom + označujeme paralelný výskyt viacerých variantných podôb zápisov u jednotlivých autorov.

²² Székesfehérvár Fejér Megye.

Neográdská/Neogradiensis; Nitranská/Nitriensis; Orawska/Arvensis; Ostrihomska/Strigoniensis; Pesstanska+Pesstánska/Pestiensis+Pest, Pilisska+Prilisska/Pilisiensis; Pressporská/Pofonienfis; Rabska/Iauriensis; Saladska, Saladská+Szaladska/Szala-diensis; Sarandská/0; Sariská/Sarosiensis; Simegská/Simeghiensis; Soltska+Žoltská/Soltiensis; Sopronská/Soproniensis; Spisská/Scepusiensis; Szaboltska+Szabolčská/Szaboltsensis; Szathmárská/Szathmariensis; Szolnok zewnitřný+Prostředni Solnok/Szolnokiensis; Šaroska/0; Šimegska, Symegska (Somogy megye)/0; Tekowska/Tekovská Stolica; Temesská+Temesský Disstrikt Wogensky+Temessvárska/Temesvariensis; Tolnganska+ Tolnyanská/Tolnensis; Tomyanszka+Tornyanská/Tornensis; Torontalganszka/Torontaliensis; Trenčinská/Trentschiniensis; Turčánska/Thuroczienis; Ugočská+Ugotsska/Ugotsensis; Unghská+Ungwa[r]ska/Unghvár+Unghensis; Wesprimska/Vesprimiensis; Zaradska/Zaradiensis; Zemplinská/Zempliniensis; Zwolenská/Zoliensis; Železna/Castriferrei.

Prácu Mateja Bela sme použili ako porovnávací základ preto, že išlo o dielo s výrazným spoločenským dosahom na oficiálne vzdelanecké kruhy aj nižšie vrstvy vzdelancov. Tento prameň slúžil ako východisko ďalšieho vzdelávania a ako podklad informácií o geografických poznatkoch z územia dnešného Slovenska. Na pozadí *Compendia* vznikali viaceré náučné, didaktické a učebnicové práce, ktorých porovnanie s Belovou prácou ako východiskom presahuje žaner tejto štúdie.²³ Na ilustráciu ďalších prameňov z oblasti geografických názvov možno uviesť tlačenu prácu Ladislava Bartolomeidesa,²⁴ ktorá vznikla v evanjelickom prostredí a je výsledkom dôsledného redakčného, najmä jazykového spracovania do biblickej češtiny. Táto práca síce vyšla v porovnaní s Kleniarovým opisom neskôr, samotný Bartolomeides však študoval, podľa všetkého, na Kežmarskom evanjelickom lýceu pred Kleniarom. Jej redakčné spracovanie ju však vylučuje z porovnávaní s Kleniarovými podobami zemepisných názvov ako *tertium comparationis*.

Geografické poznámky sú z jazykovedného hľadiska zaujímavé najmä s ohľadom na dobovú terminológiu, výrazy, ktorými sa pomenúvali prvky zemského reliéfu (výraz *sigedy* znamenal „suché miesta medzi ramenami riek“, „sihote“²⁵), ale stabilizovala sa aj základná geografická terminológia (*Europa lež na pul nocy*,²⁶ a *Azia na wichode Afrika na poledne*²⁷). Okrem

Compendium Hungariae geographicum
Mateja Bela ako porovnávací základ ďalších slovenských geografických prác

Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/
Klennera ako sústava živej slovenskej geografickej terminológie

²³ Na doplnenie pozri tu štúdiu Martina Homzu.

²⁴ LADISLAWA BARTOLOMEIDESA *Geografia, aneb, Wypsánj Okrsslku Zemského s ssesti Mappami vlastnj Rukau geho wrytými*. Bãňská Bystrica : v Jana Sstefánjho, priv. Knihtlačiteľa, 1798. Pozri najmä kapitolu II. podčasť Uherská země, od s. 57 s priloženou mapou.

²⁵ *Historický slovník slovenského jazyka*. Vol. 5. Ed.: MILAN MAJTÁN. Bratislava : Veda, 2000, s. 252.

²⁶ V poľštine sa tento výraz dodnes využíva ako terminus technicus = *na severe*.

²⁷ Tak isto, vo význame *na juhu*.

termínov na úrovni všeobecných podstatných mien majú poznámky význam aj z hľadiska stabilizácie propriálnej sféry v slovenskom jazykovom prostredí – názvov administratívnych celkov (*Cisarstwy, Kralowstwy*) a ich vzájomnej polohy, názvov vodných tokov – hydroným – najmä zo slovenského jazykového a etnického hľadiska: *Od pul nocy má Slezko a Polsku Zem, Od poledne Slowensku Zem a Serwiu, Od Wychodu má Olasku a Sedmohradsku Zem, Od Zapadu ma Morawu, a Rakousku Zem – Dunag, pocjna se w Nemecke Zemi w mestečku tak rečenem Doneschingu, a pada do Černeho more, dely Vhersku zem od Serwiy, Tissa, wyteka z Marmaruske Stolicy, a pada do Dunaga, gest bohatá reka na riby, Wach, počina se w Liptowe, a teče do Dunaga. Hron, počategk swug ma w Gömörské Stolicy a pada tež do Dunaga.*

Okrem základnej živej slovenskej geografickej terminológie spočíva hodnota poznámok aj v štýle, ktorý sa vyznačuje koncíznosťou a koncentrovanou formou prepojených zemepisných a historiografických údajov (ilustratívne vyberáme údaje z územia dnešného Slovenska:

„Mesta Slobodna Kralowske. Ktere gsau zwlasstnegssj mesta?1. Skalitza Swobodne Kralowske mesto. W tomto meste gako se mnohy domnjwagj, Bela II. Kral Vhersky se narodil.

2. Nytra, Byskupske mesto. Toto Biskupstwj gest gesste pred prichodem Vhru wyzdwižene, od prwniho Krale Vherskeho Stephana I. rozssirene, a od Geysy duchodky zaopatrene. 3. Nowe Mesto, ktere nekdy bylo welika pewnost ale od Tureckeho mnohonasobného dobywanj gest priljs zkazeno. Geho obywwatele nynj z delanjm rolj, a chowanjm statku se obyragj.“

Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniaral Klennera ako sústava živej slovenskej náboženskej i svetskej terminológie

Okrem takejto geografickej terminológie obsahujú poznámky aj základné pojmy náboženského charakteru (*Krestanske naboženstwy, Katolicke, Ewangelicke, Kalwinske a Racke*²⁸ a vnútornej hierarchie cirkvi: *Staw Duchownj, kam prislauchagj, Arcy Biskupowe, Byskupowe, Abbates, Præpostone a Canonici*). V poznámkach sa uvádza aj sociálna hierarchia vlastníkov nehnuteľností (*Magnassj a nebo Groffy a Barony, Zemany, statky magjcy a Armalistowe*).

Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniaral Klennera ako súčasť väčšieho súboru slovacikálnych geograficko-vlastivedných pamiatok

Touto štruktúrou textu sa Kleniarove/Klennerove geografické poznámky zaraďujú do väčšieho súboru pamiatok tohto typu, ktorých cieľom bolo v koncentrovanej podobe priblížiť v zrozumiteľnom jazyku množstvo zemepisných a administratívno-štruktúrnych informácií širšiemu okruhu používateľov. Jednou z aktuálnych predlôh či zdrojov časti informácií mohlo byť na ten čas relatívne čerstvé vydanie Belových *Noticií – Historicých a zemepisných wedomostí o súwekom Uhorsku*, ktoré síce v tlačenej forme

²⁸ Myslí sa ním príslušnosť časti srbského obyvateľstva k východnému – pravoslávne mu obradu.

neobsahovali informácie o všetkých uhorských stoliaciach, ale okrem publikovaných zväzkov boli aj spoľahlivým návodom na analogické spracúvanie údajov z ostatných oblastí Uhorska. Svedectvo o vzniku takýchto spisov v domácom jazyku s administratívnymi, zemepisnými a čiastočne aj základnými historiografickými údajmi druhej polovice 18. storočia dáva množstvo rukopisných archívnych prameňov.²⁹

Ak vieroučná časť Kleniarových poznámok vysokou mierou rešpektovala normu biblickej češtiny, do poznámok s geografickou tematikou voľnejšie prenikli prvky živého jazyka slovenskej proveniencie. Týka sa to slovnej zásoby (*homoku* = piesku,³⁰ *Rakoš* = snem,³¹ či derivátov *wrsskowata*, *wrssnata*, *uhrga*³²), hláskoslovných slovakizmov (*Obyle*, *lanu*, *spangelske*, *do Dunaga*, *držan byl*), gramatických tvarov (*Mestom*, *Uhruw*, *obywateluw* – pozri vyššie, *stotisc kusau*, spojenie *pri rieky Wach* s typickou koncovkou lokálu singuláru ženských podstatných mien³³).

Biblická čeština verzus živý jazyk slovenskej proveniencie

Možný slovenský pôvod autora naznačuje jeho podpis v podobe *Andreas Klengar*, nachádzajúci sa práve za vieroučnou časťou (pozri obr. 11).

Pôvod Andreja Kleniara/Klennera

Obr. 11. Podpis v podobe *Andreas Klengar* a letopočtom 1785.

V interpretovanom spise *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu* sa autorov podpis vyskytuje dvakrát – raz ako *Andreas Klengar* (na konci vieroučnej časti), druhýkrát na konci celého spisu v podobe *Andreas Klenner*. Indíciou na slovenské jazykové prostredie aj slovenský pôvod autora je práve podoba *Klengar*, v ktorej predpokladáme tradičný spôsob

²⁹ Pozri – Krátke poznamenáni sweta, to gest Malý spis kragén, mést, wód, áno y národuw rozličných. Roka Páne 1759, dokonane 1760. In: *Pramene k dejinám slovenčiny*. Vol. 1. Ed.: VINCENT BLANÁR. Bratislava : Veda, 1992, s. 257 – 267. Výfah z originálu OSZK v Budapešti, Quart. Slav. 37 (296 s.). Pozri aj staršie spisy typu GEORGIO WERNHERO: *Hypommemation de aquis in Scepusio admirandis*. Basilæ : [s.l.], 1549 a IDEM: *De admirandis Hungariae aquis hypommemation*. Viennæ : Egidius Aquila, 1551. Viac v článku (tu) od Martina Homzu.

³⁰ *Historický slovník slovenského jazyka*. Vol. 1. Ed.: MILAN MAJTÁN. Bratislava : Veda, 1991, s. 426.

³¹ *Historický slovník slovenského jazyka*. Vol. 5. Ed.: MILAN MAJTÁN. Bratislava : Veda, 2000, s. 18.

³² Etnonymum *Uhria* = obyvatelia Uhorska = Uhri.

³³ EUGEN PAULINY: *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava : Veda, 1990, s. 62.

zapisovania hlásky *j* grafémou *g*,³⁴ čo by nás privádzalo k zápisu pôvodného priezviska *Klenjar*, to jest *Kleniar*. S ohľadom na kontinuitu tejto podoby priezviska sa v databáze vlastných mien podľa výskumu P. Ďurča priezvisko *Kleniar* v roku 1995 vyskytovalo na Slovensku dvadsaťkrát, spolu v ôsmich lokalitách – najčastejšie v Banskej Bystrici (šesťkrát), v Krupine (päťkrát), vo Zvolene (trikrát), v Čekovciach a v Hontianskych Moravciach (po dvakrát), v Santovke a v Stredných Turovciach po jednom výskyte.³⁵ Iné pravopisné varianty tohto priezviska neboli zistené a rovnako sa v čase výskumu na Slovensku nevyskytovali ani nositelia priezviska *Klenner*. Tieto údaje s odstupom vyše dvoch storočí od vzniku rukopisnej pamiatky (samotný jej autor ju datoval letopočtom 1785) sú spomenutou indíciou predpokladaného slovenského pôvodu priezviska *Kleniar*. Skutočnú pravdu o podobách nositeľa priezviska *Kleniar* či *Klenner* by však bolo žiaduce zistiť genealogickým štúdiom v príslušných matrikách.

Zhrnutie
a záver

Formálna podoba a jazyková štruktúra *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu* spája základné požiadavky náučného spisu poslednej štvrtiny 18. storočia – potreba vzdelania v zrozumiteľnom jazyku. Rukopisná povaha pamiatky spája navonok protichodné prvky – na jednej strane prirodzenosť jazyka bez zásahu ďalšej osoby (redaktora, vydavateľa), to jest tak, ako autor vytvoril originál, na druhej strane textu je rešpektovanie kultúrnej a jazykovej tradície konkrétneho komunikačného prostredia, v tomto prípade jazyka *Kralickej biblie*. Spojenie týchto prvkov je priemetom vývinu myslenia aj rozvoja vzdelanosti, najmä jej prezentácie jazykom, odrážajúcim v konkrétnej situácii meniace sa spoločenské, konfesijné aj komunikačné potreby. Čeština ako jazyk zrozumiteľný Slovákom zohrala v tomto dlhom procese pozitívnu konfesijnú-integračnú úlohu a v slovenskom jazykovom prostredí podnecovala aj rozvoj domáceho jazyka. Ku kultivovaniu jazyka v jeho verejných funkciách prostriedkami, ku ktorým sa zaraďuje aj spis *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu*, prispeli opisy jazyka, používaného v slovenskom evanjelickom prostredí – *Zpráva Pisma Slovenského* (1696) od Tobiáša Masnicia, *Rudimenta Grammaticae Slavicae* (1704) od Daniela Krmana a *Grammatica Slavico-Bohemica* (1746) od Pavla Doležala³⁶ s predhovorom Mateja Bela. Snahou týchto

³⁴ Označovanie hlásky *j* písmenom *g* bolo v predpisovnom období slovenčiny pevným pravidlom a tak ho v prvej kodifikácii slovenského jazyka uplatnil aj Anton Bernolák.

³⁵ <https://slovník.juls.savba.sk/?w=Kleniar&s=exact&c=Ce30&cs=&d=priezviska#>.

³⁶ Podrobný opis štruktúry jazyka v prácach Daniela Krmana, Tobiáša Masnicia (Masnicia) a Pavla Doležala a jeho fungovanie vo verejnej komunikácii pozri – ZUZANA HARGAŠOVÁ: *Vývin jazykovej normy v mladšom predpisovnom období slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2016, *passim*.

autorov bolo vytvoriť pre slovenské jazykové prostredie ideálnu jazykovú normu so základom v *Kralickej Biblii* a s upozornením, že *Kralická Biblia* bola primárne určená inému, neslovenskému jazykovému prostrediu. Kleniarove poznámky sú dôkazom, že intenzita a rešpektovanie vzoru na sklonku 18. storočia v protestantskom prostredí z úcty k náboženskému prostrediu a najmä konfesiónalno-integračnej funkcii slovenských evanjelikov prevažovala nad slovakizáciou ostatných – svetských žánrov. Napriek tomuto konštatovaniu sú *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu* svedectvom spontánneho prieniku vierouky a vedomostí do slovenského duchovného života a vzdelávania.

Poznámky k latinskej a slovenskej edícii

Text Kleniarových poznámok k latinčine je edovaný *in extenso* s dodržaním kompletnej štruktúry. Naše emendácie sú v edícii označené a uvedené v príslušných poznámkach kritického aparátu. Absolútne sme rešpektovali autorovo písanie veľkých písmen. Rovnako sme vo väčšine prípadov rešpektovali používanie *u/v* a *i/j*. K emendácii sme sa uchýlili len v najnutnejšej miere – v prípade ak text strácal zmysel, pričom sú tieto opravy uvedené v kritickom aparáte. Interpunkciu (bodky v závere viet), ktorá chýbala na niekoľkých miestach, sme pre ucelenosť edovaného textu doplnili bez zvláštneho zvýrazňovania alebo v hranatých zátvorkách.

Rovnaké zásady editori použili aj pri slovenskej transliterácii. Text aktuálneho vydania sa blíži k pôvodine aj svojou štruktúrou a dodržiavaním veľkosti i fontu jednotlivých litier. Podčiarkovanie jednotlivých slov i slovných spojení je tiež totožné s originálnym textom. Opravy v texte sú podobne ako v latinčine len v nevyhnutných prípadoch a dôsledne vyznačené v hranatých zátvorkách. Všetky formálne vstupy do textu sú vysvetlené v poznámkach pod čiarou označených arabskými číslicami. Písmenami latinskej abecedy sú oproti tomu vyznačené poznámky, ktoré sa týkajú obsahu textu. V prípade zemepisných poznámok ide dôsledne o vysvetlenie toho-ktorého dobového zemepisného termínu.

ANDREJ KLENIAR/ANDREAS
KLENNER

ŠKOLSKÉ POZNÁMKY Z RÉTORIKY,
NÁBOŽENSTVA A ZEMEPISU

A N.¹

1. Quot sunt partes Orationes²?

R[espon]s[um]: Octo: Nomen, Pronomen, Verbum, participium, Adverbium
Praepositio Conuctio³ et Interiectio. 5

2. Quid est nomen?

R[espon]s[um]: Est pars Orationis, quae rem significat non a gere⁴ aliquid
aut pati

3. Quare dicitur Nomen?

R[espon]s[um]: Quia vocibus hujus partis singulares res existentes 10
nominamus.

4. Quotuplex est Nomen?

R[espon]s[um]: Duplex substantivum et Adiectivum.

5. Quid est Nomen supstantivum⁵?

R[espon]s[um]: Quod perse perfecte inteligitur ut Homo. 15

6. Quotuplex est substantivum?

Duplex Proprium et Apelativum.

7. Quid est Nomen proprium?

R[espon]s[um]: Quod uni certae rei convenit ut Pawel Sawel Šawel

¹ Nateraz nie je jasné, o akú skratku ide.

² Správne: *orationis*.

³ Správne: *Coniunctio*.

⁴ Správne: *agere*.

⁵ Správne: *substantivum*.

8. Quid est Nomen Apellativum?

R[espon]s[um]: Quod multis est⁶ comune ut Caput asinum.

9. Quid est Nomen Adiectivum?

- 5 R[espon]s[um]: Quod perse perfecte intelligitur, mulier potest esse bona, peior, pessima.

10. Quod terminationum sunt Adiectiva?

R[espon]s[um]: Sunt vel unius, vel duarum, trium ut felix fortis doctus.

11. Quod accidunt Nomini?

- 10 R[espon]s[um]: Septem; Species, figura, persona, genus declinatio, numerus, et casus.

12. Unde dicitur Accidentia?

R[espon]s[um]: Ab accidendo.

13. Quare? R[espon]s[um]: Quia accedunt ad voces earum que⁷

- 15 proprietatem et circumstantias⁸ explicandas.

14. Quid est Species?

R[espon]s[um]: Est vox, quia nomen primitivum vel derivativum esse agnoscimus.

⁶ Druhou rukou doplnené est.

⁷ Správne: *earumque*.

⁸ Druhá ruka opravila na: *circumstantias*.

15. Unde dicitur species?

R[espon]s[um]: Ab antiquo verbo Specio quod idem est quasi aspecio.

16. Quare ita vocatur?

R[espon]s[um]: Quia originem inspicit, an nomen sit primitivum vel derivativum. 5

17. Quod sunt species vocum?

R[espon]s[um]: primitivum, vel derivativum

18. Unde dicitur Primitivum?

R[espon]s[um]: A nomine adiecto primus. 10

19. Quare? R[espon]s[um]: Quia originem⁹ aliunde mutuo non accipit, sed primum illius thema est, ut schola.

20. Unde dicitur derivativum?

R[espon]s[um]: A verbo derivo, et praepositione de, et Rivus nomine.

21. Quare? R[espon]s[um]: Quia, uti rivulus ex fonte derivatur, ita nomina derivata a suis primitivis derivantur ut Scholasticus. 15

⁹ Správně: *originem*.

22. Quid est figura?

R[espon]s[um]: Est discrimen vocum, simplicium, vel compositarum.

23. Unde dicitur Figura?

5 R[espon]s[um]: A fingendo

24. Quare? R[espon]s[um]: Quia ex simplicibus vocibus effingit compositas.

25. Unde dicitur simplex?

R[espon]s[um]: Ex propositione sine et nomine plica.

26. Quare dicitur simplex?

10 R[espon]s[um]: Quia sola ipsa unica vox, sine ullo nexu et conunctione¹⁰
alterius vocis ponitur, neque vocem alterius partis iungit.

27. Unde dicitur Composita?

R[espon]s[um]: Ex propositione con et verbo pono.

15 28. Quare? R[espon]s[um]: Quia diversarum¹¹ partium voces ponit in una
dictione.

29. Quodruplex est composita figura?

¹⁰ Správne: *Coniunctione*.

¹¹ Druhá ruka opravila na: *diversarum*.

R[espon]s[um]: Duplex: usitata et inusitata.

30. Quid est usitata?

R[espon]s[um]: Ubi in dictione aut nulla sit nutatio:¹² ut per scribo vel tantum vocalium, ut inceptus vel diphtongiorum ut excludo vel consonantium, ut assero. 5

31. Quid est composita in usitata?

R[espon]s[um]: Est eorum nominum quorum quedam¹³ pars Latina, quedam¹⁴ hebraea¹⁵, vel graeca est uti sabbaticola¹⁶ et monoculus.

32. Quod est figura decomposita? 10

R[espon]s[um]: Quae duplicat aut triplicat compositionem, ut: in excusabilis.¹⁷

33. Quot modis nomina cum nominibus componuntur?

R[espon]s[um]: Tribus: 1. Ex duobus rectis et utrisque declinabilibus tu: Respublica. 2. Ex duobus obliquis et utrisque indeclinabilibus ut: hujus modi. 15

¹² Druhá ruka opravila na: *mutatio*.

¹³ Správne: *quaedam*.

¹⁴ Druhá ruka opravila na: *quaedam*.

¹⁵ Druhá ruka opravila na: *haebrea*.

¹⁶ Druhá ruka opravila na: *sabbaticola*.

¹⁷ Tvar *inexcusabilis* je medzerami podelený na predpony a morfému zjavne z didaktických dôvodov. Takéto odlišenie predpón sa objavuje aj na ďalších miestach textu a už ho neopravujeme, ani naň zvlášť neupozorňujeme.

3. Ex recto et obliquo, et ex parte recta [ta]ntum declinabili, ut: Pater familias.
34. Quid est persona?
- 5 R[espon]s[um]: Est rei significatae sub ordine certa demonstratio, ut: hic haec hoc.
35. Quot sunt personae?
- R[espon]s[um]: Tres: prima, ut ego. Secunda, ut: tu. Tertia ut ille.
36. Quid est prima persona?
- 10 R[espon]s[um]: Quae loquitur.
37. Quae est secunda?
- R[espon]s[um]: Ad quam loquimur.
38. Quae est tertia?
- R[espon]s[um]: De qua sit sermo.
- 15 39. Quotae personae sunt nomina?
- R[espon]s[um]: Sunt omnia tertiae personae praeter vocativum.

40. Quid est genus?

R[espon]s[um]: Este discretio nominis iuxta notationem sexus.

41. Quid est sexus.

R[espon]s[um]: Est discretio viri aut foeminae.

5

42. Unde dicitur genus?

R[espon]s[um]: A generando.

43. Quare? R[espon]s[um]: Quia Masculinum genus generat foeminum et neutrum, et haec tria generant reliqua genera.

44. Quottuplicia sunt genera nominum?

10

R[espon]s[um]: Duplicia: simplicia scilicet, ut: Masculinum foemininum et neutrum. Est composita, quae ex simplicibus componuntur; ut: comune et omne.

45. Quid est genus Masculinum?

R[espon]s[um]: Quod habet Articulum hic.

15

46. Quid est genus foemininum?
R[espon]s[um]: Quot¹⁸ habet articulum haec.
47. Quid est neutrum genus?
5 R[espon]s[um]: Quot¹⁹ habet articulum hoc seu quod Masculinum nec foemininum est.
48. Quid est Genus Commune?
R[espon]s[um]: Quot²⁰ habet articulum hic et haec.²¹
49. Quid est genus Omne?
10 R[espon]s[um]: Quod habet articulum hic et haec et hoc.
50. Quid est declinatio?
R[espon]s[um]: Est variatio nominis in fine per casus.
51. Quotupliciter consideratur declinatio?
R[espon]s[um]: Tripliciter: 1. ~~Latina~~²² vel respectu suae originis, vel
15 respectu formae, vel respectu anomaliae.
52. Quotuplex est declinatio respectu originis?
R[espon]s[um]: Triplex: 1. Latina, ut: Dominus. 2. Graeca, ut: Poema. 3. Mixta, ut: orpheus.
53. Quottulex est respectu formae?
20 R[espon]s[um]: Duplex regularis ir[r]egularis.

¹⁸ Správne: *quod*.

¹⁹ Správne: *quod*.

²⁰ Správne: *quod*.

²¹ Celý riadok bol zrejme zabudnutý a až neskôr doplnený tou istou rukou menším písmom medzi kontinuálne riadky.

²² Číslica a slovo neskôr vyškrtnuté.

54. Quid est declinatio Regularis?

R[espon]s[um]: In qua omnes casus regulariter a suo genitivo formantur ut: Dominus.

55. Quid est irregularis?

5

R[espon]s[um]: Quae recedit a regulari²³ vocum flexione ut Jupiter.

56. Quotuplex est declinatio respectu Anomaliae?

R[espon]s[um]: Quadruplex: 1. Heterogena ut Tartarus in plurali tartara. 2 Heteroclita ut inermus²⁴ et inermus. 3. Abundantia, ut Glomus glomis²⁵ et glomeris. 4. Deffectiva, quae vel integro numero vel tantum aliquibus deficit casibus. 10

57. Quid est numerus?

R[espon]s[um]: Est in voce unius et multi²⁶ discreti[o].

58. Unde dicitur numerus?

Rs. A numerando.

15

59. Quare? R[espon]s[um]: Quia unitates rerum numerat²⁷.

60. Quotuplex est numerus

R[espon]s[um]: Duplex: singularis et pluralis.

²³ Neskôr spojené na: *aregulari*.

²⁴ Neskôr opravené na: *inermis*.

²⁵ Neskôr opravené na: *glomi*.

²⁶ Neskôr opravené na: *et multi*.

²⁷ Správne: *numerant*.

61. Unde dicitur²⁸ singularis?

R[espon]s[um]: A primitivi singulus, id est unus.

62. Quare: R[espon]s[um]: Quia unius tantum rei, Comprehendio
5 significacionem.

63. Unde dicitur pluralis?

R[espon]s[um]: A primitivo plus.

64. Quare? R[espon]s[um]: Quia pluralis plures res in se continet, quam
singularis.

10 65. Quid est casus?

R[espon]s[um]: Est finalis variatio dictionum.

66. Unde dicitur casus?

R[espon]s[um]: A cadendo.

67. Quare? R[espon]s[um]: Quia nomina in declinando ex una terminatione
15 in aliam cadunt.²⁹

68. Quot sunt casus?

R[espon]s[um]: Sex. Nom[inativus] Geni[tivus] Dati[vus] Acco[sativus]³⁰
Voc[ativus] et Ablati[vus],

69. Quid est nominativus casus?

20 R[espon]s[um]: Qui rem seu thema ipsum exprimit.

70. Unde dicitur nominativus?

²⁸ Neskôr opravené na: *dicitur*.

²⁹ Správne: *cadunt*.

³⁰ Správne: *Accu[sativus]*.

R[espon]s[um]: A nominando.

71. Quare. R[espon]s[um]: Quia illo casu nominamus rem et personam.

72. Quid est genitivus casus?

R[espon]s[um]: Qui caeteros casus generat. 5

73. Unde dicitur genitivus?

R[espon]s[um]: A generando.

74. Quare? R[espon]s[um]: quia generat reliquos casus formando, per quem origo, seu genus rei significatur exempli gratia. Marcus cuius est³¹ est filius, respondeo Ciceronis. 10

75. Genitivus³² casus quomodo alias appellatur?

R[espon]s[um]: Patrius.

76. Quare? R[espon]s[um]: Quia per hanc casum resolvuntur patronomica, ut: priamides id est, priami filius.

77. Quid est dativus? R[espon]s[um]: Est, quo utimur dando vel attribuendo, vel com[m]endando, aliquid cuiquam. 15

78. Unde dicitur dativus? R[espon]s[um]: A Dando.

79. Quare? R[espon]s[um]: Quia generat³³ hoc casu aliqui

³¹ Neskôr vyškrtuté.

³² Správne: *genitivus*.

³³ Slovo neskôr vyškrtuté.

[trib]uimus³⁴ vel damus e[xempli] g[ratia] si aliqui damus centum [f]lorenos³⁵, vel 100 baculos;

80. Quid est Acusativus³⁶?

5 R[espon]s[um]: Est, quo utimur, cum aliquem accusamus.

81. Unde dicitur Accustaiivus?

R[espon]s[um]: Ab Accusando.

82. Quare? R[espon]s[um]: Quia saepe causam notat et vocatur alias causalis

10 83. Quis est vocativus Casus?

R[espon]s[um]: Est, qui vocationem salutationemque dicit.

84. Unde dicitur vocativus?

R[espon]s[um]: A Vocando.

15 85. Quare? Quia per hunc casum aliquem vocamus vel bono drukone (?) salutamus.

86. Quid est Ablativus Casus?

R[espon]s[um]: Est, per quem aliquid auferi³⁷ dicitur.

87. Unde dicitur Ablativus?

Rs. Ab Auferendo.

20 88. Quare? R[espon]s[um]: Quia per hunc casum, res alienissimum³⁸ auferi dicuntur.

³⁴ Zápis poškodený zahnutím rohu fólie.

³⁵ Zápis poškodený zahnutím rohu fólie.

³⁶ Správne: *Accusativus*.

³⁷ Druhou rukou opravené na: *aufferi*.

³⁸ Správne: *alienissimae*.

Fol. 7r:

89. Quomodo dividuntur Casus?

R[espon]s[um]: In Rectos et Obliquos.

90. Quot sunt recti?

R[espon]s[um]: Duo: Nominativus et Vocativus.

5

91. Quare dicuntur recti?

R[espon]s[um]: Quia rem recte ostendunt et significant.

92. Quot sunt obliqui?

R[espon]s[um]: Quattuor Gen[itivus] Dat[ivus] Acc[usativus] Abl[ativus].

93. Quare dicuntur obliqui?

10

R[espon]s[um]: Quia directe rem non significant.

Amen.

O naboženstwy wubec.

Co gest naboženstwy?

Gest gisti zpusob pocty Božj.

5 Kolik kterake weswete nachazi se naboženstwy?

Mnohe wssak neyhlawnegssj ctworake.

Gak se gmenugj?

Pohanske, Židowske, Turecke, a Krestanske.

Co gest naboženstwy pohanske?

10 Gest služba wice Bohum než gednomu wzdawana[.]

Co gest naboženstwy Židowske?

Gest wiznanj gedne toliko osoby Boha Otce, spogene zdomnenjm³⁹

Talmuda, že Mesiaš gesste gen prigiti ma[.]

Co gest naboženstwy Turecke?

15 Gestit blud, od Mahomeda wymisslen a Turkum, za prawu službu Božj
k wiznanj datj[.]

Co gest naboženstwy Krestanske?

Gest prawy zpusob ctenj Boha Trogedineho podle predpisu Pysem
Prorockich a Aposstolskich[.]

20 K gakowemu Naboženstwy mi se hlasime?

Ku Krestanskemu[.]

³⁹ V prostriedku slova zrejme autor urobil chybu. Po písmenách *zdom* nasleduje
prečiarknutá skupina hlások *nejm* a za ňou dokončenie slova v správnom tvare *nenjm*.

Fol. 9v:

Gak se mi gmenugeme?

Krestane.

Odkoho mame to gmeno Krestan?

Od Krista Pana[.]

5

Proč od Krista Pana?

I. Že w neho werjme. Gall 3. 26. Wssickni zagiste synowe Boži gste w Kristu Gežissj skrze wiru.

II. Že sme wneho pokrsstenj. Nebo kteriž koli w Krista pokrsstenj gste Krista gste oblekli v. 17.⁴⁰

10

III. Ze geho prawe vcej nasledugeme.

Kde gsu negprw nazwanj Krestane?

Mestecku Antiochij Skut 11. v. 26.

Co znamena Krestan?

Pomazaneho[.]

15

Gsmeli my teda Pomazanj?

Owssem gsme[.]

Kde gsme pomazanj?

Pri Krstu Swatem[.]

Čim gsme Pomazanj?

20

Duchem Swatym I Jana 4 v 13.

Kčemu gsme pomazanj?

⁴⁰ V skutočnosti ide o vyššie citovaný List Galaťanom, kapitola 3, verš 27, nie 17 ako nesprávne uviedol autor.

K Dwogimu Duchownimu auradu.

K gakowemu?

Ku Knezkemu a Kralowskemu.

5 Powez otom Dictum?

Zgewe: Jana 1 v 6 Kristus včinił nas Krale a Knežj k Bohu a otcy Swemu[.]

Co Krestan gako Knez činiti ma negprwe?

Sebe samého s dussj y s telem Bohu obetowat[.]

Kdo nas k tomu wede?

10 Y S. Pawel Rim 6. 13. Aníž widawegte audu swych za odenj neprawosti, chrjchu, ale widawegte se k službe Bohu, gako biwsse mrtwj, giž žiwy a udi swe za odenj sprawedlnostj Bohu[.]

Co ma podruhe Krestan činiti gako Knez?

Za wssecky lidy se modlity, a gich wzdelawati.

15 Kdeto Duch Božj od nás vyhledawa?

II⁴¹ Tim: 2 v 1. Napominamt pak, aby prede wssjm činenj bywaly pokorne modlitby, prosby, žadosty a djku činenj za wssecky lidy[.]

Co Krestan gako Kral činiti⁴² Powjnen gest?

Ma proti nepratelum swym bogowaty.

20 Kteri gsau gehu nepratele?

Daibel⁴³ Swet a vlastny telo.

⁴¹ V skutočnosti ide o 1. list Timotejovi.

⁴² Na tomto mieste prečiarknuté slovo *ma* ako súčasť pôvodného znenia vety. Následne si pisateľ formuláciu zrejme rozmyslel, sloveso *ma* prečiarkol a pokračoval novým znením otázky.

⁴³ Pisateľ zrejme omylom vymenil poradie hlások *a* a *i* – správne *Diabel*.

Fol. 10v:

Očo se Krestan neg wice staraty ma?

Oswę dussne spasenj.

Powez na to dyktum?

v Mat. 6 v 33. Hledegte neyprwe Kralowstwuj Božiho a wnm 5
sprawedlnosti geho a toto wsse bude wam pridano.

Co techda musy činity aby spasen bil?

Predne musy prawe werity.

Powez na to Dictum?

v Marka. 16 v 16. Kdož wveri a Pokrstise spasen bude. 10

Co gest prawe werity?

Gest tak weriti gako sam Buh w slowe swem prikazal.

Podruhe co musy činity?

Krestansky ziwa bity.

Powez nato Dyktum?

k Tito 2 v 11. 12. Zgewila se milost Božj spasitedlna wssechnem lidem, 15
Abychom od reknuce se bezboznosti a swedskich zadosti, strizliwe
a sprawedliwe a pobožne žiwi bili na tomto swete.

Odkaut se Krestan ktomu vci?

Spisma swateho. 20

Co gest pismo Swate?

Gest zgewena wule Božj o nassem spasenj.

A nebo gest zgewne slowo Božj wnuknutim Ducha S. skrze proroku a Aposstolu knassemu spasenj zepsane.

5 Proč se pismem Swatim gmenuge?

Protito zwlasstne try pričinj.

I. Že puwod ma od Boha,⁴⁴

II. Ponewadž nas k pobožnosti wede,

III. Ponewadž swate wecy⁴⁵ obsahuge.

10 Gako se gmenuge ginač pismo swate?

Swata Biblie[.]

Čo to slowo wlasstne znamena?

Knihu.

Proč se tedy pismo S. Bibligi gmenuge[?]

15 Ponewadž gest neyobzlwastnegssj⁴⁶ a negstarodawnegssj Kniha[.]

Kdo dal pismo Swate ze psat?

Troggedini Buh[.]

Kdo to doswečuge?

S. Pawel 2. Tim. 3:16. Wsselike pismo od Boha gest w[...]⁴⁷

⁴⁴ Autor najprv zapísal slovo *boha* s malým začiatočným písmenom. Neskôr celé slovo prečiarkol a nahradil ho slovom *Boha* s veľkým písmenom *B*.

⁴⁵ Za slovom *wecy* nasleduje prečiarknutá skupina hlások s výrazným písmenom *s*, isto chyba pisateľa.

⁴⁶ Pisateľ určite omylom v dlhom komplikovanom slove vymenil poradie písmen *w* a *l* – *neyobzlwastnegssj*, správne *neyobzwasstnegssj*.

⁴⁷ Nečitateľné.

S krze koho Buh pismo S: dal napsaty?

Skrze swatich Bozjch lidi[.]

Kdo bili ti Swati lide?

W starem zakone Prorocy a w Nowem zakone Ewangelistowe a Aposstole[.]⁴⁸ 5

Zdali tito S: lide to psali co sami chteli[?]

Nikoli oni nic gineho nepsali nez to, co gim Duch S: wdechl.

Wgakowem gaziku Pan Buch pjsmo S. dal napsati?

Stari zakon w Židowskem; Nowy pak zakon w Reckem gaziku. 10

Gako gim Buh pjsmo S. Diktowal?

Od slova do slova[.]

Dosweč to spisma Swateho?

2 Pet: 1. 21. Nikdy zlidске wule neposslo prorocctwy ale Duchem Božjm pauzenj bywsse mluwili S. Božj lide. 15

Conam vlastne pan Buh pisme S. dal napsati?

Wssecku swau raddu a wuli o nassem spasenj.

Koho nam Pan Buh obzwlasste w Pisme S. pred oči predstavuge[?]

Nasseho Krista Gežisse[.]

Doswečmi to wnekterim powedenim p[i]sma S:? 20

v Jan 5, 35.⁴⁹ Ptegte se na pisma nebo wy domnjwate wnich wečny ziwot mity a tat swedectwy wydawagj o mne[.]

Komu Pan Buh kdobremu Pismo Swate dal napsati?

Wssem lidem, nebo on chce aby wssickny lide spaseni bili[.]

⁴⁸ Posledné slovo *Aposstole* nepokračuje štandardne v ďalšom riadku, kde by stálo ako jediné, ale je zapísané do priestoru nad pôvodným riadkom s odpoveďou celkom na pravom okraji strany. Nasledujúci riadok začína už novou otázkou. Dôvodom je podľa všetkého snaha autora o úsporu disponibilného priestoru strany. Tento jav sa opakuje pravidelne na mnohých miestach spisu.

⁴⁹ V skutočnosti Evanjelium podľa Jána, kapitola 5, verš 39. Pisateľ si pomýlil alebo zle odpísal správne číslo verša.

Co odtud nasleduge?

To, že wssickny lide magj pismo Swate cistj.

Proč Pan Buh Pismo S. dal nam napsati?

- 5 Abychom od tud wuli Božj poznali, w Krista Gezisse werili a skrze wiru spasenj byli.

Dosweč mi to w nekterem powedenim?

v Jan 20 v 31. Tito wecy zapsani gsau abysste werili že gežyss gest Kristus Sin Božj, a abysste werice, ziwot wečny meli we gmenulgeho.⁵⁰

- 10 Gako se delj pismo Swaté?

Ctwernasobne

I. Zohledu na čas, w kterem psano gest

II. Zohledu na vcnj w nem⁵¹ obsažene

III. Zohledu na materyu Pjsma Swateho

- 15 IV. Zohledu na gehu grund a nebo wažnost

Gak se deli Pjsmo S. zohledu na čas?

Na Starj a Nowj zákon.

Co gest Stary Zakon?

- 20 Gest částka Pjsma Swatého, ktera pred narozenjm Krista Gežisse zepsana gest.

Co gest Nowy Zakon?

Gest částka Pjsma S.^{ho} která po narozenj Krista G: zapsana gest.

⁵⁰ Posledné dve slová odpovede *gmenugeho* pôvodne zapísané spolu, dodatočne oddelené zvislou čiarou.

⁵¹ Za slovom *nem* nasleduje prečiarknutá skupina hlások *obs*, zrejme chyba autora, ktorú bezprostredne sám opravil.

Fol. 12v:

<u>Na koho, smeruj aukazuj oba tjto Zakonowe?</u>	
Na Krista Gežisse.	
<u>Gako vkazuge Stari Zakon na Krista Gežisse?</u>	
Gako gesste gen na swet prjgit magyciho.	5
<u>Gako vkazuge Nowy Zakon na Krista Gežisse?</u>	
Gako giss na swet prisslého.	
<u>Gako se delj podruhe Pjsmo S. zohledu na weci wnim obsažene.</u>	
Na Zákon a Ewangelium.	
<u>Co gest Zákon?</u>	10
Gest wssecko to, co od Boha zakázano a prikázano gest.	
<u>Co techda vči Zákon?</u>	
Comame činitj a co zanechatj.	
<u>Gako wola na nas Zákon?</u>	
To čin a žiw budeš.	15
<u>Která gest Summa Zákona?</u>	
Myłowati budeš Pana Boha sweho etc. v Mat 22.	
<u>Kde nachazime Zákon?</u>	
Wstarem y w Nowem Zákone.	
<u>Co gest Ewangelium?</u>	20
Gest včenj onassem spasenj w Kristu Gežissj.	

Co se tedy včime z Ewangelium?

Gako mame milost Božj hledati, w Krista G. weriti a skrze neho wečne spasenj obdržeti.

5 Gako wolá na nás Ewá[n]gelium?⁵²

Wer w Pana Gežjsse a spasen budeš Skut. 16. 31.

Která gest Summa Ewánelium?

Takt Buh milowal swet v Jan 3. 16.

Kde nachazyme Ewangelium?

10 Y Wstarem Zákone, ale obwzlasste⁵³ w Nowém Zakone.

Geli negaky rozdil mezy Zakonem a Ewangelium?

Owssem gest weliky: nebo

I. Zakon zwetssj částky y z rozumu poznán bjty muže, ale Ewangelium krome ze zgewenj Rom 16. 25. 26.⁵⁴

15 II. Zakon na nás žaluge, zlorečy, od suzuge Gall 3. 10., 12. ale Ewangelium mocne potessuge 1 Jan 2, 1. 2.

III. Zákon⁵⁵

Gako sedely po trety pjsmo She zohledu na materyu a prawdy pjsma Swateho?

20 Na Knihy Hystoricke Prorocke a Wyvčugjcy.

⁵² Pravdepodobne z nepozornosti vynechal pisateľ v slove *Ewánelium* spoluhlásku *n*.

⁵³ Isto len omylom prišlo v slove *obwzlasste* k výmene písmen *z* a *w*. Autor si svoju chybu zrejme ani neuvedomil, keďže ju neopravil a pokračoval ďalej v písaní.

⁵⁴ Celá druhá časť vety ...*ale Ewangelium krome ze zgewenj Rom 16. 25. 26.* je situovaná do voľného priestoru medzi otázkou a prvou časťou odpovede. Naznačuje to, že druhá polovica bola k odpovedi pripísaná až dodatočne.

⁵⁵ Autor zrejme nedopísal odpoveď. Iným vysvetlením je, že omylom začal písať i tretí rozdiel medzi zákonom a ewanjeliom, hoci potenciálna predloha uvádzala len dva.

Co nam wipjsugy Knihy Historicke?

Té wecy, které se gak w Kralowstwuj prirozeni, tak y w Kralowstwuy milosti stali.

Co nam wypisugj Knihy Prorocke?

5

Té wecy, ktere se buducne obz[w]lasste⁵⁶ w Cirkwy meli stati.

Co nám wypisugj Knihy Wivčugicy?

Té wecy ktere mame weritj, činiti, a nebo zanechati.

Ktere gsau gmenowite Knihy Historicke Stareho Zakona?

I. Pet Knich Mogžissowych

10

II. Kniha Jozue

III. Kniha Sudcu

IV. Kniha Ruth

V. Dwe Knihy Samuelowe

VI. Dwe Knihy Kralowske

15

VII. Dwe Knihy Paralipomeneum

VIII. Kniha Esdrassowa

IX. Kniha Nehemiasse

Ktere gsau Knihy Hystoricke Noweho zakona?

I. Čtiri Ewangelistowe, Matuš, Marek, Lukaš a Jan,

20

II. Skutky Apossto[l]ske.⁵⁷

⁵⁶ Vynechané písmeno *w* v slove *obzwasste*.

⁵⁷ Chýbajúce písmeno *l* v slove *Aposstolske*.

Ktere gsau Knihy Prorocke a sje wetssj S. Zakona?

Proroctwj Izaiasse, Jeremiasse, Ezechyele, a Daniele.

Ktere gsau Knihy mentsj Prorocke?

- 5 Proroctwj Ozéasse, Joele, Amose, Adyasse Jonásse Mychaeásse, Nahuma, Abakuka, Zoffoniasse, Aggea, Zacháriasse, a Malachiásse.

Ktera gest Kniha N. Zákona Prorocka?

Zgewenj S. Jana.

Ktere gsau Knihy Wivcugjcy Star. Zákona?

- 10 Kniha Jób, Zalmu, Prjslowy, Kazatele a Pisen Salamunowa.

Ktere gsau Knihy Wyvčugjcy Nowého Zákona?

Wsseckich 14. Knihi S. Pawla, a ginich Aposstolu.

Gako se deli Pismo S. zohledu na grunt?

Na Knihy Kanonycke a Apokryphytské.

- 15 Co gsau Knihy Kanonicke?

Gsau Knihy obsahujcy w sobe prawidlo, podle ktereho članky wryy rosuzowane býwagj.

Ktere gsau takowe knihy Kanonycke?

- Wssecky te, knihy, ktere gsau zwnautj Ducha Swateho w Židowskem
20 gazyku zepsane.

Kteri gsau gmenowite te Knihy Kanonycke?

Wstarem Zákone gsau wssecky knihy od Mogzjsse az do proroka⁵⁸
Malachyasse, a w Nowem Zákone od Matausse až do Zgeweni S Jana.

Co gsau Knihy Apokryphytské? 5

Gsau té Knihy ktere za prawidlo članku wjry vžjwané byti nemohau.

Proč se gmenugj Apokriphytské?

Bez pochyby proto, že vkriwane a od Pjsem S. oddalene bjti magj.⁵⁹

Wgakowem gazyku gsau knihy Apokryphitske napsane?

W Reckem gazyku. 10

Wkterem Zákone nachazyme knihy Apokriphitske?

Toliko w Starem Zakone.

Ktere ze gsau to?

Knihy Tobyasse, modlitba Manasesa, Knihy Judyth, Baruch, prjdaukowe
Danielowy, druhe Knihy Ezdrassowe a Knihy Esther, knihy try 15
Machabegske, kniha Maudrosti a Syrach.

Proč ge mezy Apokriphitske knihy počitugeme?

I. Že se z kanonickymi⁶⁰ pjsmy nesrownawagj.

⁵⁸ Na konci slova pôvodne ešte jedno písmeno, zrejme *u*, neskôr prepísané na *a*, nakoniec celkom prečiarknuté.

⁵⁹ Slovo *magj* opäť kvôli úspore miesta vpísané do voľného priestoru nad riadkom s odpoveďou na pravom okraji strany.

⁶⁰ Za slovom prečiarknuté písmeno *s*, zrejme chyba autora z nepozornosti.

II. Že Žide kterym wypowedy Bozske zgewene bili, nikdy ge za kanonicke nevznali.

III. Že gsau y ginyma gazyky psane.

5 Wypraw my wssecky Knihy Stáreho Zakona?

Popeř Mogžissowjch kni[h]ách gest Jozue,

 Kniha Sudcu a Ruth za tjm nasleduge,

Dwoge Samuele a dwoge Královské,

 Potom nagdeř po nich dwe knihy Kronicke,

10 Ezdráš, Nahemiař, Ester, Job, Zalmowe,

 Prjslowy, Kazatel, Pjsne Šalamaunowé,

Izayař, Geremiař horliwe plačicy,

 Ezechyel, Daniel, weliky prorocy,

Ozeař a Joel Amos a Abdiař,

15 Jonař Mychaeař Nahum Habakuk, Soffonyař,

Haggeus Zacháryař, za tjm Malachyař,

Tu dwanacte menssjch Proroku whljdař,

Tobiař, Manasses, Judith, Baruch take

 Pridawek Daniele, Ezdrasse dwogaké,

20 Estery pridawek a try Machabegské.

 Kniha Maudrich Syrach⁶² gsau Apokrytské.

Wypraw my Knihy Noweho Zákona?

Matuř, Marek, Lukař, Ján Ewangelista

 Skutky Aposstolske, Pjsma Historycka.

⁶¹ Na strane sa nachádzajú aj dve poznámky napísané ceruzou. Sú však nečitateľné.

⁶² Za slovom *Syrach* prečiarknuté tri písmená *tot*.

Fol. 15v:

Za njmi listowé psany nasledugj.

K Rimanum, k Korinskym dwa se ohlassugj	
Galatskim, k Efezskim také k Filipenskym	
Po gednom gsau psany y list k Kolosenskym	5
K Tessalonicenskym dwa w poradku stogj	
Dwa k Timoteowy k Titu nasledugj	
List k Filemenowy a k Židum poslednj.	
Tito gsau listowe Pawla k Cirkuum psany	
List Jakuba, Petra, Jana, Aposstola	10
Judy poslednjho gedna Kapitola	
Jana Theologa prediwne zgewenj.	
Noweho Zakona kniham konec činj.	
<u>Gakowe zwlasstnegssj vlastnosti ma Pjsmo Swate?</u>	
Teto ctiry.	15
I. Že ono gest prawdiwe	
II. Že gest dokonale	
III. Že gest zretedlne a Srozumitedlne	
IV. Že ma moc obžiwugicy.	
<u>Ktera gest prednj vlastnost Pjsma Sho[?]</u>	20
Že ono gest prawdiwe, ktere nic lžiweho a ffalessneho w sobe neobsahuge[.]	

Proč?

Ponewadž ono od Boha pochazy Buh pak lhati nemuže[.]

Dosweč to y z Pjsma S^{ho}?

5 v Jana 17. 17. Poswetjš gjch w prawde twe, slowo twe prawda gest.

Ktera gest druha wlasnost Pjsma S^{ho}?

Geho dokonalost.

Wčem zaleži ta gehu dokonalost?

Wtom že ono wssecko to wsobe obsahuge, co k nassemu spasenj potrebne
10 gest weriti a znaty.

Kde to psano stogj?

2 Tim. 3 15. 16. 17. Oddetinstwj S. Pjsma znaš kteraž te mohau mudreho
včinity k spasenj skrze wyrau w Krista Gežjsse. Nebo wsselike pjsmo
od Boha gest wdechnte, a gest vzitečne kvčenj trestanj na prawowanj,
15 k zprawe, kteraž naležj k sprawedlnostj aby byl dokonalj člowek Bozy, ke
wssemu skutku dobremu hotow.

Ktera gest trety wlasnost pjsma S^{ho}?

Že ono gest zretedlne anebo zrozumitedlné[.]

Wčem gest zrozumitedlné?

20 W tech wecech, ktere k nassemu spasenj newyhnutedlne wedetj a weriti
musyme[.]

Komu pak gest srozumitedlné Pjsmo S.?

Wssem tem

I. Ktery rozum zdrawj magj[.]

II. Ktery Gaziky, w kterich pjsmo S. psane a nebo do kterich pretlumačene gest znagj.

III. Kterj ho nabožne a pozorliwe čtau[.]

Kde to psano stogj, že pjsmo S. gest zretedlne? 5

W Zalm 119. 105. Swice noham mym gest slowo twe a swetlo stezceme.

Ktera gest čtwrta wlasnost Pjsma S^{ho}?

Ze ono gest mocne a spasitedlne[.]

Wyswetli my to zretedlnegj?

Pjsmo S. má moc čloweka oswitivity, a gehu wuli a srdce na prawity a polepssjty. 10

Prikom zgewuge Pjsmo S. tauto moc?

Toliko pri tech, kterjho pilne a nabožne čtau a rozumegj[.]

Dosweč to my s Pjsma S. ze Pjsmo ma tauto wsobe zloženu moc?

Rim 1. 16. Nestidim se za Ewangelium Kristowo: moc zagiste Božj gest k spasenj každemu werycimu. 15

Jan 6. 63. Slowa kteraž ga mluwim wam, Dauch gsau a žiwot gsau.⁶³

Kde se suma pjsma S. obsažena nachazj?

Swatem Katechismu[.]

Co gest Katechysmus? 20

Gest kratka Suma naboženstwi krestanskeho, na otazky a odpowedy sporadane[.]

Gakowe slowo gestit Katechyzmus?

Slowo Grecke.

⁶³ Slovo *gsau* je kvôli úspore miesta umiestnené do priestoru nad riadkom. V nasledujúcom riadku začína už nová otázka.

Fol. 16^r:

Co znamena w nassem Gazjku?

Zeptawanj a od powydanj[.]

Gako se Kat[e]chysmus pjsme gmenuge?

5 Mlekem 1 Kor 3. 2.

Proč?

Ponewadž w sobe obsahuge prwnj neypotrebnejsj počatky a grunt včenj Krestanskeho.

Kdo naš Katechismus zepsal?

10 Doktor Martin Luther a proto se y Katechysmus Doktora Luthera gmenuge[.]

Kdo bil tento Luther?

Geden Augustinsky Mnich, ktery ~~pokažené~~⁶⁴ naboženstwy krestanske ~~naprawil~~⁶⁵ a obnowil[.]

15 Cj bil Syn?

Jana Luthera Matky pak Margareti bydlicy w H⁶⁶ Izlebyi[.]

Kteriho roku se narodil?

Roku Pane 1483. 10. Nowe[m]bra[.]

Ktereho pak času Katechysmus wydal?

20 Roku Pane 1529. leta pak sweho 46.

Zgake prjčini zepsal Katechysmus?

Zprjčyni welike nevmelostj, ktery spatril w Krestanstwy[.]

Kolik gest hlawnich castek Katechysmu?

Pet. 1. Desatero Božj prjkazanj 2. Wira obecna Krestanska 3. Modlitba

25 Pane 4. Krest Swaty

5. Swatost wečere Pane naučenj [...]⁶⁷

⁶⁴ Slovo *pokažené*, zrejme v snahe o zjemnenie tónu odpovede, neskôr prečiarknuté.

⁶⁵ Sloveso *naprawil* dodatočne prečiarknuté.

⁶⁶ Nasleduje prečiarknuté spojenie písmen *ll*. Pisateľ sa očividne pomýlil v názve bydliska Luterových rodičov, začiatkové písmená prečiarkol a pokračoval ďalej v texte.

⁶⁷ Nečitateľné.

K čemu nas ty častky wyvčugi?

I. Vči nas dobre zjwu byti.

II. Dobre a prawe werjti.

III. Dobre se modlity.

5

IV. a V. Prawe beze wsseho pochjbowanj Panu Bohu se duwerowatj.⁶⁸

Rjkeg mi tj častky Katechjismu spolu?

Desatero Bozj prjkazanj 2 Mog 20. 2 – 18.⁶⁹

Rjkeg wjru obecnu Kresta[n]sku?

Werim Boha otce wssem etc[.]

10

Nachazyli se y w Katechismu Zakon a Ewangelium?⁷⁰

Nachazy[.]

Kde se nachazy Zakon?

W prwnj a pate častce Katechismu[.]

Kde se nachazy Ewangelium?

15

Wostatnich gehu častkach, gakož to w Modlitbe Pane W wznessenj Aposostolskem W člancy O Krste sa večerj Pane[.]⁷¹

O Zakone wubec.

Co gest Zákon?

Gest wssecko to co od Boha prjkázano a zákazano gest[.]

20

Kolik na sobnj gest Zakon?

Dwog nasobni Prjrozenj a Zgewenj[.]

⁶⁸ Posledné slovo odpovede *duwerowatj* rozdelené a jeho druhá časť *-rowatj* zapísaná v priestore nad riadkom v pravej časti strany.

⁶⁹ Dnes Druhá kniha Mojžišova označovaná ako kniha Exodus.

⁷⁰ Posledné slovo otázky *Ewangelium* je rozdelené a posledná slabika *-um* sa z dôvodu úspory miesta nachádza v priestore na konci riadku tesne pod jeho úrovňou. V novom riadku už nasleduje odpoveď.

⁷¹ Posledné slovo odpovede *Pane* nie je zapísané štandardne do ďalšieho riadku, kde by sa nachádzalo ako jediné, ale je umiestnené celkom na konci odpovede v priestore nad jej posledným riadkom. Dôvodom je podľa všetkého úspora miesta, ako sa to ukazuje na viacerých iných miestach spisu.

Co gest Zákon Prjrozenj?

Kteriž Buh gednomu každemu člowěku do srdce napsal.

Kde se otom prirozenem Zákone zminka činj?

- 5 K Rim 2 v 14. 15. Kdiž pohane zakona nemagjce od Prirozenj činjto, což prikazuje Zákon takowy Zakona nemagjce sami sobe zakonom gsau: gako tj, kteriž vkazujj Dilo zakona napsane na srdcy swych, kdiž gjm to oswecuge swedomj gegich y misslenj, kteraž se wespolek obwiwugj a neb take wimluwagj.

10 Co gest Zakon Zgwenj?

Ktery Buh w Pjsme S. poznamenatidal.

Kolik nasobnj gest Zákon Zgwenj?

Trognasobny.

I. Lewyticky anebo Cyrkewny aneb Ceremonialny.

- 15 II. Politicky a neb Swetsky.

III. Mrawny.

Co gest Zákon Léwityčky?

Gest to vstanowený, ktere Buh Cyrkwy Židowske ozpusobu ze wnjtrnich služeb swich widal.

Koho se dotikal ten Zákon?

- I. Swatich osob gakowe byli negwissj knez menssj knežj, Lewytowe a Nazaregssty[.]
- II. Swatich wecy, gakowe byli obeti pokrmowe nadoby a rucho[.] 5
- III. Swatych mist gakowe byli stanek, Dwogj Chram Geruzalemsky a Synagog neb Školi Židowske.⁷²
- IV. Slawnosti a Swatku.

Ktere byli Slawnostj Staro Zakonj?

- I. Welika noc kteru Zide na pámátku wyswobozenj sweho z Egypta swetili[.] 10
- II. Slawnost tehodnu kteru swetili napamatku toho, že hospodin w padesati den po wigiti z Egipta Desatero prikazanj na hore Synagj widal.
- III. Slawnost stanku kterau swetili, aby panu Bohu za vrody zemske žhromaždene podekowali a sobe s wdečnosti pripominali, kterak gegjch otcowe na pausstj Arapske w stanj bydlely.⁷³ 15

Ktere byli gegjch giné Swatky?

- Sobota, Now mesyce Očisstowanj Sedmeho leta sobota, Léto padesati milostiwe, Swatek Purim a poswecenj Chramu[.] 20

⁷² Slovné spojenie *Synagog neb Školi Židowske* dodatočne prečiarknuté.

⁷³ Posledné slovo *bydlely* kvôli nedostatku miesta na konci riadku opäť rozdelené a jeho druhá časť *-dlely* zapísaná v priestore nad záverom posledného riadku odpovede v pravej časti strany.

Dotikali se nas tento Ceremonyalnj Zakon?

Nikoli ponewadž I. bil figuru a obrazem budaucih Mesyaše, a tak kdiž se Mesyaš a Spasytel narodil prestati musel.

5 Powez o tom Diktum?

k Gall. 3. 24.,25. Prwe pak než prjssla wira, pod Zákonem byli gsme ostrjchanj, zawereni gsauce k té wjre, kteraž potom mela zgewena byty. Ale kdiž prissla wyra, giž negsme pod pestunem. Zid⁷⁴ 10. 1.

Gako prawj o tom Pawel?

10 Zadny z wás nesaud pro pokrm, a neb pro napog, aneb zstanj vloženich Swátku, neb now Mesyce aneb Soboth kterež to gsau styn wecy buducich, ale telo gest Kristowo Kol 2, v 16.,17.⁷⁵

Gakowy byl cil Ceremonialniho Zakona?

15 Aby Žide w poslussnosty zadržanj a odspolečnostj zjnymy narody odelenj bily.

Aby obraz buducyho Mesiasse pred očima mely Gall 4.

Co gest zákon Swedsky?

Gest to vstanowenj Božj podle ktereho lid Izraelsky w zemi Kananegske mel se sp[r]awowaty[.]

20 Wčem zalezj tento Zakon?

Wpráwech pri sskodách pri mirách prjmitách⁷⁶ a vecgach[?] prj opatrowanj Chudich etc.⁷⁷

⁷⁴ Dnes označovaný ako List Hebrejom.

⁷⁵ Ďalej v tom istom riadku je ceruzkou zapísaná nie celkom zreteľná poznámka *Swatich wecy.*

⁷⁶ Tu nasleduje slovné spojenie *prjmitach*, dodatočne prečiarknuté. Pravdepodobne tak urobil sám pisateľ bezprostredne po zistení svojho omylu.

⁷⁷ Záver odpovede *Chudich etc.* opätovne kvôli úspore miesta vpísaný do priestoru nad riadkom s odpoveďou, celkom v pravom dolnom rohu strany.

Gak dluho mel trwati tento Zakon?

Až dokud lid Izraelsky w zemi Kananegskeg bydlil a Kristus Gezjss se narodil[.]

Odkut to znaš?

5

I. Sporoctwy Stareho Zakona 1 Mog 49- 10⁷⁸ Nebude odgata Berla od Judy, any wydawatel Zákona od noh geho Dokawadž ne prigde Silo[?] aknemu se zhromaždy Narodowe.

II. Ponewadž Kralowstwj Židowske z Geruzalema zahynulo[.]⁷⁹

Slussjli podle tohoto zakona vžiwati?

10

Owssem slussj nakolik to kragne vžitečne gest.

Co gest Zakon Mrawnj?

Gest včenj opowinostech žiwota wssech lidy.

Proč se gmenuge Mrawny?

Ponewadž lydy k dobrim cnostem a mrawum wede[.]

15

Kdo tento Zakon wydal?

Sam Buh 2 Mog⁸⁰ 20.

Skrze koho widal?

Skrze Mogzjsse sweho služebnjka. Jan no 7

Kdobil Mogžjš[?]

20

⁷⁸ Dnes označovaná ako kniha Genezis, úplne prvá kniha Starého zákona.

⁷⁹ Posledné slovo *zahynulo* opäť kvôli úspore miesta situované v priestore nad záverom riadku s odpoveďou.

⁸⁰ Dnes známa ako kniha Exodus.

Wudce lidu Izraelskeho kterýho z E[g]ypta wiwedl[.]

Ktereho času pan Buh tento Zákon widal?

Padesatiho dne po wigiti synu Izraelskich z Egjpta[.]

5 Kde ho wydal?

Na hore Synay w Araby 2 Mog⁸¹ 20 v 18[.]

Gako ho widal?

Shrjmanim abliskanim 2 Mog⁸² 19 v 18. 19.

Co tjm chtel vkažaty?

10 Swug weliky hnew na proti prestupnikum sweho Zakona[.]

Na čem widan gest tento Zakon?

Na dwuch deskach kamenich 2 Mog⁸³ 31 v 18[.]

Proč pak na kamenich deskach?

Aby tim nekonečnu trwanliwost gehu vkažal[.] Aby twrdost srdce lidskeho
15 wygewil[.]

Ktera gest suma Zakona?

Laska a milowanj.

Očem wjprawuge prwnj Tabule?

Omilowanj Paná Boha[.]

20 Kólik prikazanj Buh na prwnj Tabule napsal?

Try.

⁸¹ Dnes aj Kniha Exodus.

⁸² Dnes aj Kniha Exodus.

⁸³ Dnes tiež ako Kniha Exodus.

<u>Očem zni druha Tabule?</u>	
Omilowanj bližniho[.]	
<u>Kolik prikazanj Buh na teto druhe Tabule napsal?</u> ⁸⁴	
Sedm.	5
<u>Ktera gest Summa Zakona?</u>	
Milowanj Boha a blizniho.	
<u>Powez otom gjstotu s pjsma S^{ho}?</u>	
v <u>Mat 22. 37. 38.</u> Milowati budeš Pana Boha sweho zceleho srdce sweho a ze wssj dussj swe, a ze wssj misli swe to gest predne a welike prikazanj. Druhe pak gest podobne tomu Milowati budeš blizniho sweho gako sebe sameho.	10
<u>Kterak mame P. Boha milowati?</u>	
Zceleho srdce sweho a nade wssecky wecy[.]	
<u>Kterak bližniho?</u>	15
Gako sebe sameho[.]	
<u>Kdo gest naš bliznj?</u>	
Geden každy člowek ktery pomocy nassj potrebuge <u>Luc 10. 29[.]</u> ⁸⁵	
<u>Mamelj y nepratelu nassjch milowatj?</u>	
Owssem mame milowatj gegjch osobu ale ne skutky[.]	20

⁸⁴ Posledné slovo odpovede *napsal* rozdelené a jeho druhá polovica *-psal* opäť zapísaná na voľnom mieste nad záverom riadku s otázkou.

⁸⁵ Označenie biblickej knihy – Evanjelia podľa Lukáša a čísla konkrétneho verša sa už pisateľovi nezместilo do riadku s odpoveďou. Namiesto do nasledujúceho riadku ho však kvôli úspore miesta opäť zapísal do voľného priestoru nad riadkom.

Kde to Spasytel od nas vyhledawa?

v Matausse 5. 44. Milugte neprateli wasse, dobrorečte tem kteriž was
proklinagj, dobrecinte nenawidjycm wás, a Modlte se za tj, kteriž was
5 vtiskugj a wam se protiwj.

Milugeli ten Pana Boha, kterj bližniho nenawidy?⁸⁶

Nikolj, nebo milowanj Boha smilowanjm bližniho tauže gest spogene.

Odkud to wjš?

Spasytel ryka v Jana 4. 20. 21. Reklby kdo: milugj Boha a bratra sweho
10 nenawjdelby, lhár gest, nebo kdož nemiluge bratra sweho, kterehoz widel,
Boha kterehož newidel kterak muže milowatj? a tot prikazanj mame od
neho, aby ten, kdož miluge Boha, milowal y bratra sw[e]ho[.]

K gakowému cyli wydan gest tento Zákon?

K tomu, aby se lide z neho včili od zleho prestatj, a dobre činjtj[.]

15 Zte pričinj gako wola na nas Duch Božj?

Vmigte se ocjsste se, odwržte zlost skutku wassjch od oci mich; prestante
zle činiti, včte se dobre činjti. v Iž 1. 16 17.

Co že tedy Zákon od nas wihledawa?

Poslušnost na protj swim Prikazanjm, a sjce negen zewnitrnj ale y wnitrnj.

⁸⁶ Posledné slovo *nenawidy* kvôli nedostatku miesta na konci riadku rozdelené a jeho druhá polovica *-widy* opäť zapísaná vo voľnom priestore nad záverom otázky.

Wčem zálezj wnjtrnj poslussnost Zakona?

W tom když člowek swe misslenj, swe žadostj a naklonosty podle Zákona a nebo wuli Božj zprawuge[.]

Wčem pak zalezj zewnitrnj poslussnost Zakona[?] 5

W tom kdiž člowek cele swe obcowanj posunky, słowa y skutky podle Zakona a nebo wuli Božj zprawuge.

Zdaliž nas tedy Kristus Pan od Zákona neoswobodil?

Owssem nás oswo[bo]dil.

Od čeho nás ale oswobodil? 10

Od zlorečenstwj Zákona[.]

Powez otom *gis*⁸⁷ gistotu?

Gal 3. 13. Wykaupil nas Kristus od Zlorečenstwj Zákona včinen byw pro nás zlorečenstwjm: nebo psano gest: zlorečenj kazdy, kdož wysy na drewe.

Ktera[k] nas od zlorečenstwj Zakona oswobodil? 15

Tak, že nemuže nas wjce odsuzowatj, gestliže w poradku praweho pokanj stogjme[.]

Od ceho pak nas Kristus Páin neoswobodil?

Od poslussnosti Zakona.

⁸⁷ Tu nasledujú prečiarknuté písmená *gis*. Autor zrejme začal písať slovo *gistotu*, z nejakého dôvodu ho však vyhodnotil ako chybu a začiatok slova prečiarkol. Následne ho opäť napísal od začiatku.

Odkud to doswecjš?

v Mat. 5. 17. Nedomniwegte se, zebych prissel russjtj Zákona a nebo Prorokau: neprjssel sem russjtj ale naplnjty.

5 A tak gsauli y wericy povinny podle Zákona žjwj bjtj?⁸⁸

Owssem a to tim wyce, ze gich Kristus Pan tak draze wjkupil[.]

Powez o tom Diktum?

v Jan 14. 15. Milugeteli mne, prikazanj mych ostrihegte.

10

Andreas

Amen

Klengar

Anno 1785

89

⁸⁸ Posledné slovo otázky *bjtj* znovu umiestnené v priestore nad záverom riadku.

⁸⁹ Na zvyšku strany ceruzkou kreslený obrázok študenta s knihou v ruke. Pozri frontspis.

Fol. 22r:

Co gest geografia?

Gest wipsanj celego orffleku⁹¹ zemskeho atech wecy ktere gse nachazegj na nem[.]

Gako se deli okrssllek zemski?

5

Deli se⁹² na zem a na⁹³ wodu[.]

Gako se dely zem?

Na stalu zem a na sigedy[.]

Gako se dely pewna zem[?]

Na 1 Europu 2 Aziu Africu a Americu[.]

10

Kde lezgu te to čtyri strani sweta[?]

Europa ležj na pul nocy, Azia na wichode Afrika na poledne. Amerika na zapade[.]

Gako se deli Europa?

Predne na Cisarstwy 2 na Kralowstwy.

15

Gako we ma Cisarstwy?

Nemecke ruske a turecke[.]

Gakowe ma Kralo[w]stwy[?]

Portukalske spangelske francuske englicke Vherske Česke aneapo[l]ske Polske[.]

20

Kdo wy nalezl Americu[?]

Hristofolus Columbus a Americus Vespasius[.]⁹⁴

⁹⁰ Lavá strana folia 22 je dopísaná zjavne inou rukou, z čoho možno usudzovať, že poznámky Andreja Kleniara/Klennera slúžili aj ďalšiemu študentovi (študentom), ktorí potrebovali doplniť chýbajúce definície geografie.

⁹¹ Správne *okrsslleku* (okršleku). Takto správne aj nižšie.

⁹² Na tomto mieste prečiarknuté slovo *nastalu*.

⁹³ Tu prečiarknuté slovo *sykedy* a v priestore medzi riadkami presne nad ním i slovo *wodu*. Slovo *wodu* nakoniec opätovne dopísané za prečiarnutý text. Autor sa pri odpisovaní predlohy podľa všetkého pomýlil a na tomto mieste zapísal odpoveď už na ďalšiu, veľmi podobnú otázku. Pri následnej kontrole si zrejme sám svoj omyl uvedomil a odpoveď opravil.

⁹⁴ Celá strana napísaná odlišným rukopisom ako zvyšok poznámok. Všeobecné informácie o geografii boli zrejme zapísané až dodatočne, pričom bola využitá prázdna strana predeľujúca jednotlivé kapitoly.

Krátké Wypsanj

VHERSKE ZEMI

Gakowe ma Vherska Zem wukol sebe meze?

- 5 Od pul nocy má Slezko a Polsku Zem[.]
Od poledne Slowensku Zem a Seruiu[.]
Od vychodu má Olasku a Sedmohradsku Zem.
Od zapadu ma Morawu, a Rakousku Zem.

Ktere gsau neywetssj Wrchy w Vherske Zemi?

- 10 Tatry, Matry, Fatry.

Kde ležj Tatry?

Wukol celé Vherské Zemi, nebo počjnagj se pri Presspurku a dokonawagj se w Sedmohradské Zemi.

Kde se nachazegj Matry?

- 15 W Hewedské Stolicy[.]

Kde se nalezj⁹⁵ Fatry?

W Liptowske a Turčanske Stolicy.

Gakowe kowy ma Vherská Zem?

Zlato, srebro, mosaz, železo, olovo, žjwe srebro, med, cin a gine mnohe[.]

⁹⁵ Nad poslednými dvoma písmenami slova *-zj* sú nadpísané písmená *ag*, pričom v pôvodnom slove nie sú žiadne hlásky prečiarknuté. Podľa všetkého tak autor pôvodne použité sloveso *nalezj* rozšíril a nahradil z jeho pohľadu vhodnejším *nalezagj*.

Které gsau zwlasstnegssj wody w Vhrich?

- I. Dunag, pocjna se w Nemecke Zemi w mestečku tak rečenem Doneschingu, a pada do Čérneho more, dely Vhersku zem od⁹⁶ Seruiy.
- II. Tissa, wytek z Marmaruške Stolicy, a pada do Dunaga, gest bohatá reka na riby. 5
- III. Wach, počina se w Liptowe, a teče do Dunaga[.]
- IV. Hron, počategk swug ma w Gömörské Stolicy a pada tež do Dunaga[.]⁹⁷
- V. Dráwa, wyteka ze Štaysrke Zemi a deli Slowensku Zem od Vherske. 10
- VI. Sawa dely Serwyu od Vherske Zemi a pada do Dunaga[.]
- VII. Marussa, wyteka ze Sedmohradské Zemi pres Aradskau Stolicy a pada do Tissy[.]
- VIII. Keres.

Gakowe zwlasstnegssj⁹⁸ ryby se wtechto rekach chowagj? 15

Wyza hrauz.

Gakowé má Gezera Vherská Zem?

- I. Balaton, ležy mezy Szaladskau, Veszprimskau a Šimegskau Stolicy, gest dlhy na sse[s]t, a ssjroky na 2 mile[.]

⁹⁶ Slovo pôvodne zapísané ako *oed*, písmeno *e* neskôr prečiarknuté.

⁹⁷ Slovné spojenie *do Dunaga* nadpísané v priestore nad záverom riadku tou istou písárskou rukou i atramentom, zrejme znovu len z dôvodu šetrenia miestom.

⁹⁸ Na tomto mieste pôvodne zapísaná slabika *wy*, zrejme začiatok nejakého slova. Prečiarknutá tým istým atramentom pravdepodobne už počas spisovania textu, keď si pisateľ svoju chybu uvedomil.

I Nezáderské jazero, Neusiedler See. Plytké jazero, dnes ležiace na hraniciach medzi Rakúskom a Maďarskom.

II. Fertó,¹ gest rozlity mezy Sopronskau a Mosonskau Stolicy a obsahuge na zdlžost 4. a na ssjrost 2. mjle.

Gakowe se nachazegj zwlasstnegssj Teplice w Vhrich?

- 5 I. Gagerske w Heweske Stolycy 2. Budinske w piliske 3. Ostrjhomske 4. Tattyanske w Komaromske Stolicy 5. 5.⁹⁹ Stubnanské w Turcy 6. Wyhnanske a Sklene w Tekowske Stolicy, a gine mnohe[.]

Gakowa gest Zem Vhrich?

Welice aurodnau, ktera we welike hognosti obyli y wina prinassj[.]

- 10 Ktere wjna gsau neyobzwlasstnegssj w Vhrich?

Tokayske, Šopronské, Swato-Durske Račišdorfské, Šomlayske Budinske, Seksardske a Ménešske.

Gakowi narod w Vhrich bidlj?

Vhre, Slowacy, Nemcy Racy Olasj Žide a Cyganj.

- 15 Kolik se počituge wssech gegjch obiwatelu?

Try milwoni sto sedmdesat tysyc[.]

Gakowe Naboženstwy wyznawagj Vhre?

Krestanske naboženstwy, Katolicke, Ewangelicke, Kalwinske a Racke[.]¹⁰⁰

Které gest naboženstwy ztechto panugjcy w Vhrich?

- 20 Rimsko = Katolické naboženstwj ktere dwa Arcy Biskupové a nekolik Byskupu zprawuge[.]

Gak se gmenugj Arcy Byskupowe?

⁹⁹ Chyba autora textu. Zrejme z nepozornosti zapísal dva krát za sebou číslo 5.

¹⁰⁰ Slovné spojenie *a Racke* zapísané nad záverom riadku s odpoveďou. V nasledujúcom riadku už začína ďalšia otázka. Dôvodom bolo pravdepodobne opäť šetrenie miestom.

Fol. 24v:

Geden Ostrihomsky, na ten čas gest Battyani Jozeff Druhj Katolicky[.]¹⁰¹

Kolik gest Biskupu Katoljckych?

- I. Rabsky vacat
- II. Jagersky Carolus Esterházy de Galantha 5
- III. Wacowsky Christoph Migazy
- IV. Waradsky Ladislaus Kolonits de Kollegrad
- V. Spišsky vacat
- VI. Bistricky Franciscus Berthold
- VII. Nitransky vacat 10
- VIII. Rožnawsky Antonius Andrassy
- IX. Veszprimsky Jozephus Bajzat
- X. Mossonsky Jonatzius¹⁰² Magy de Sellye
- XI. Pet Kostolsky Pauulus Esterhasy
- XII. Csaradsky Emericus Kristovitz 15

Kolik magj Recy Biskupu?

Sedm, a gednoho Metropolitu Carlovitzkiho, ktery na ten čas gmenuge se Mogžjš Putnik[.]

Kdo ma peč na Ewangelitske a na Kalvinské naboženstwj[?]

Superi[n]tendenty, a seniorowe[.] 20

Gakowe gest dilo Vherskych obiwatelu?

Prednegssj z lidu oddawagj se k liternimu vmeni cwiči se prawech

¹⁰¹ Písmená *atolicky* v poslednom slove prečiarknuté a k ponechanému písmenu
K dopísané nad riadkom tou istou rukou písmená *olocky* vo význame *Kolocky*.

¹⁰² V skutočnosti Ignatius, Ignác.

a dawagj se na wognu a k hospodarenj. Messtane obyragj se z Remeslem Racy a Žide s handlowanim, Sedlacy pak s delanim Role, winic a showanjm dobytk[a].]

5 Gakowe Klemodye má Vherská Zem?

Swatu Korunu, berlu, meč, a S Štephana mantel, rukawice, obuw, a Zlaty Križ.

Komu prislucha prawo ku Kralowstwy?

Samim dedičum, z kterich negprwe pohlawy muzskeho, a po smrty tech
10 pohlawy Ženskeho osoby succedugj w Kralo[w]stwy.

Kdo gest njny Kralem Vherske Zemi?

Neygasnegsj Cysar Jozeph II z Slawne familie Habsspu[r]ské[.]

Gako Vherska Zem pod moc Rynskau se dostala?

I. Prawem té smluwy, ktera se stala mezy Matiasem Kralom, a Friderikem
15 Wudcem Rakauske zemi.

II. Prawem manželskim nebo Ferdina[n]d I. sobe swazkem manželskym spogjl Annu Sestru Ladislawa V.

III. Ponewadž z prednegssj Vhru wetsj častka wiwolila sobe za Krale Ferdinanda I.

20 Ktery bil poslednj Kral vhersky?

Joannes Zapollya 1527.

Ktery bil neyprwnegssj Kral Vherske¹⁰³ zemi Nemecky[?]

Ferdina[n]d I. 1527.

¹⁰³ Slovo pôvodne zapísané v podobe *Vhersky*, písmeno *y* neskôr prečiarknuté a namiesto neho dopísané písmeno *e*. Pisateľ zrejme sám opravil svoju vlastnú chybu.

Kolik a ktery gsau Vhersstj Stawowe?

IV.

I. Staw Duchownj, kam prisluchagj, Arcy Biskupowe, Byskupowe, Abbates, Præpostone a Canonici. 5

II. Magnassj a nebo Groffy, a Barony[.]

III. Zemany, statky magjcy a Armalistowe[.]

IV. Mesta Slobodna Kralowske[.]

Samli Kral zswau¹⁰⁴ mocy zprawuge Kraginu?

Nikoli, ale zraddu Vherskich stawu[.] 10

Skrze gaky prostredek zprawována biwa Vherska Zem?

I. Skrze Cancellaryu Uhersku, ktera se wewidni nachazy

II. Skrze Misto Držicy Raddu Kralowskau, ktera Roku 1785. zprespurku do budina prenessena gest

III. Skrze Kralowsku komoru 15

IV. Sk[r]ze stolice a mesta Kralowské skrze domácy Wrchnost zprawowani biwagj[.]

Gakowé duchodky prisluchagj pod Vherskau korunu?

I. Portiowe daně, II. duchodky ze soli s tricatku a ze wssech baň

III. Fisskalske gmenj IV. a Kralowske Dominia[.] 20

Kolik wynassj portiówá dán w Vhrich?

Try milliony, dewatkrat sto tysyc nemeckych Zlatj.

Kolik gine duchodky Kralowske činj?

Petnáct myllionu nemeckych Zlatj[.]

¹⁰⁴ Na tomto mieste prečiarknuté slovo či skôr začiatočná časť slova *mog*. Pisateľ si podľa všetkého sám ešte počas písania uvedomil svoju chybu, nesprávny začiatok slova prečiarkol a slovo napísal znova v správnom znení a tvare.

Fol. 25^t:

Fol. 26v:

Gako se deli Vherska Zem?

Na čtyry Circulusy

1. Na pred dunagskau
2. Na za Dunagskau 5
3. Na pred Tiskau
4. A na za Tiskau stranu.

Kolik se nachazegy Stolic w pred Dunagské strane?

Čtrnact.

1. Pressporská Stolice 10
2. Nitranská.
3. Trenčinská.
4. Orawska
5. Liptovská
6. Zwolenská 15
7. Turčanská
8. Tekovská
9. Comáromská.
10. Hontyánská. 11. Neográdská
12. Pesstánska, s kteraú spogena gest Pilišska a Soltska 20
13. Bačanska
14. bodrogska. Sem prinaležj y menssj Kunssag

Kolik se nachazj w za Dunagske strane stolic?

Gedenáct.

1. Mossonská. 25
2. Šopronská
3. Železná
4. Saladská 5. Veszprimska
6. Rabska

Fol. 26^r:

7. Ostrihomská
8. Belohradská
9. Tolnyanská
- 5 10. Šimegská
11. Ba[ra]nyská.¹⁰⁵

Kolik gest w pred Tiské straně Stolic?

Dwanac Stolic a welky Kunsság:

1. Spišská Stolica
- 10 2. Šariská
3. Zemplinská
4. Unghská
5. Abaujvárská
6. Gómórská
- 15 7. Tornyaská
8. Borssodská
9. Hewešská zewnitrný
10. Szolnok zewnitrný
11. Csongrádská
- 20 12. Jažssag
13. Kunssag wetssj

Kolik gest w Zátyské strane Stoljc?

Sedmnáct

1. Temešská Stolice
- 25 2. Toronytalyanská
3. Kraschouská
4. Temešský Disstrikt Wogensky

¹⁰⁵ Písmená *ra* sú do slova doplnené dodatočne v priestore nad riadkom rovnakou rukou i atramentom. S najväčšou pravdepodobnosťou ich doplnil sám pisateľ hneď, ako si pri opätovnom čítaní textu všimol svoju chybu.

Fol. 27v:

5. Csanádská Stolice
6. Aradská
7. Sarandská
8. Bekešská 5
9. Bihárská
10. Krasznenská
11. Kowarsky District
12. Prostrednj Szolnok
13. Szathmárská Stolice 10
14. Szabolčská
15. Beregská
16. Ugočská
17. Maramarusská

O Pred =Dunagskeg strane 15

Ktera gest zde neyprwnegssj Stolice?

Presspurská Stolice^I kterážto na zdlžost ma 12. a na ssjrost 8 mjl.

Gakowa gest Zem w teto Stolicy?

Dosti aurodna, a prinassj zwlasste dobre žito, a wiborne bile wino[.]

Gakowich má obywateluw? 20

Vhru, Nemcu, Slowáku a Chorwatu, gako y nekterich židu.

Kdo w nj hodnost Fó Isspana držj?

Slawna Familia Pallffycka, ninj Jean Pallffy de Erdőd[.]

Gakowe ma slawnegssj mesta?

Predne Pressporek,^{II} Slobodne K[r]alowské¹⁰⁶ a neyznamenitssj w Vhrich mesto 25

Po druhe Trnawa^{III} stare sice, ale pekne Slobodne Kralowske mesto, pro mnoho Klasstoru a Kostolu малы Rim nazwáno.

^I Bratislavská stolica, lat. comitatus Posoniensis, mađ. Pozsony vármegye, nem. Komitat Preßburg. ^{II} Bratislava, mađ. Pozsony, nem. Pressburg. ^{III} Trnava, mađ. Nagyszombat, nem. Tyrnau.

¹⁰⁶ Pisateľ omylom či z nepozornosti vynechal písmeno *r*.

Fol. 27^r:

Tretj Modra^I
Ct[w]rte Pesing^{II}
Pate S. Dur^{III} } male Swobodne Královske mestá

5 Gakowy se ostrow zde nachazy?

Csaloköz,^{IV} gedna welice bohata zem obzwasste na pastwu a obyli[.]

Gakowe zwlasstnegssj mesto w Csaloközy se naleza?

Šomorjn.^V

Wtomto ostrowe koho premohl a porazil Carolus Weliky?

10 Hunnu.

Kdo mel z Vherskych Kralu zwlasstny¹⁰⁷ oblíbenj wtomto ostrow[e?]¹⁰⁸

Mattyáš Král.

Kolik se nachazy w této stolicy zámku?

15 Dewéf[.]

Kolik se nacházy Kasstelu?

Peř a tridcet[.]

A kolik swobodu obdarenich mesteček?

Tridcet.

20 Ktera gest druhá Stolice?

Nitránska[.]^{VI}

Gak welika gest?

Na dzlzoost ma temer 16. a na ssjroost nekde na 8. nekde pak dve [..]¹⁰⁹

^I Modra, maď. Modor, nem. Modern. ^{II} Pezinok, maď. Bazin, nem. Bösing. ^{III} Svätý Jur, maď. Szentgyörgy, nem. Sankt Georgen. ^{IV} Žitný ostrov, historicky slov. Čalokez aj Šuty, maď. Csallóköz, nem. Große Schüttinsel aj Große Schütt. ^V Šamorín, maď. Somorja, nem. Sommerein. ^{VI} Nitrianska stolica, lat. comitatus Nitriensis, maď. Nyitra vármegeye, nem. Komitat Neutra.

¹⁰⁷ Pôvodný koniec slova je niekoľkokrát prečiarknutý a nahradený nad neho nadpísanými písmenami *-tny*.

¹⁰⁸ Roh strany je odtrhnutý.

¹⁰⁹ Nečitateľné.

Fol. 28v:

Gakowá gest táto Kragina?

Zwetssj částky wrsskowata, ale wssak predce gest dosti aurodna[.]

Gakowy gsau gegjch obiwatele zohledu na Gazik?

Vhrga Slowacy a Nemcy[.]

5

Ktere gsau zwlasstnegssj mesta?

1. Skalitz^I Swobodne Kralowske mesto. W tomto meste gako se mnohy domnjwagj, Bela II. Kral Vhersky se narodil.
2. Nytra,^{II} Byskupske mesto. Toto Biskupstwj gest gesste pred prichodem Vhru wyzdwižene, od prwniho Krale Vherskeho Štephana I. rozssirene, a od Geysy duchodky zaopatrene[.]
3. Nowe Mesto,^{III} ktere nekdy bylo welika pewnost ale od Tureckeho mnohonasobného dobywanj gest priľš zkazeno. Geho obywatele nynj z delanjm rolj, a chowanjm statku se obyragj.
4. Priwice^{IV}
5. Bognice^V
6. Leopold^{VI}
7. Welke Topolčanj^{VII}
8. Šasstin^{VIII}

Kdo gest teto Stolicy Fó Ispan?

20

Oswicenj Groff Jozephus Urményi[.]

Ktera gest tretj Stolica?

Trenčinska^{IX} ktera pri reky Wach ležj, a wynassj se az do morawske pomezj[.]¹¹⁰

Gakowy gsau gegich obywatele?

25

Slowacy a Vhrga.

Gak welika gest?

Na zdľzost ma 12 a na ssjrost 2 y 4 mile nekde.

^I Skalica, maď. Szokolca, Szokolcza, nem. Skalitz. ^{II} Nitra, maď. Nyitra, nem. Neutra.

^{III} Nové Mesto nad Váhom, maď. Vágújhely, nem. Waagneustadt. ^{IV} Prievidza, nem.

Priwitz, Pritz. ^V Bojnice, nem. Weinitz, Bojnitz. ^{VI} Leopoldov, maď. Ujvároska,

Lipótvár, nem. Leopold[neu]stadt. ^{VII} Topolčany, maď. Nagytapolcsány, nem.

Topoltschan. ^{VIII} Šaštín–Stráže, maď. Sasvár–Morvaór, nem. Schoßberg–Strascha.

^{IX} Trenčianska stolica, lat. comitatus Trentsiniensis/Trenchiniensis, maď. Trencsén vármegye, nem. Komitat Trentschin.

¹¹⁰ Písmená *-mezj* z posledného slova odpovede nadpísané zrejme kvôli nedostatku miesta do priestoru nad riadkom.

Fol. 28^r:

Gakowa gest tato kraginka?

Zwetssj častky wrsskowata, a proto y ne welice aurodna[.]

Kdo w nj drži hodnost Fő Isspana?

- 5 S. Familia Illyesházyuska, z ktera ninj predložen gest O. Jan Illyeskázy[.]

Gakowe ma mesto?

Trenčín,^I Swobodne Kralowske mesto.

Gakowe mestečka?

1. Žilinu^{II} ktera pro dobre piwo gest pameti hodna
- 10 2. Illawu^{III}
3. Puchow^{IV}
4. Ragec^V obywatelu ma negwic koželuchou ktery dobry čerweny¹¹¹ remen wjrabag...¹¹²

Ktera gest čtwtřá Stolica?

- 15 Oraweska^{VI} ktera leži mezi Carpatyckymi wrchy pri polskom pomezy¹¹³
a gest neybidnegssj Stolica wcele Kragine.

Gakowich má obiwateluw?

Slowaku lid welice silny a pracowyty, kteri se negwic owsenim chlebem
a mlekem y sirem chowagj[.]

- 20 Gakowe ma mesto?

Orawu^{VII}[.]

Kdo gest wnj Fő Isspan?

Andreas Török[.]

^I Trenčín, maď. Trencsén, nem. Trentschin. ^{II} Žilina, maď. Zsolna, nem. Sillein.

^{III} Ilava, maď. Illava, nem. Illau, Eulau. ^{IV} Púchov, maď. Puhó, nem. Puchau. ^V Rajec, nem. Rajetz. ^{VI} Oravská stolica, lat. comitatus Arvensis, maď. Árva vármegye, nem. Komitat Arwa. ^{VII} Oravský Podzámok s Oravským hradom.

¹¹¹ Na tomto mieste prečiarknuté slovo *azli*.

¹¹² Slovné spojenie *remen wjrabag* je zrejme z dôvodu šetrenia miestom situované v priestore nad riadkom, navyše na samom okraji strany, v dôsledku čoho je posledné písmeno, resp. písmená nečitateľné.

¹¹³ Slovo je rozdelené a jeho druhá časť (*-mezy*) je opäť situovaná v priestore nad riadkom na pravom okraji strany, hoci nasledujúce slová odpovede pokračujú štandardne v novom riadku.

Ktera gest patata¹¹⁴ Stolice?

Liptovská^I[.]

Gak welika gest?

Na zdĺžost ma okolo 7. a na ssjrost 1. až do dwuch mjl. 5

Gakowe ma mestečka?

1. Nemecku Lipču,^{II} kteraž to gest gako se domniwagj od Lipskich Kupcu založena¹¹⁵
2. Swati Mikulaš,^{III} lidne mestečko ktere S. Familii pongracowské prinaležj
3. Ružemberg,^{IV} w kterem solnj sklad se na cházy 10
4. Botza,^V kde žadne wrapce se nepridržagj

^I Liptovská stolica, lat. comitatus Liptoviensis, maď. Liptó vármegye, nem. Komitat Liptau. ^{II} Partizánska Lupča, do r. 1946 Nemecká Lupča, maď. Nemetlipcse, nem. Deutschliptsch. ^{III} Liptovský Mikuláš, maď. Liptószenmiklós, nem. Liptau-Sankt-Nikolaus. ^{IV} Ružomberok, maď. Rózsahegy, nem. Rosenberg. ^V Boca, banské sídlo v tom čase rozkladajúce sa predovšetkým na území dnešnej Nižnej Boce, dnes administratívne rozdelené na Nižnú Bocu (maď. Szentivánboca, nem. Unterbotza) a Vyšnú Bocu (maď. Királyboca, nem. Oberbotza).

¹¹⁴ Chyba pisateľa, ide samozrejme o piatu (pata) stolicu.

¹¹⁵ Posledné slovo odpovede je rozdelené a jeho druhá časť (-ložena) je nadpísaná v priestore nad riadkom pri pravom okraji strany.

Fol. 29^v:

Kdo wny drží hodnost Fő Isspána?

S Familia Illesházynska z ktore ninj O. Jan Illyeshazy gest predstavenj[.]

Ktera gest Šesta Stolice?

5 Zwolenska^I[.]

Gak welika gest?

Na zdlžost ma 12. na ssjrost pak 4[.] 5 nekde mj[.]

Gakowa gest tato Kraginka zohledu na gine?

Zwetssj částky wrssnata ale wtech wrchoch nachazj se zlato, srebro, meď,
10 železo, žiwesrebro a gine kowy. Gegj obyuatele neywic se schowaním
dobitka obzwlasste owec obyragj.

Gakowj gsau gegich obyuatele?

Slowacy krome w Bistrycy Nemcy se nachazegj.

Gakowe mamesta?

15 1. Bistrycu^{II} Banske mesto pri hrone ležicy Roku 1762 a 1785 gest welice
ohnem zkazena

2. Zwolen^{III} Swobodne Kralowske mesto

3. Lubgetowa^{IV} male Banske mesto

4. Brezno-Banya,^V kttera pro zwlasstni syr a Brnzu¹¹⁶ gestit pametna

20 5. Crupina^{VI} ¹¹⁷

6. Herreng[r]und^{VII} ¹¹⁸ wesnice w kttere na meď welika Bane se nachazj

Kdo gest teto stolici Fő Isspan?

Princ Antonius Grasalkovits[.]

^I Zvolenská stolica, lat. comitatus Zoliensis, maď. Zólyom vármegye, nem. Komitat Sohl.

^{II} Banská Bystrica, maď. Besztercebánya, nem. Neusohl. ^{III} Zvolen, maď. Zólyom, nem. Altsohl. ^{IV} Lubietová, maď. Libetbánya, nem. Libethen. ^V Brezno, maď. Breznóbánya, nem. Bries, Briesen. ^{VI} Krupina, maď. Korpona, nem. Karpfen. ^{VII} Špania Dolina, maď. Úrvölgy, nem. Herrengrund.

¹¹⁶ Slová a *Brnzu* doplnené dodatočne do priestoru nad riadkom, avšak tým istým rukopisom i tým istým atramentom.

¹¹⁷ Za názvom mesta je ceruzkou dodatočne dopísaných niekoľko slov, zrejme jeho charakteristika. Zápis je dnes celkom vyblednutý a preto nečitateľný.

¹¹⁸ Názov obce v nemčine zaznamenaný písaným švabachom. Pisateľ pritom zrejme z nepozornosti vynechal písmeno *r*.

Fol. 29v:

Ktera gest sedma stolice?

Turčánska¹[.]

Gak welika gest?

Na zdĺžost ma 5. ale gen na nekterich mistech na ssjrost 3 mile.

5

Gakowa gest zohledu na swau aurodnost?

Dosti bohata, ale wssak swych [...] ¹¹⁹anj swich obywateluw nedostatečna[.]

¹ Turčianska stolica, lat. comitatus Thurociensis, maď. Turóc vármegye, nem. Komitat Turz.

¹¹⁹ S opravené a ďalší text nečitateľný.

Gakowich ma obywatelu?

Negwice slowaku ale wssak ma y nekterich nemcu.

Kdo držj hodnost Fó Isspana w teto Stolicy[?]

5 Oswicenj B. Ladislaus Pronay[.]

Gakowe ma mestecka?

1. Swati Márтин^I

2. Moschowce^{II}

3. Necpaly^{III}

10 4. Znio^{IV}

Ktera gest osma Stolicie?

Tekowska^V[.]

Gak welika gest?

Na dzlžost ma 10. a na ssirost 3. anekde 4. mile[.]

15 Gakowa gest tato Stolicie?

Zwelky castka wrssnata, ale wssak má dobre role, a mnoha dobytku chowa[.]¹²⁰

^I Martin, do roku 1951 Turčiansky Svätý Martin, maď. Turócszentmárton, nem. Turz Sankt Martin. ^{II} Mošovce, maď. Mosóc, nem. Moschotz. ^{III} Necpaly, maď. Necpál, nem. Netzpal. ^{IV} Zniev, Znievsky hrad, dnes zrúcanina na rovnomennom vrchu patriaca do katastra obce Kláštor pod Znievom, maď. Znióvárálja, nem. Kloster am Kühhorn. ^V Tekovská stolica, lat. comitatus Barsiensis, maď. Bars vármegye, nem. Komitat Bars, zriedkavo tiež Komitat Barsch.

¹²⁰ Posledné slovo *chowa* je zrejme opäť kvôli úspore miesta zapísané v priestore nad záverom riadku s odpoveďou. V nasledujúcom riadku sa už nachádza ďalšia otázka.

Gakowe ma mesta?

1. Cremnicu,^I neyhlawnegssj mesto mezy Banskimi mesty[.] Tu senachazi Kralowska Komora, A minca, w ktere penize kowane biwag...¹²¹

2. Königsberg^{II} tež banské mesto 5

3. Lewyce^{III}

4. Hlinjk,^{IV} w kterem neywice mlinskych kamenu wykopawano býwa

Kdo gest wni Fó Ispan?

Franciscus Xaverius Koller de Grosmania.

Která gest dewáta Stolice? 10

Comáromska^V[.]

Co se w teto Stolicy rodj?

Wsselike owoce, dobre wjno &c.

^I Kremnica, maď. Körmöcbánya, nem. Kremnitz. ^{II} Nová Baňa, maď. Újbánya, nem. Königsberg. ^{III} Levice, maď. Léva, nem. Lewenz. ^{IV} Hliník nad Hronom, do roku 1927 len Hliník, maď. Geletnek, nem. zriedkavo Hlinick. ^V Komárňanská stolica, lat. comitatus Comaromiensis, maď. Komárom vármegye, nem. Komitat Komorn.

¹²¹ Slovo je natlačené celkom na pravom okraji strany tak, že nie je možné prečítať posledné písmeno/písmená? Zrejme *biwagu*?

Gakowich ma obywatelu?

Vhru anekolik Slowaku a Nemcu[.]

Gakowé má mestá?

- 5 1. Komorne^I slobodne Kralovské mesto, kterež to mezi Dunagem a wahem ležj. W nem se nachazy ten pewni Zámek ktery gesste nikdy nepřitel podmaniti nemohl[.] Roku 1763. skrže welike zeme tresenj gest welice zkažené.
2. Tata^{II} Mestečko
- 10 3. Nesmil^{III} wesnice, w ktere Kral Vhersky Albert kdiz roku 1439. s budina do widne šel, ducha sweho wipustil[.]

Kdo gest wnj Fó Ispan[?]

Oswycenj Kroff Michael Nadasdy[.]

^I Komárno, maď. Komárom, nem. Komorn. ^{II} Tata, nem. Totis, mesto v dnešnom Maďarsku. ^{III} Neszmély, slov. Nesmily aj Nesmil, nem. Nessmühl, mesto v dnešnom Maďarsku. V skutočnosti išlo o kráľa Albrechta Habsburského (1437 – 1439).

Ktera gest Desata Stolice?

Hontyánska^I kt[e]raž to gest za času panowanj Ferdin[an]da 1. na dve castky rozdéléna, z kterež to gedna gmenugese Nagy Hontska a d[r]uha Kis Hontská.

5

A O Nagy Hontske^{II} Stolicy.

Gak welika gest tato Stolice?

Na zdĺžost má 8. a na Širost ma gednom mjste 5 mil.

Gakowá gest zohledu na powahu?

Wrssnata, ale wssak opliwa zlatem, sribrem, a ginimi kowi ma y mnoho nasobne kysele wody a teplice[.] W polednich stranach rody se y dobre obyľj[.]

10

Gakowich ma obywatelu?

Vhru, Slowaku a Nemcu.

Gakowe ma mesta?

15

1. Štawnicu^{III} banske mesto, w kteremž to sey Kralowska komora nachazj¹²²

2. Bellá^{IV} Kralowske male mesto, ktere se nywjce s delanim roli obyragj¹²³

^I Hontianska stolica, lat. comitatus Honthensis, maď. Hont vármegye, nem. Komitat Hont. ^{II} Veľkohont alebo Veľkohontianska stolica, maď. Nagy-Hont, nem. Großhont.

^{III} Banská Štiavnica, maď. Selmecebánya, nem. Schemnitz. ^{IV} Banská Belá, maď. Bélabánya, nem. Dilln.

¹²² Slovo *nachazj* ako posledné z odpovede je opätovne situované do priestoru nad záverom riadku.

¹²³ Posledné slovo odpovede *obyragj* je pravdepodobne z dôvodov úspory priestoru zapísané pod posledným riadkom. Výpočet ďalších miest pokračuje až na nasledujúcej strane.

3. Pukanec^I

4. Szebechleby^{II}

5. batowce^{III}

5 B O Kis Hon[t]ské# Stolicy?

Gakowa gest tato Stolice?

Zwetssj častky w[r]ssnatá, ale wssak gest nakowy a obzwlasste železo bohata[.]¹²⁴

Gakowe má mestečka?

10 1. Rimauwska Sobotha^{IV}

2. Tisowec^V w teremzto magnet a dobre železo wykopáwane bywa.

Kdo hodnost FÓ Ispana žde držj[?]

Familia Kohariho[.]

Která gest gedenácta Stolice?

15 Neográdska.^{VI}

Gak welika gest tato Stolice?

Na zdlžost ma 10. a na ssjrost 5. y 6. mil[.]

Gakowich ma obywatelu?

Vhrau a Slowaku[.]

20 Gakowa gest tato Stolice?

Ma mnoho vysokych wrchu ale ma y dobre wino role dobre kyselé wody železo a olowo.

^I Pukanec, maď. Bakabánya, nem. Pukanz. ^{II} Sebechleby, maď. Szebelléb, nem. Siebenbrot alebo Klieb. ^{III} Bátovce, maď. Bát, nem. Frauenmarkt. ^{IV} Malohont alebo Malohontianska stolica, maď. Kis-Hont, nem. Kleinhont. ^V Rimavská Sobota, maď. Rimaszombat, nem. Großteffelsdorf. ^{VI} Tisovec, maď. Tiszolc, nem. Theißholz.

¹²⁴ Posledná slabika slova *bohata* je znovu z dôvodu úspory miesta zapísaná vo voľnom priestore nad riadkom s odpoveďou. V nasledujúcom riadku začína ďalšia otázka.

Gakowe ma mestečka?

1. Lučenec^I
2. Fülek^{II}
3. Szetsany^{III}

5

Kdo gest teto Stolicy Administrator Fő Ispan?

W. Báro Gedeon Raday mladssj.

Ktera gest dwanacta Stolice?

Pesstanska s kterau spogena gest pilišska a Žoltska.^{IV}

^I Novohradská stolica, lat. comitatus Neogradiensis, maď. Nógrád vármegye, nem. Komitat Neograd, v staršej literatúre aj Komitat Neuburg. ^{II} Lučenec, maď. Losonc, nem. Lizenz. ^{III} Fiľakovo, maď. Fülek, nem. Fileck. ^{IV} Szécsény, slov. Sečany, mesto v dnešnom Maďarsku.

Gakowich ma Obywateluw?

Vhrau Slowakau a některich Rácu.

Gakowa gest tato stolice zohledu na swau powahu[?]

- 5 Ma rowne pole, ktere zwetssj castky pjsečnasta gest ale y nektere wrchy zde se nachazegj[.] Dobre wino zde se rodj amnoho Obyli[.]¹²⁵

Ktere gsau hlawnegssj mesta wteto Stolicy?

1. Pesst^I Kralowske Swobodne Mesto na¹²⁶ rowine pri Dunagj ležjci[.] Roku 1784. sem gest Budinska Uniwersitas anebo Wssevmenie zprenesena[.]¹²⁷
- 10 2. Wacou^{II} lidne a pri dunagj ležjcy, mesto ktere predessle Arcy Biskupu Wjdenskemu prislauchalo, ale roku 1785. gest mu s celim biskupstwim od geho Jasnoste odnate[.]

Ktere ma hlawnegssj Mestecka?

1. Ketskemét,^{III} 2. Czigled^{IV} 3. Gedeló^V 4. Aszod^{VI}.

^I Peštiansko-pilišsko-šoltská stolica, neskôr bola spojená aj s malokumánskou oblasťou, lat. comitatus Pestiensis et Pilisiensis et Soltensis, maď. Pest-Pilis-Solt vármegye, nem. Komitat Pest-Pilisch-Scholt. ^{II} Pest, slov. Pešť, pôvodne samostatné mesto na rovinatejšom ľavom brehu Dunaja, od roku 1873 súčasť Budapešti, hlavného mesta Maďarska. ^{III} Vác, slov. Vacov, nem. Waitzen, mesto v dnešnom Maďarsku. ^{IV} Kecskemét, slov. Kečkemét, nem. Ketschkemet, mesto v dnešnom Maďarsku. ^V Cegléd, mesto v dnešnom Maďarsku. ^{VI} Gödöllő, slov. Jedľovo, nem. Getterle, mesto v dnešnom Maďarsku.

¹²⁵ Posledné slovo *Obyli* zнову kvôli hospodárnemu využitiu priestoru strany zapísané nad záverom riadku s odpoveďou. V nasledujúcom riadku začína už nová otázka.

¹²⁶ Na tomto mieste prečiarknuté písmeno *D*. Pisateľ sa zrejme počas koncipovania či odpisovania textu rozhodol spresniť polohu mesta vzhľadom k rieke Dunaj. Počiatkové písmeno, ktoré už začal písať, preto prečiarkol a pokračoval v pozmenenej formulácii.

¹²⁷ Posledné slovo odpovede *zprenesena* opätovne z dôvodu úspory miesta vpísané do priestoru medzi riadkami.

Ktere gest hlawni mesto w Prilišske¹²⁸ Stolicy?

Budin,^I kde se ninegssjho času negwissj Vhersko Kralowska Rada Slawna Kralowska, a Septem wiralska nachazy. Ma welikau pewnost a slawni Zámek w kterim predessly Vhersky Krali swau Rezydencii abydlo meli, 5
nyni pak neywissj Vherska Rada w nem prebywa[.]

Gakowe gesste mista wteto Stolicy se nachazegj[?]

1. Vissegrad,^{II} nekdy slawne mesto w kterem se zdy často Vherssti Krali prjdrželi[.] Zde byl y geden pewnj Zamek na kterem Vherska Koruna ostrihana byla ale mnohe Turecke wognj mesto toto y ze zamkem wruni 10
a wpustinu obratilj.

^I Aszód, mesto v dnešnom Maďarsku. ^{II} Buda, slov. Budín, nem. Ofen, pôvodne samostatné mesto na pravom brehu Dunaja, od roku 1873 súčasť Budapešti, hlavného mesta Maďarska.

¹²⁸ Správne *Pilisské*.

2. Szent-Ondreg^I

3. Ostrow-Csepely,^{II}

4. Rackew^{III}

5 Ktere gest Mesto Žoltské Stolicy?

Koloča^{IV} w kterem druhy Arci=byskup Vhersky swe obydenima. Prwni Vhersky Kral, Stephan toto wyzdwihl Byskupstwy který Geiza druhy potom Arcy Byskupstwim včinił[.]

Gakowe ma mestečka?

10 1. Žolt^V 2. Patay.^{VI}

Kdo gest teto Stolicy Fő Ispan?

Groff Josephus Majalt¹²⁹ de Szekely[.]

^I Visegrád, slov. Vyšehrad, nem. Plintenburg, malé mesto na severe dnešného Maďarska.

^{II} Szentendre, slov. Svätý Ondrej, nem. Sankt Andrä, mesto v dnešnom Maďarsku ležiace na protilahlom brehu rovnomenného dunajského Svätoondrejského ostrova (Szentendrei-sziget). ^{III} Csepel, pôvodne samostatné mesto ležiace v severnej časti rovnomenného dunajského ostrova (Csepel-sziget), od roku 1950 súčasť Budapešti ako jej XXI. mestský obvod. ^{IV} Ráckeve, nem. Rautzenmarkt, mesto v dnešnom Maďarsku na dunajskom ostrove Csepel. ^V Kalocsa, slov. Kaloča, nem. Kollotschau, mesto v južnej časti dnešného Maďarska. ^{VI} Solt, nem. Scholt, mesto v dnešnom Maďarsku.

¹²⁹ Správne *Majlát*.

Která gest trinácta Stolice

Bačanská^I kteraž wetssj částky pod Kralowsku Komoru prislucha[.]

Gak welika gest tato Stolice?

Na dluhost ma 8. mil a gegj Zem gest welice aurodna. 5

Gakowich ma obywateluw?

Vhru Olachu a Racu[.]

Gakowe ma Slawni mesta?

1. Zombór^{II} ktere Roku 1751. gest mezy Swobodné Kralowske mesta počteno¹³⁰ 10

2. Sabadka,^{III} podobne Swobodne a Kralowske mesto

3. Pandur.^{IV}

Kdo gest w teto Stolicy Fő Ispan?

Oswi Groff Andreas Hadik[.]

Ktera gest čtrnacta Stolice? 15

Bodrogska^V ktera tež zwetssj částky pod Kralowskau Komoru prislucha[.]

Gakowich má obywateluw?

Neywice Racu, ale y nekterj Vhre zde se nachazegj.

^I Dunapataj, velká obec v dnešnom Maďarsku. ^{II} Báčska stolica, lat. comitatus Baciensis, maď. Bács vármegye, nem. Komitat Batsch, neskôr spojená s Bodrockou stolicou do spoločnej Báčsko-bodrockej stolice. ^{III} Комбор, slov. Sombor, maď. Zombor, mesto v severozápadnej časti Srbska, v autonómnej oblasti Vojvodina. ^{IV} Суботица, slov. Subotica, maď. Szabadka, nem. Maria-Theresiopel, mesto na severe Srbska, v autonómnej oblasti Vojvodina. ^V Pandúr-sziget alebo aj Nagy-Pandúr-sziget, dunajský riečny ostrov neďaleko mesta Baja v dnešnom južnom Maďarsku.

¹³⁰ Slovo *počteno* podobne ako na viacerých iných miestach nadpísané nad záverom riadku s odpoveďou. Pisateľ chcel pravdepodobne opäť využiť prázdny priestor na pravom okraji strany, aby nemusel začínať nový riadok s jediným slovom. Nasledujúci riadok je potom venovaný už opisu ďalšieho mesta.

Fol. 32^v:

Kde ležj tato Stolice?

Medzj Tisu a Dunagem a proto y swetsssj částky gest močarista[.]

Wčem trpj nedostatek?

5 Wdrewe.

Čjm na proti tomu opliwa?

Ribami[.]

Gakowe ma mesta?

1. Palanku^I ktery skrže turku Šancy gestit obehnuta

10 2. Futak.^{II}

3. Neuzatz^{III} welike a Šancy obmezene mesto w kterem Racky Byskup swe obydlima

4. Rymske Šance ktere od Dunaga, ač do Tysy se winassegj[.]

Ktera gest Petnacta Kragina?

15 Mali Kunssak^{IV} ma swe gmeno od Kumanu kterj za casu panowanj Bela IV. zde se osadili[.]

Gakowa gest gegich Zem?

Dosti aurodna gak na obyli tak y na passu[.]

Gakowe ma mestečka?

20 1. SSzent Miklós^V 2. Szabad Sálás^{VI} 3. Filip Sálás^{VII}

Pod čj sprawu prinaležj?

Pod P. Ignátz Almassjho[.]

^I Bodrocká stolica, lat. comitatus Bodrogiensis, maď. Bodrog vármegye, nem. Komitat Bodrog, neskôr spojená s Báčskou stolicou do spoločnej Báčsko-bodrockej stolice.

^{II} Бачка Паланка, Bačka Palanka, slov. Báčska Palanka, maď. Bácspalánka, nem. Plankenburg, mesto v Srbsku, v južnej časti Báčky, v autonómnej oblasti Vojvodina.

^{III} Футог, Futog, maď. Futak, nem. Futok, zriedkavo aj Eugenwall, mesto v Srbsku, v centrálnej časti Vojvodiny, dnes prakticky predmestie jej metropoly – Nového Sadu.

^{IV} Нови Сад, Novi Sad, slov. Nový Sad, maď. Újvidék, nem. Neusatz, mesto v Srbsku, v južnej časti Báčky, hlavné mesto autonómnej oblasti Vojvodina. ^V Malá Kumánia, Malokumánsko, lat. Cumania Minor, maď. Kiskunság, nem. Klein-Kumanien, región

v dnešnom centrálnom Maďarsku, južne od Budapešti. ^{VI} Kunszentmiklós, nem. Sankt Niklas, mesto v dnešnom Maďarsku. ^{VII} Szabadszállás, mesto v dnešnom Maďarsku.

Fol. 32v:

O ZA = DUNAGSKE STRANE

Kolik opsahuge w sobe Stolic?

Gedenact ktere na pospol aurodnu Zem magj[.]

Ktera gest prednj Stolic?

5

Mošonska.¹

¹ Fülöpszállás, obec v dnešnom Maďarsku.

Gak welika gest tato Stolice?

Na dlhust ma 6 mil a na ssjrost 3[.]

Co prjnassj?

5 Mnoho obyli a Sena[.]

Gakowu ma prednost nad gine Stolice?

Takowu že samj Kralowe predessle gegj hlawnj Fó Ispanowe se gmenowalj.

Gakowich ma obywateluw?

10 Nemcu ane kterich Chorwatu kterj za času Zoljmana gsem bjli pro Zachowanj žjwota sweho vsslj[.]

Ktere gsau hlawnegssj mesta teto Stolice?

1. Owar^I w kterem Salomo Kral Vhersky swe obydenj mel
2. Mosony^{II} predtjm Slawne ale giž ninj chatrne mestečko
- 15 3. Fely Torony^{III} gest libežne mesto ktere Kral Vl. casto na wsstewowal a Slawnim stawenim okrasslil
4. Kópcin^{131,IV} pekne mestecko w kterem w nowe postawenj Zamek gse nachazj¹³²
5. Szent Miklos^V

^I Mošonská stolica, lat. comitatus Mosoniensis, maď. Moson vármegye, nem. Komitat Wieselburg. ^{II} Magyaróvár, nem. Ungarisch-Altenburg, mesto v dnešnom severozápadnom Maďarsku, pôvodne samostatné, po roku 1939 súčasť mesta Mosonmagyaróvár. ^{III} Moson, slov. Mošon, nem. Wieselburg, mesto v dnešnom severozápadnom Maďarsku, pôvodne samostatné, od roku 1939 súčasťou spojeného mesta Mosonmagyaróvár. ^{IV} Halbtorn, maď. Féltorony, obec na východe dnešného Rakúska v regióne Burgenland, celkom na hranici s Maďarskom. ^V Kittsee, slov. Kopčany, maď. Köpcseny, obec na východe dnešného Rakúska v regióne Burgenland, v bezprostrednej blízkosti hraníc s Maďarskom a Slovenskom.

¹³¹ Posledné písmeno nie celkom jasné, akoby dopísané e alebo c. Zrejme ide o Köpcseny (Kittsee).

¹³² Posledné slovo *nachazj* zapísané v priestore nad záverom riadku. Dôvodom bola podľa všetkého opäť úspora miesta, keďže v nasledujúcom riadku pokračuje už autor výpočtom ďalšieho mestečka.

Kdo gest hlawnj Ispan w teto Stolicy?

O Groff Franciscus Esterhazy[.]

Ktera gest druha Stolice?

Sopronska[.]¹

5

Gak welika gest?

Na dluhost obsahuge 10. mil a nassirost 2. až do 4 mil[.]

Gakowe gest gegj pole?

Nekde rowne na kterem mnoho obyli se rodj a nekde wrsskowate kterem
zwlasetni wjno prinassj[.]

10

Gakowich ma obywatelu?

Nemcu a Uhru[.]

Gakowe ma mesta?

¹ Mosonszentmiklós, nem. Sankt Niklas bei Leiden, obec v dnešnom Maďarsku, neďaleko hraníc s Rakúskom.

1. Sopron^I swobodne Kralowske Mesto
2. Rust^{II}
3. Kis Marton^{III}
- 5 4. Purbách aneb Fekete Város^{IV}
Ktera Familia hodnost Fő Ispan[s]kau wteto Stolicy prisluchag[i?]
Prin[ca] Esterhazyho, ninj Miklos Esterházy[.]

Ktera gest tretj Stolica?

Železna[.]^V

- 10 Gakowe ma Pole?

Dosty vrodne a k chowanj Swjn welice zpusobne gegj wino obzwasste pomlatsko[?] welice schwaleno bywa[.]

Gakowich ma obywatelu?

Vhru Slowaku Horwatu a zwetssj castky Nemcu[.]

^I Šopronská stolica, lat. comitatus Soproniensis, maď. Sopron vármegye, nem. Komitat Ödenburg. ^{II} Sopron, slov. Šopron, nem. Ödenburg, mesto v severozápadnom Maďarsku, neďaleko hranice s Rakúskom. ^{III} Rust, maď. Ruszt, štatutárne mesto v regióne Burgenland, dnešné Rakúsko. ^{IV} Eisenstadt, maď. Kismarton, lat. Castrum Ferrum, hlavné mesto spolkovej krajiny Burgenland, dnešné Rakúsko. ^V Purbach am Neusiedler See, maď. Feketeváros, mesto na brehu Neزيدerského jazera v regióne Burgenland, dnešné Rakúsko.

Gakowe ma Mesta[?]

1. Kószek^I w kterem Dykasterialska Tabule se nachazj
2. Szombáthely^{II} w kterem S. Martin Byskup se narodil
3. Swatj Gothard^{III} witastwim Krestanu nad Turku roku 1664. obdrzanem 5
oslawene¹³³
4. Zelezne mesto^{IV} od ktereho cela Stolice gmeno swe ma
5. Dómólk^V pro Opatstwy Benedictinu¹³⁴ a diwni obraz bil Panini Marij
kteri se tam nachazy gest pamatne

Komu prislucha dedične wteto Stolicy Fó Ispanstwo? 10

S Famili Batyanowske[.]

Ktera gest ctwrta Stolice?

Saladska^{VI} ležj pri Gezere Fertó^{VII} rečene[.]

Gak welika gest?

Na dluhost ma temer 20 na ssjrost pak sotwa 4. mile[.] 15

^I Železná stolica, inak nazývaná tiež Vašská stolica, lat. comitatus Castriferrei, maď. Vas vármegye, nem. Komitat Eisenburg. ^{II} Kószeg, slov. Kysak alebo Kysek, nem. Güns, mesto v dnešnom severozápadnom Maďarsku, neďaleko hraníc s Rakúskom. ^{III} Szombathely, slov. Kamenec, nem. Steinamanger, mesto v dnešnom severozápadnom Maďarsku, neďaleko maďarsko-rakúskej hranice. ^{IV} Szentgotthárd, nem. St. Gotthard, mesto v dnešnom severozápadnom Maďarsku, na hranici s Rakúskom. ^V Vasvár, slov. Vašvár alebo Železný hrad, nem. Eisenburg, lat. Castrum Ferreum, mesto v severozápadnom Maďarsku, centrum Vašskej stolice. ^{VI} Celldömölk, nem. Kleinmariaszell, malé mesto v dnešnom severozápadnom Maďarsku. ^{VII} Zaliaska stolica, starší názov Zalánska alebo Zaladská, zriedkavo aj Saladská stolica, lat. comitatus Zaladiensis/Saladiensis, maď. Zala vármegye alebo Zalavár megye, nem. Komitat Zalad/Szalad.

¹³³ Podobne ako na viacerých iných miestach je posledné slovo *oslawene* situované nad riadkom s odpoveďou. V nasledujúcom riadku už pokračuje opis ďalšieho mesta.

¹³⁴ Slovo pôvodne napísané s chybou v podobe *Benedictitinu*, neskôr prvá nadbytočná slabika *ti* prečiarknutá (*Benedictitinu*).

Gakowe ma pole?

Welice Vrodne na dobre obyly a wyno obzwasste pri gezere Fertő
znamenjte prinassj[.]¹³⁵

5 Gakowich ma obywatelu?

Slowaku Chorwatu a neywic Vhru[.]

Gakowe ma mesta?

1. Kanižu^I ktera Roku 1600. do Tureckych se dostala a potom s snich krome
1690 wiswobozena gest

10 2. Tsáktornya^{II} ¹³⁶ od S. Familii Tsakowate tak nazwana. Wino ktore setam
rodj pro obyčegnu slodkost Tokaiskemu wjnu prirownane bywa

3. Strigowa^{III} vlast S. Agewnomusa

4. Füred^{IV} pro zwlasstne teplice pameti hodne místo

Ktera gest pata Stolice?

15 Wesprimska^V w prostredku zadunagske stranj ležj[.]

Gak welika gest?

Na dluhost obsahuge w sobe 12. a na ssjrost nekde 5. nekde sotwj 2. mile[.]

Gakowa hora zde se nachazj?

Bakonska na ktore welike huffy menssjho dobitku wyapaseno a do cizich

20 Kragin na prodag wyhaneno bywa[.]

^I Neusiedler See, slov. Neziderské jazero. ^{II} Kanizsa, slov. Kaniža, nem. Kanischa, dnes pod pozmeneným názvom Nagykanizsa, nem. Großkirchen, mesto v dnešnom juhozápadnom Maďarsku. ^{III} Čakovec, maď. Csáktornya, nem. Csakathurn alebo Tschakathurn, mesto v severnom Chorvátsku, celkom na hraniciach s Maďarskom. ^{IV} Štrigova, maď. Stridóvár, nem. Stridau alebo Strigau, mesto na samom severe Chorvátska, v blízkosti hraníc s Maďarskom. ^V Balatonfüred, slov. Blatenské Teplice, nem. Bad Plattensee, kúpeľné stredisko na severnom brehu jazera Balaton, dnešné Maďarsko.

¹³⁵ Posledné slovo *prinassj* opäť kvôli úspore miesta zapísané do priestoru nad záverom riadku s odpoveďou.

¹³⁶ Druhá časť názvu mesta *-tornya* prečiarknutá a nahradená výrazom *-atorna* nadviazaným v priestore nad pôvodným prečiarknutým názvom.

Gakowich ma obywatelu?

Samich Uhruw[.]

Gakowe ma mesta pametne?

1. Wesprin^I Byskupske mesto 5
2. Papa^{II} lidne mesto a nekdy zankem ozdobene mestečko
3. Palota^{III} kterem pekny zamek nekdy pilat [?] Mataš Krale se nachazj

Kde gest Hlawnj Ispan w teto Stolicy?

O. Groff Emericus Esterhazy.

Ktera [gest] Šesta Stoli[c]ja? 10

Rabska.^{IV}

^I Vesprémska stolica, iné názvy: Vesprém, Vesprím, lat. comitatus Vesprimiensis, maď. Veszprém vármegye, nem. Komitat Wesprim, skôr aj Komitat Weißbrunn. ^{II} Veszprém, slov. Vesprém alebo Vesprím, nem. Wesprim alebo Weißbrunn, mesto v dnešnom západnom Maďarsku. ^{III} Pápa, nem. skôr aj Poppa, mesto v dnešnom západnom Maďarsku. ^{IV} Várpalota, nem. Burgschloss, mesto v strednom Maďarsku v blízkosti Balatonu.

Fol. 34^v:

Gakowich ma obywatelu?

Neywice Uhruw kterj se zdelanim roli a wjnic itake chowaním dobytku obyragj[.]

5 Gakowe ma mesta?

1. Rab^I slobodnim k Mestom gest pričtene roku 1742. ma weliku amocnu pewnost ktere wssak predce do Tureckých ruk roku 1595. prissla, zkterižto krome podwuch letech skrze mudrost a udatnost Palfy Mikulasse a Schvartzenberga Generaluw gest witržena. Zde ma swe objdlenj Biskup 10 Francyskany a Carmelitowe¹³⁷

2. Szent Martony^{II} gest Klasster na trich pahrpoch ležjci kterj S. Stephan pro Rad Benedictinuw wybudowal¹³⁸

Komu prislucha dedične Fo Ispanstwi teto Stolicj[?]

S. Familij Žičowske nyny hlawnj Isspa gest Groff Carl Zicy de Vasonykó.¹³⁹

15 Ktera gest Sedma Stolica?

Ostrihomska[.]^{III}

Gakowich ma obywatelu?

Vhru Nemcu a Slowakuw[.]

Cim se obyragj gegj obywatele?

20 Delanim Role a Winic.

Gak welika gest?

Na dluchost ma 5 ana ssirost 3 mile[.]

Gakowe ma mesta?

1. Ostrihom^{IV} S. K. Mesto to kterem Arci=Biskup prebywa zde Swaty 25 Šteffan na swet se narodil Swati Krest prigal ano toto Arcy Biskupstwi wyzdwihl

^I Rábska stolica, lat. comitatus Jauriensis, maď. Győr vármegye, nem. Komitat Raab.

^{II} Győr, slov. Ráb, nem. Raab, mesto v severozápadnom Maďarsku, neďaleko hraníc so Slovenskom. ^{III} Pannonhalma, historicky maď. aj Győrszentmárton, historicky slov. Rábsky Svätý Martin, nem. Martinsberg, mesto a kláštorňý komplex benediktinow v severozápadnom Maďarsku. ^{IV} Ostrihomská stolica, lat. comitatus Strigoniensis, maď. Esztergom vármegye, nem. Komitat Gran.

¹³⁷ Slovné spojenie *a Carmelitowe* v texte bez bližšieho vysvetlenia dôvodu podčiarknuté.

¹³⁸ Pred slovom *wybudowal* sa nachádza prečiarknuté písmeno *y* – zrejme chyba pisateľa, ktorú si hneď aj uvedomil a vzápätí opravil.

¹³⁹ Záver odpovede *Zicy de Vasonykó* ako akési upresnenie znovu situovaný v priestore nad riadkom.

Fol. 34r:

2. Parkan^I

3. Batorkes^{II} Mestečko lidne

Komu prislucha Fo Ispanstwy wteto Stolicj?

Arcy Byskupu Ostrihomschemu[.]

5

Ktera gest osma Stolice?

Belohradska[.]^{III}

Gak welika gest?

Nadluhost obsahuge 10. a na ssjrost 5 ade do 8.

Gakowe ma pole?

10

Welmi dobre gak pro obyli tak y na pastwu[.]

Gakowich ma obywatelu?

Krom Uhru a Nemcu y nekterich Slowaku[.]

Gakowe ma mesta?

1. Belehrad^{IV} S. K. Mesto pred tim Korunowanem a pohrebowanim Kralu gako y Palacmi Kralowskimi bylo Slawne: ale gjž ninj sotwa nektere znaky predesse Slawj ukazati muže. Ferdinand 1. byl poslednj Uhersky Kral kteri zde Korunowan gest[.] 15

2. Tsikvár^V byla nekdy welika pewnost; ale skrze Turecke wognj gjž temer zgruntu wiwracena gest[.] 20

3. Sár Keresztur^{VI}

4. Ertse^{VII}

5. Adon^{IX}

} Welike dedjnj

^I Esztergom, slov. Ostrihom, nem. Gran, lat. Strigonium, mesto na samom severe Maďarska na hranici so Slovenskom. ^{II} Štúrovo, v minulosti Parkan, maď. Párkány, nem. Gockern, mesto na samom juhu Slovenska na hranici s Maďarskom. ^{III} Bátorove Kosihy, maď. Bátorkeszi. ^{IV} Stoličnobelehradska stolica, niekedy len Belehradska stolica, lat. comitatus Albensis, maď. Fejér vármegye, nem. Komitat Weißenburg, tiež Komitat Stuhlweißenburg. ^V Székesfehérvár, slov. Stoličný Belehrad, nem. Stuhlweißenburg, lat. Alba Regia, mesto v strednom Maďarsku. ^{VI} Csákvár, nem. Tschakwar, veľká obec na severe Maďarska. ^{VII} Sárkeresztúr, obec v strednom Maďarsku. ^{VIII} Ercsi, nem. Ertsching, mesto v strednom Maďarsku. ^{IX} Adony, deutsch Adam, mesto v strednom Maďarsku.

Komu prislucha Fő Ispanstwo w teto Stol [...]¹⁴⁰

S Familie Nadaždowske.

Ktera gest dewata Stolice?

5 Tolnganska[.]¹

Gak welika gest?

Na dluhost ma 16. na ssirost 7. a nekde y 2. mile[.]

¹ Tolnianska stolica, lat. comitatus Tolnensis, maď. Tolna vármegye, nem. Komitat Tolnau.

¹⁴⁰ Otázka akoby nebola dokončená, slovo *Stol* je prerušené celkom na okraji strany a nikde nepokračuje.

Gakowe gest gegj pole?

Welmi vtessene na obyli a na dobre wino welice vrodne[.]

Gakowich ma obywateluw?

Vhru Racu Slowaku a Swabu[.]

5

Gakowe ma mestečka?

1. Simony Torniya^I

2. Tolna^{II} ktera predessle medzj Kralowske mesta prisluchala Ludwik Kral Vhersky w¹⁴¹ Roku 1518. zde Rakoš držel

3. Seksard^{III} matak dobre čerwene wjno ktere y nad Budslesko¹⁴² wice 10
ssacowane bywa

Kdo gest w teto Stolicy hlawnj Ispan?

Franciscus Szetsényi[.]

^I Simontornya, nem. Simonsturm, mesto s hradom v strednom Maďarsku. ^{II} Tolna, historicky slov. aj Tolňa, nem. Tolnau, mesto v dnešnom strednom Maďarsku.

^{III} Szekszárd, nem. Sechshard alebo Sechsard, mesto so župným právom na juhu dnešného Maďarska.

¹⁴¹ Predložka *w* neskôr prečiarknutá, pravdepodobne pri revízii textu.

¹⁴² Slovo je v pôvodnom texte zapísané s chybou ako *Budslesko*. Prvé *s* je pritom prečiarknuté – *Budslesko*. Pisateľ si zrejme ešte počas písania uvedomil svoju chybu a hneď ju aj opravil.

Ktera gest Desata Stolice?

Šimegska[.]^I

Gak welika gest?

5 Na dluhost a na ssirost ma 14. mil[.]

Gakowe ma pole?

Welmi prjgemne,¹⁴³ ktere wsseligake Owoce wjdawa, obzwlasste wjno
zwasstnj Tokayskymu temer podobne rody[.]

Gakowich ma obywatelu?

10 Uhruw, Chorwatu Slowaku a nekterich Šwabu[.]

Gakowe ma mesta?

1. Sigeth^{II} ležj na mocaristom poli, ktere pro mnohe wognj, y mnoho ze
swe predesse Slawj giž stratilo Slawnich wudcu Wogenskich Zrini Miklos
a Turecký Cysar Zolyman zde swe kosti zložili.¹⁴⁴

15 2. Šymeg^{III} nekdy slawne mesto, od ktereho Stolica gmeno ma, ale giž nynj
sotwy znak negaky z neho spatritj se muže[.]

3. Kopan^{IV} }
4. Kezdhely^V } Mestečka

Kdo gest wteto Stolicy hlawnj Ispan?

20 Carolus Sigray.

^I Šomodská stolica, niekedy aj ako Šomodská stolica, lat. comitatus Simigiensis, maď. Somogy vármegye, nem. Komitat Somogy, ale aj Schümeg alebo Sümegh.

^{II} Szigetvár, slov. Sihof, nem. Großsiget alebo Inselburg, historické mesto na juhu Maďarska. ^{III} Somogyvár, kedysi mesto, dnes dedina v Maďarsku, južne od jazera Balaton. ^{IV} Törökkoppány, chorv. Kopan, obec v Maďarsku, južne od jazera Balaton.

^V Keszthely, historicky slov. aj Blatenský Kostol, nem. Kesthell, mesto v Maďarsku na brehu západnej časti Balatonského jazera.

¹⁴³ Hneď za čiarkou sa nachádza prečiarknuté slovo *ktere* – zrejme chyba pisateľa, ktorú si ešte počas písania uvedomil a bezprostredne opravil.

¹⁴⁴ Časť posledného slova odpovede bez akéhokolvek ďalšieho vysvetlenia podčiarknutá – *zložili*.

Ktera gest gedenacta Stolice?

Baranska^I skoncuje se medzj Drawow a Dunagom[.]

Gak welika gest?

Na dlauhost obsahuge 15. na ssjrost pak 6. a nekde y 8. mil[.] 5

Gakowu ma Zemi?

Vrodnu na obyli, wino a chowanj dobytku[.]

Gakowich ma obywatelu?

Racu Nemcu a nekterich Uhru[.]

Gakowe ma Mesta? 10

1. Petkostolu^{II} kterež to Roku 1780. Kralowskim mestem se stalo[.] Tak se gmenuge ponewadž predtim pet Kostolu w nem se nachazelo. Biskup, Kapitula a nekteri mnisy magj zde swe bydlo.

2. Siklós^{III} Zamek gest pro rabstwy Sigismunda Krale pamatnj[.]

3. Mohats^{IV} Mestečko chatrne, ale pro smrt Laudovica II. a witegstwj nad Turkem roku 1686. obdržanem pameti hodne. 15

Kdo gest w teto Stolicy hlawnj Ispan?

Petrus Végh. Druhj Djl.

I. O Pred Týske Strane

Kolik w teto Stolic stranj se nachazj? 20

Trynact Stolic krom Welikeho Kunssagu[.]

Ktera gest prwni Stolice?

Spišska[.]^V

^I Baranská stolica, niekedy aj ako Baraňská stolica, lat. comitatus Baraniensis alebo comitatus Baranyensis, maď. Baranya vármegye, nem. Komitat Baranya, zriedkavo aj Komitat Branau. ^{II} Pécs, slov. Päťkostolie, nem. Fünfkirchen, lat. Quinque Ecclesiae, mesto na juhu dnešného Maďarska. ^{III} Siklós, nem. Sieglös, mesto s hradom na samom juhu Maďarska neďaleko hraníc s Chorvátskom (Slavónskom). ^{IV} Mohács, slov. Moháč, nem. Mohatsch, mesto na brehu Dunaja v južnej časti Maďarska, v blízkosti hraníc s Chorvátskom a Srbskom. ^V Spišská stolica, lat. comitatus Scepusiensis, maď. Szepes vármegye, nem. Komitat Zips.

Gak welika gest?

W dluchosti obsahuge 10. a w ssjrost 5. y 6. mil[.]

Gakowe ma pole?

- 5 Temer wssecko wrssnate w kterem rozlične zwerj se chowagj[.]

Co prinassj tato Zem?

Wsselike wecy, obzwasste pak dobrj len[.] zelezo a meď wydawa[.]

Gakowjch ma obywatelu?

Nemcu, Slowaku, Vhru a Rusnaku.

Fol. 35v:

Gakowe ma Kralowske Mesta?

1. Kesmark.^I

2. Leuotse.^{II}

Ktere sauto Mestečka ktere predessle pod Komurunu¹⁴⁵ polsku prjnaleželi? 5

1. Bella^{III}

2. Lubitza^{IV}

3. Verboro^V

4. Poprat^{VI} 10

5. Nowa ves^{VII}

6. Ruskinowce^{VIII}

7. Wlasky^{IX}

8. Welká^X

9. Mategowce^{XI} 15

10. Spiska Stolice Sobota^{XII}

11. Twarožna^{XIII}

12. Podhrad Kürchdorf^{XIV}

13. Lubowna^{XV}

14. Podolinec^{XVI} 20

^I Kežmarok, maď. Késmárk, nem. Kásmark. ^{II} Levoča, maď. Lőcse, nem. Leutschau.
^{III} Spišská Belá, maď. Szepesbéla, nem. Zipser Bela. ^{IV} Lubica, maď. Leibic, nem. Leibitz. ^V Vrbov, maď. Ménhárd, nem. Menhardsdorf. ^{VI} Poprad, maď. Poprád, nem. Deutschendorf. ^{VII} Spišská Nová Ves, maď. Szepesújhely alebo Igló, nem. Zipser Neudorf, lat. Villa Nova alebo Noua Civitas. ^{VIII} Ruskinovce, maď. Ruzskin, nem. Rissdorf, obec zaniknutá v 50tych rokoch 20. storočia v dôsledku zriadenia vojenského obvodu Javorina. ^{IX} Spišské Vlasy, maď. Szepesolaszi, nem. Wallendorf, lat. Villa Latina. ^X Veľká, maď. Felka, nem. Felka, Fölk alebo Filksdorf. ^{XI} Matejovce, maď. Mateóc, nem. Matzdorf, od roku 1946 mestská časť mesta Poprad. ^{XII} Spišská Sobota, maď. Szepesszombat, nem. Georgenberg, od roku 1946 mestská časť mesta Poprad. ^{XIII} Tvarožná, maď. Duránd, nem. Durelsdorf, lat. Villa Durandi. ^{XIV} Spišské Podhradie, maď. Szepesváralja, nem. Kirchdrauf. ^{XV} Stará Lubovňa, maď. Ólubló, nem. Altlublau. ^{XVI} Podolíneec, maď. Podolin, nem. Pudlein.

¹⁴⁵ Autor sa pri prepisovaní pomýlil a napísal *mu*, ktoré prečiarkol a nad slovo správne napísal *ru*.

Fol. 35^v:

15. Gnažna^I

16. Straža^{II}

17. Gelnitza^{III} ¹⁴⁶ Kdo prisluhugj hodnost Fó Ispa[n]sku?

5 S. Familie Csakowszka ninj Jan Nepomuk Caky de Keresztszeg[.]

Ktera gest druha Stolice?

Šaroska.^{IV}

Gak welika gest?

Na dluhost ma 12. a nassirost 5. y 7. mil[.]

10 Gakowe gest prirozeni powahy gegj pole?

Gest welice wrssnate, ale wssak predce ma nektere role?

Gakowich ma obywatelu?

W Mestech prebywagj Nemcy a na dedinach Slowacy Rusnacj[.]

Kolik ma Kralowskich mest?

15 Tri a. Prešov^V ležj pri reky Torisj awnim se nachazj Dikasterialska Tabule¹⁴⁷[.]

b. Bardiov^{VI} zsusednimi poliaky welike kupectwi zwinem prowodj[.]

Gakowe ma mestečka?

1. Szabinow^{VII} ¹⁴⁸ 2. Hethars^{VIII} 3. Macko[?]^{IX} 4. Tartzal^X 5. Sáros^{XI} 6.

20 Sebes^{XII}

Kdo gest wteto Stolicy hlawnj Ispan?

^I Hniezdne, historicky aj Gniazda alebo Gňazdá, maď. Gnézda, nem. Kniesen. ^{II} Stráže pod Tatrami, maď. Strázsa, nem. Michelsdorf, od roku 1960 mestská časť mesta Poprad. ^{III} Gelnica, historicky aj Hnilec, maď. Gölnic alebo Gölncibánya, nem. Göllnitz, k spišskému zálohu v skutočnosti nikdy nepatrila. ^{IV} Šarišská stolica, lat. comitatus Sarossiensis, maď. Sáros vármegye, nem. Komitat Scharosch. ^V Prešov, maď. Eperjes, nem. Eperies alebo Preschau, lat. Fragopolis alebo Eperiessinum. ^{VI} Bardejov, maď. Bártfa, nem. Bartfeld, lat. Bartpha. ^{VII} Sabinov, maď. Kisszeben, nem. Zeben, lat. Cibinium. ^{VIII} Lipany, maď. Héthárs, nem. Siebenlinden, lat. Septemtiliae. ^{IX} Panstvo Makovica? ^X Torysa, maď. Tarca. ^{XI} Veľký Šariš, maď. Nagysáros, nem. Groß-Scharosch. ^{XII} Šebastová, dnes Vyšná a Nižná Šebastová, maď. Felsősebes a Alsósebes.

¹⁴⁶ Gelnica nepatrila do poľského zálohu. Ide o ťažko vysvetliteľný omyl poznámok.

¹⁴⁷ Posledné slovo odpovede *Tabule* opätovne zapísané v priestore nad záverom riadku.

¹⁴⁸ Pôvodne zapísané v podobe *Szabrinow*, neskôr písmeno *r* prečiarknuté.

Báro Szent-Ivany[.]

Ktera gest tretj Stolica?

Zemplinska[.]^I

Gak welika gest?

5

Nadluhost ma 20 a na ssirost 3 4 y 8 mil[.]

Gakowe gest prirozene powahj pole?

Ta strana ktera pri polskem po mezej ležy gest skalnatá aneurodna ale ta ktera pritise ležj gest negake zahrade podobna na ktere mnoho obyli a wyna se rody a mnoho dobytku chowa[.]

10

Gakowe ma mestečka[?]

1. Saroš Patak^{II} kde Kalwini swug chram a sskoli magj

2. Tokag^{III} pro negslawnegssj wino pametne hodnj

3. Leleš^{IV} zde Archywum zemanske se nachazj

4. Zemplitj^V

15

Kdo gest w teto Stolicy hlawnj Ispan?

Francis[c]us¹⁴⁹ Zichy.

^I Zemplínska stolica, lat. comitatus Zempliniensis, maď. Zemplén vármegye, nem. Komitat Semplin. ^{II} Sárospatak, slov. Blatný Potok alebo aj Šarišský Potok, nem. Patak am Bodrog, mesto v severovýchodnom Maďarsku, neďaleko hraníc so Slovenskom. ^{III} Tokaj, nem. Tokey, mesto v severovýchodnom Maďarsku, centrum maďarskej časti tokajskej vinohradnickej oblasti. ^{IV} Leles, maď. Lelesz. ^V Zemplín, maď. Zemplén, nem. Semplin, obec, kedysi mesto s hradom na juhovýchode Slovenska.

¹⁴⁹ Autor zrejme z nepozornosti vynechal písmeno c v mene župana.

Ktera gest čtvrta Stolice?

Ungwa[r]ska.^{I 150}

Gak welika gest?

5 Na dluhost ma 12 y 14. nassjrost pak 4. a nekde y 6. mil[.]

Co prinassj gegj pole?

Wyno a pritom mnoho owsa[.]

Gakowe ma mestečka?

1. Ungwar^{II} okrasslenim welikim¹⁵¹ Zankem, od ktereho netoliko Stolice
10 ale y uhrga swe gmeno magj

2. Palotza^{III} Zankem vpewnene

Kdo gest w teto Stolicy hlawnj Ispan?

Báro Simeon Revay.

Ktera gest pata Stolice?

15 Aba-Újuarska[.]^{IV}

^I Užská stolica, zastaralo aj Ungvárska stolica, lat. comitatus Unghvariensis, maď. Ung vármegye, nem. Komitat Ung. ^{II} Ужгород, slov. Užhorod, maď. Ungvár, nem. Ungwar.

^{III} Pavlovce nad Uhom, maď. Pálóc. ^{IV} Abovská stolica, pôvodne aj Abaujská alebo Abaujvárska stolica, lat. comitatus Abaujvariensis, maď. Abaúj vármegye, nem. Komitat Abaujwar alebo Neuburg.

¹⁵⁰ Autor opäť vynechal písmeno *r* v názve župy.

¹⁵¹ Za slovom *welikim* sa nachádza prečiarknuté slovo *mestem*. Pisateľ si pravdepodobne ešte počas písania uvedomil svoju chybu, mylné slovo prečiarkol a pokračoval ďalej podľa textu predlohy.

Gak welika gest?

Dluhost gegj gest temer na 12. a ssjrost na 4. a 5. mil[.]

Gakowe gest prirozene powahj?

Ma welike wrchy ktere dobre wino Zlato y sribro ~~se rodij~~ widawagy¹⁵² ale 5
y rowyni ktere z mnohym vžitkem delane bywagj[.]

Gakowe ma Kralowske mesta?

1. Kossice^I neyhlawnegssj mesto hornu Zemske kterem Komora Kralowska
Academia Cuchthaus se naleza[.]

Gakowy ztwlasstni Mestečko?

10

Dwa

2. Horny y dolny Medženzó^{II} starodawne bydlo Saxu kteri se
s dobywanim Železa a delanim role chowagj

3. Jasó^{III} kde premonstratensky Rad swug Klasster ma

Kdo gest wteto stolicy hlawnj Isspan?

15

Baro Ladislaw Ordy[.]

^I Košice, maď. Kassa, nem. Kaschau. ^{II} Medzev, maď. Mecenzéf, nem. Metzenseifen, kedysi dve samostatné obce – Vyšný a Nižný Medzev, v roku 1960 zlúčené do jedného mesta so spoločným názvom Medzev. ^{III} Jasov, maď. Jászó, nem. Jossau alebo Joß.

¹⁵² Pôvodne na tomto mieste autor použil sloveso *se rodij*. Toto neskôr jemne preškrtnuté a nahradené výrazom *widawagy*, ktorý je zapísaný v priestore nad ním.

Ktera gest ssesta Stolica?

Gomórska[.]^I

Gakowe ma pole?

- 5 Gedna častka gehu gest welice vrodna, ale na nekterich mistech pro mnoho homoku, [?]¹⁵³ ne mnoho se rodj. Chowani dobytkna nenj zde welike[.]

Co prinassj tato Zem?

Železo a Cynob.

Gakowich ma obywateluw?

- 10 Vhru Nemcu a Slowaku[.]

Gak welika gest?

Dluhost gegj obsahuge 10. a ssjrost 8 mil[.]

Gakowe ma mestečka?

1. Roznawu^{II} kde Biskup prebywa a Banaye na Zlato med cinob žjwo
15 srebro kopane bywagj
2. Tsethnek^{III} neyznaminitegssj zelezo pameti hodne
3. Dobsina^{IV} }
4. Gemer^V } Banske Mestečko
5. Putnok^{VI} }

- 20 Kdo gest wteto Stolicy hlawnj Ispan?

Groff Georgius Caky de Kereszt szeg.

^I Gemerská stolica, lat. comitatus Gömoriensis, maď. Gömör vármegye, nem. Komitat Gemer alebo Gömör. ^{II} Rožňava, maď. Rozsnyó, nem. Rosenau. ^{III} Štítnik, maď.

Csetnek, nem. Schittnich. ^{IV} Dobšiná, maď. Dobsina, nem. Dobschau, lat. Dobsinium.

^V Gemer, maď. Sajógömör, obec s rovnomenným hradom. ^{VI} Putnok, mesto v severnom Maďarsku.

¹⁵³ Spojenie *mnoho homoku* je nejasné. Správne asi *mnoho moku*.

Ktera gest sedma Stolica?

Tomyanszka[.]^I 154

Gak welika gest?

Temer gest neymenssj aneychatrnegssj medzj ginimi Stolicemi ponewadž 5
sotwy nassjrost 3. a nadluhost 4. mile obsahuge[.]

Gakowe gest prirozenj powahy?

Ma welike wrchy ale gen malo role a winic chowani wssak dobytka gest
znamenite[.]

Gakowich ma obýwateleu?

10

Uhru.

Gakowe ma Mestečka?

1. Tornalu^{II} w ktere dobre garmeky a shromaždeni Stolične držane býwa¹⁵⁵
 2. Selica^{III} chatrna sjcededina ale proneobyčegnu geskinu w ktere w lete
led se nachazj a w zime tepla woda, witeka, pameti hodna¹⁵⁶
- 15

Kdo gest w teto Stolicy hlawnj Ispan?

Groff Jozeff Keglevits[.]

^I Turnianska stolica, niekedy aj ako Torňanská alebo Tornianska stolica, lat. comitatus Tornensis, maď. Torna vármegye, nem. Komitat Torna alebo Tornau. ^{II} Turňa nad Bodvou, maď. Torna, nem. Tornau. ^{III} Silica, maď. Szilice.

¹⁵⁴ Ide o Turniansku stolicu. Pisateľ zrejme urobil chybu pri prepise z originálu, keď zamenil písmená *rn* za písmeno *m*. Je tiež možné, že chyba sa vyskytovala už v samotnom originále, z ktorého čerpal.

¹⁵⁵ Posledné slovo odpovede *bywa* umiestnené v priestore nad riadkom. Dôvodom je s najväčšou pravdepodobnosťou úspora miesta, keďže v nasledujúcom riadku začína už opis ďalšieho mestečka.

¹⁵⁶ Slovo *hodna* podobne ako na viacerých ďalších miestach pisateľ v snahe ušetriť potenciálne nevyužitý riadok zapísal do priestoru medzi riadkami nad predposledné slovo odpovede. V ušetrenom riadku nasleduje potom ďalšia otázka.

Ktera gest osma stolice?

Borssodska[.]^I Gakowe gest gegj pole?

- Welice audrodne gako na sseligake obylyi tak zwlasste na čiste žito,
5 Wpotokoch nachazegj se neysmačnegssj ryby a pustatinach mnoho
rohatho dobytku.

Gakowich ma obywatelu?

Slowaku a nemcu[.]

Gakowe ma mestečka?

- 10 1. Misskoltz^{II} welike alidne mesto, gehožto obywatele zwetssj částky
zwinic se chowagj.
2. Kerestur,^{III} gest pekne mestečko, w kterem sami Zemani prebywagj.¹⁵⁷
3. Dioš Győr^{IV} vkažugj zboreninu onoho Zamku ktery Vherska Kralowna
Maria I. tak slawne dala wybudowat.

^I Boršodská stolica, lat. comitatus Borsodiensis, maď. Borsod vármegye, nem. Komitat Borschod alebo Komitat Borsod. ^{II} Miskolc, slov. Miškovec, nem. Mischkolz.

^{III} Zemplínska Teplica, maď. Szécskeresztúr. ^{IV} Diósgyőr, stredoveké mesto s hradom v severnom Maďarsku, od roku 1945 súčasťou mesta Miškovec.

¹⁵⁷ Časť posledného slova *-bywagj* opäť kvôli úspore miesta zapísané vo voľnom priestore nad riadkom.

4. Onot^I Mestěčko ze zankem, w kterem ten nesstastnj Rakocousky Rakoš roku 1707. držan byl.

Kdo gest wteto Stolicy hlawnj Ispan?

Groff Jozeff Haller[.]

5

Ktera gest dewata Stolicy?

Hevešska Ktera gest^{II 158} Stolicy a Solnok zewnitry^{III}.

Gak welika gest Hevešska Stolicy?

Nadluhost ma 8. anassjrost 5.

Gakowe ma pole?

10

Welmi auroodne negen na obylyj, ale y wino. Chowanj dobytku zwlasste menssjho, gest zde znamenite.

Gakowe ma mesta?

1. Jager^{IV} Byskupske mesto w doline ležjci ktere gager na dve stranj delj, Wino gak byle tak y čerwene ktere zde se rodj gest zwlasstne. Zamek kterj 15 na wisokem wrchu stogj, teš gako gine Zamky mnoho od Turku a Tataru wistal.

2. Hatvan^V gest Mestečko ktere zedne naden se rossjruga Zamek gehu predesse byl weliky a pewnost ale od toho času gako 1679. zruk Tureckich gest witržen wrum obracen gest. 20

3. Gyengyes.^{VI}

^I Ónod, mesto v severovýchodnom Maďarsku. ^{II} Hevešská stolica, lat. comitatus Hevesiensis, maď. Heves vármegye, nem. Komitat Hewesch. ^{III} Vonkajší Solnok (Külső-Szolnok), neskôr spojený s oblasťou Jasov a s Veľkou Kumániou do spoločnej Jasovsko-veľkokumánsko-solnockej stolice (Jász-Nagykun-Szolnok megye). ^{IV} Eger, slov. Jáger, nem. Erlau, lat. Agria, mesto so župným právom v severnom Maďarsku. ^V Hatvan, nem. Hottwan, mesto v dnešnom severnom Maďarsku. ^{VI} Gyöngyös, nem. Gengeß, mesto v severnom Maďarsku.

¹⁵⁸ Tu nasleduje opäť preškrtnuté slovné spojenie *Ktera gest*. Ide o chybu pisateľa – akoby pozabudnúť, kde sa práve pri prepise nachádza, vrátil sa k predchádzajúcej otázke, no hneď si aj uvedomiac svoju chybu, slová prečiarkol a pokračoval ďalej podľa originálu.

Proč Solnocka Stolica zewnitni se gmenuge?

Ponewadž w Vherske a Sedmohradske zemj tri Stolice toto gmeno magj.
Gedna ležj pri Sedmohradskem pomedzj a naziwa se prostrednj Solnok,
5 druha pak wsame w Sedmohradske Zemj a gmenuge se Wnjtrn.

Gak welika gest tato Stolice?

Na dluhost ma 8. a nassirost 3. y 4. mile Anema zadne wrchj proto
nedostatek drwa trpj.

Gakowich ma obywatelu?

Samich uhru, kterj pro wylewani se Tysy ani role anj Winič naležite nedelagj. ~~Jakowich ma obywateluw?~~¹⁵⁹

Gakowi¹⁶⁰ gest toto Pole?

5

Vrodne Uhru, kterj¹⁶¹ zw[e]tssj častky chowa mnoha, dobytk, ano y rozlične zwery y ryb zde se hognost nachazj.

Gakowe ma mestečka?

1. Solnok^I w kteremzto 1540. na rozkaz Ferdinanda Cysare pewnost gest učinena. Roku 1652. pod moc Turecku gest podmanena a 1685 skrze Merciusie od gha Tureckeho gest wiswobozena ma y solni zklad a Klasster Francisskanský

2. Thur.^{II}

Kdo gest wteto Stolicy hlawnj Ispan?

Caral Esterhazy de Galantha. 15

^I Szolnok, nem. Sollnock, mesto v dnešnom Maďarsku. asov ^{II} Mezőtúr, nem. Thur, mesto vo východnej časti dnešného Maďarska.

¹⁵⁹ V riadku nasledujúcom za odpoveďou sa opäť nachádza prečiarknutá otázka *Gakowich ma obywateluw?* Nepozorný autor sa pravdepodobne pri odpisovaní predlohy vrátil k predchádzajúcej otázke a až neskôr si uvedomil svoju chybu a duplicitné pasáže prečiarkol, príp. upravil, aby mohol pokračovať v pôvodnom texte.

¹⁶⁰ V pôvodnom texte v podobe *Gakowich*, pričom posledné písmeno *ch* je prečiarknuté. Autor zrejme opäť začal písať otázku *Gakowich má obywatelu*, no včas si uvedomil svoj omyl a po úprave prvého slova pokračoval v otázke o charaktere stolice.

¹⁶¹ Za prvým slovom nasleduje prečiarknuté spojenie *Uhru, kterj*. Nesústredený autor sa v prepise znovu vrátil k otázke o obyvateľoch stolice, no včas si svoju chybu uvedomil a po malej úprave pokračoval v texte.

Ktera gest dwanacta Stolica?

Tsongradska.^I

Gakowe gest prirozene powahy toto pole?

- 5 Ma same temer rowynj ktere gak obyli tak y Wina hognosti prinassegj kdyby Pjlnegi delane byli pri chowanj statku negwetsy chwalu ma.

Gakowich ma obywatelu?

Slowaku Racu Uhru a nekterich Nemcu.

Gakowe ma Mesta?

- 10 1. Szegedeny^{II} weliku pewnosty ohrazene, ktera pewnost mnoho krat pod moc Turecku prissla, ale vdatnosty Krala Lotharinskeho 1686. gest dokonale odnj wyswobozena Ladislaus Kral Uhersky 1440 zde slawnj pokog s Turku včinił Mattaš Kral 1459 Rako... (ohnutý roh strany) držel Nachazj se zde Solnj [s]klad.

^I Čongrádska stolica, lat. comitatus Chongradiensis, maď. Csongrád vármegye, nem. Komitat Tschongrad alebo Komitat Csongrád. ^{II} Szeged, slov. Segedin, nem. Szegedin alebo Segedin, mesto na juhovýchode dnešného Maďarska.

Gakowy ma Pametnegssj Zamek?

Zentu^I pri kterem Eugenius 1697. Slawne witezstwy nad Turky obdržel.¹⁶²

Gakowe ma Mestečka?

1. Wasarhely^{II} 5
2. Szentés.^{III}

Kdolgest¹⁶³ wteto stolicy hlawnj Ispan?

Leopold Pallffy de Erdőd.

Ktera gest Trinacta Kragina?

Jaszssagska^{IV} nebo Filistinika [?]¹⁶⁴ ktera zobogim Kunssakegem pod 10
sprawu Ignatz Almasyho stogj.

Gak welika gest?

Na dluhost ma 4. anassyrost ma 2 y 3. mile.

Gakowich ma obywatelu?

Vhru, ktery role delagj mnoho dobytku držy. 15

^I Сента, slov. Senta, maď. Zenta, mesto v srbskej autonómnej oblasti Vojvodina.

^{II} Hódmezóvásárhely, nem. Neumarkt an der Theiß, mesto so župným právom v južnom Maďarsku. ^{III} Szentés, mesto v dnešnom južnom Maďarsku. ^{IV} Jászág – Jazygia, Jasovská stolica – územie kedysi obývané kmeňom Jásov, neskôr súčasťou spoločnej Jasovsko-veľkokumánsko-solnočkej stolice (Jász-Nagykun-Szolnok megye).

¹⁶² Posledné dve slová *Turky obdržel* sú opäť zapísané v priestore nad riadkom s odpoveďou. Dôvodom je s najväčšou pravdepodobnosťou tak ako v predchádzajúcich prípadoch úspora miesta.

¹⁶³ Slová pôvodne zapísané spolu, neskôr oddelené zvislou čiarou.

¹⁶⁴ Správne asi *Filistínska*, hoci o dôvode prečo sa možno iba domnievať vzhľadom na nejasný pôvod Jásov.

Gakowe ma mestečka?

1. Jaszberiny^I
2. Arók Szalas^{II}
- 5 3. Ten-Szara^{III}
4. Also Sz Gyorgy^{IV}
5. Mihát Telek^V
6. Apath^{VI}

Weliky Kunssag^{VII}

- 10 Kolik obsahuge mil?

Na zdlžost a ssjrost ma 3. y 4. mile.

Gakowich ma obywatelu?

Vhru kterj gak z chowanim statku tak y zdelanim rolu se obyragy.¹⁶⁵

Gakowe ma Dedini?

- 15 1. Madaraz.^{VIII}

^I Jászberény, nem. Jaßbring, niekedy aj Berény, mesto v dnešnom Maďarsku, centrum historického regiónu Jászság – Jazygia. ^{II} Jászárokszállás, mesto v dnešnom centrálnom Maďarsku. ^{III} Jászfényszaru, predtým Fényszaru alebo Fényzaru, mesto v cetrálnom Maďarsku. ^{IV} Jászsalsószentgyörgy, obec v dnešnom strednom Maďarsku. ^V Jásztelek, predtým Mihálytelek, obec v dnešnom strednom Maďarsku. ^{VI} Jászapáti, mesto v dnešnom strednom Maďarsku. ^{VII} Veľká Kumania, Veľkokumánsko, lat. Cumania Maior, maď. Nagykunság, nem. Groß-Kumanien, historický región v dnešnom centrálnom Maďarsku, medzi mestami Solnok a Debrecín, neskôr súčasťou spoločnej Jasovsko-veľkokumánsko-solnockej stolice (Jász-Nagykun-Szolnok megye). ^{VIII} Kunmadaras, veľká obec v dnešnom Maďarsku.

¹⁶⁵ Posledné slovo odpovede *obyragy* znovu umiestnené vo voľnom priestore nad riadkom, dôvodom je pravdepodobne opäť úspora miesta a čo najlepšie využitie plochy strany.

2. Kartzak Új Salas Mestečko^I
3. Kun hegyes^{II}
4. Kis Új Sálás^{III}
5. Kun Sz. Marton^{IV} 5
6. Tur Keve.^V

II. O Za Tyske Strane

Kgake kragjne predtim se tato strana Uherske Zemi se¹⁶⁶
počítowala?¹⁶⁷

K dacy, kterau Cysar Trajanus Rimsky pod moc Rimanu pod manil. 10

Kolik gest oza Tiske Stranj Stolic?

Sedemnact.

^I Karcag, predtým aj Karczagújszállás alebo Kardszagújszállás, nem. Engelhausen, mesto v Maďarsku, centrum Veľkokumánskej oblasti. ^{II} Kunhegyes, mesto v Maďarsku. ^{III} Kisújszállás, mesto v Maďarsku, v niekdajšej Veľkokumánskej oblasti. ^{IV} Kunszentmárton, mesto v Maďarsku. ^V Túrkeve, mesto v dnešnom Maďarsku.

¹⁶⁶ Na tomto mieste prečiarknuté zvrtné zámeno *se*. Chybu zrejme opravil sám pisateľ pri kontrole textu.

¹⁶⁷ Potenciálna úspora miesta pravdepodobne viedla k tomu, že posledné slovo otázky *počítowala* je opätovne zapísané v priestore nad riadkom.

Ktera gest prwnj Stolice?

Temessvárska.^I

Gakowe ma Mesta?

- 5 1. Temešvár^{II} má neymocnegssj pewnost od ktereho y cela Stolice¹⁶⁸ swe gmeno dostala Tento Zamek 1552. pod Turecku moc prissel sktere krome 1716. gest wiswobozen. Zde gest bydlo Ratzkyho Biskupa a Klasster Frančisskanu
2. Ljpa^{III} Slawnj byl nekdy Zamek pri Marussj ale giž ninj welice sklesl.

- 10 Ktere gest wteto Stolicy Mestečko?

Werssek.^{IV}

Kdo gest zde hlawnj Isspan?

Groff Chrisstoff Nitzskey.

Ktera gest druha stolice?

^I Temešvárska stolica, lat. comitatus Temesiensis, maď. Temes vármegye, nem. Komitat Temes alebo Komitat Temesch. ^{II} Timișoara, slov. Temešvár, maď. Temesvár, deutsch Temeswar, kedysi aj Temeschwar alebo Temeschburg, mesto v západnom Rumunsku.

^{III} Lipova, maď. a nem. Lippa, mesto v západnom Rumunsku, v Aradskej župe.

^{IV} Вршац, Vršac, maď. Versec, nem. Werschetz, mesto v srbskej Vojvodine v oblasti Južný Banát, neďaleko hraníc s Rumunskom.

¹⁶⁸ Slovo pôvodne zapísané v podobe *Stolicj*. Pisateľ si zrejme hneď uvedomil svoj omyl, posledné dve hlásky *-cj* prečiarkol a nahradil ich hláskami *-ce*, ktoré nasledujú v riadku bezprostredne za slovom.

Fol. 39v:

Torontalganzska^I ktera ma auroodne rowinj aužjtečne wrchy ale y mnohe Močary.

Gakowe ma Mestečko?

Bečkerek^{II} ktere pred tim y mocnim Zamkem ohradzene bylo ale giž ninj 5
temer docela skazeno gest.

Kdo gest w teto Stolicy hlawnj Ispan?

Groff Joannes Battyany.

Ktera gest trety Stolice?

Krassoweska^{III} zwetssj častky gest wrssnata ale ma dobre bane na mosac 10
azelezo.¹⁶⁹

Gakowe ma Mestečka?

1. Luaoss^{IV}

2. O bawica^V

3. Dognaska^{VI}

4. Karants Sebes^{VII} byla zastarodawna Rzjmska colonia.¹⁷⁰

15

Kdo gest zde hlawnj Ispan?

Groff Joannes Bako de Oevr.

^I Torontálska stolica, lat. comitatus Torontaliensis, maď. Torontál vármegye, nem. Komitat Torontal. ^{II} Зрењанин, Zrenjanin, maď. Nagybecskerek, nem. Großbetschkerek, mesto v srbskej autonómnej oblasti Vojvodina, administratívne centrum obvodu Stredný Banát. ^{III} Krašovská stolica, lat. comitatus Crassoviensis alebo Krassovinis, maď. Krassó vármegye, nem. Komitat Krassó. ^{IV} Lugo, maď. Lugos, nem. Lugosch, mesto v dnešnom Rumunsku, v historickom regióne Banát. ^V Oravița, slov. Oravica, maď. Oravica, nem. Orawitz, pôvodne banské mesto v Rumunsku, v historickom regióne Banát. ^{VI} Dagnecea, maď. Dognácska, nem. Dognatschka, mesto v rumunskom historickom regióne Banát. ^{VII} Caransebeș, maď. Karánsebes, nem. Karansebesch, mesto v dnešnom Rumunsku, v západnej časti Banátu.

¹⁶⁹ Druhá časť odpovede *-ne na mosac azelezo* opäť zapísaná v priestore nad riadkom.

¹⁷⁰ Podobne ako viackrát predtým i na tomto mieste je časť posledného slova *-nia* umiestnená v priestore nad riadkom, aby nasledujúci riadok mohol začínať už ďalšou otázkou.

Ktera gest čtvrta Stolica?

Temessky Dystrjctit Wogensky.

Gakowe gest prirozene powahy?

- 5 Gest zwetssj častky močarista, ale ma krome pisečnatjch possilku [?]¹⁷¹
a welikych wrchu w kterych mnoho mosadzj, olova a zeleza wykopawano
bywa y urodne rowjni.

Gakowe ma pametnegssj Mesta?

1. Pantsowa^I
- 10 2. Új Palanku^{II}
3. Oršowa^{III}
4. Moldawu^{IV}
5. Sasku Banske Mestečko.^V

^I Панчево, Pančevo, maď. Pancsova, nem. Pantschowa, mesto v srbskej autonómnej oblasti Vojvodina, administratívne centrum obvodu Južný Banát. ^{II} Банатска Паланка, Banatska Palanka, maď. Palánk, nem. Palank, malé mestečko v južnej časti srbskej provincie Vojvodina, neďaleko hraníc s Rumunskom. ^{III} Orşova, maď. Orsova, nem. Orschowa alebo Orsova, mesto v západnej časti rumunského Banátu neďaleko srbských hraníc. ^{IV} Moldova Nouă, Nová Moldava či Bošňák, maď. Újmoldova, nem. Neumoldova, rumunské mestečko v regióne Banát, neďaleko srbských hraníc. ^V Sasca Montană maď. Szászkabánya, nem. Deutsch Saska alebo Montan Saska, spoločenstvo banských obcí a mestečiek v horskej oblasti rumunského Banátu.

¹⁷¹ Nejasné.

Kdo gest zde hlawnj Ispan?

Zwetssj častky samich uhru zkterimi y ne ktery Recy gsau pomissanj¹⁷²

Groff Joannes Bako.

Ktera gest pata Stolice?¹⁷³

5

Tsandska^I od mesta Biskupskeho Tsand takrečena.

Gakowe ma pole?

Vrodne na Wino a Obyle.

Gakowich ma obywateluw?

Zwetssj častky samich vhru zkterim y ne ktery Recy gsau pomissanj.

10

Gakowe ma Mesto?

Tsand^{II} Biskupske misto w kterem Ladislaus IV pochowan gest.

Gakowe ma Mestečko?

Makow.^{III}

^I Čanadská stolica, niekedy aj Čanádská stolica, lat. comitatus Chanadiensis, maď. Csanád vármegye, nem. Komitat Csanád alebo Komitat Tschanad. ^{II} Cenad, slov. Čanád, maď. Csanád alebo Nagycsanád, nem. Tschanad, lat. Urbs Morisena, mestečko v najzápadnejšom cípe Rumunska na samej hranici so Maďarskom, kedysi sídlo a centrum Čanádskej stolice. ^{III} Makó, slov. Makov, nem. Makowa, rum. Macău, mesto v dnešnom Maďarsku, leží na rieke Mureš neďaleko hraníc s Rumunskom.

¹⁷² Autor textu namiesto odpovede na otázku o županovi Temešskej stolice zaznamenal odpoveď na otázku o národnostnom zložení obyvateľov Čanádskej stolice: *Zwetssj častky samich uhru zkterimi y ne ktery Recy gsau pomissanj*. Táto však nasleduje až o niekoľko riadkov neskôr. Pisateľ svoj omyl hneď spozoroval, odpoveď viackrát prečiarol a ďalej pokračoval v texte podľa správnosti. Uvedená chyba je dôkazom, že autor poznámok nezachytával text z výkladu na hodine, ale odpisoval zo staršej slovenskej predlohy.

¹⁷³ Vo voľnom priestore v hornej časti strany sa nachádzajú dve krátke poznámky zapísané zrejme neskôr odlišnou písárskou rukou odlišným, tmavším atramentom: *5 do Algu... a Morawske lepsse su nezli teto*, ktorá zrejme naráža na kvalitu čanádskych vín.

Ktera gest ssesta stolice?

Aradska.^I

Gakowe ma pole?

5 Vrodne na wseligake obyly.

Gakowich ma obywateluw?

Olachu Rusnaku anekterich Uhru a Nemcu.

Gak welika gest?

Na zdlžost ma gedenact a nassirost 2. y 3. mile.

10 Gakowe ma pametnegssj Mesta?

1. Stari Arad^{II} w kterem Bela gest pochowana¹⁷⁴

2. Nowy Arad.^{III}

Gakowe ma Mestečka?

1. Radno^{IV}

15 2. Gyorok^V

3. Slowensky Warad.^{VI}

Ktera gest Sedma Stolica?

Zaradska od zamku Zarad^{VII} tak rečena.

Gak welika gest?

20 Na zdlžost ma temer 12. a nassirost 4. mile.

^I Aradská stolica, lat. comitatus Aradiensis, maď. Arad vármegye, nem. Komitat Arad. ^{II} Arad, mesto v západnej časti Rumunska, na severe historickej oblasti Banát.

^{III} Aradul Nou, maď. Újarad, nem. Neu-Arad, pôvodne samostatná obec, v roku 1948 pričlenená k municipiálnemu mestu Arad ako jeho IV. obvod. ^{IV} Maria Radna, maď. Máriaradna, mestečko v západnej časti Rumunska, významné pútnické miesto.

^V Ghioroc, maď. Gyorok, nem. Gjorok, obec na západe dnešného Rumunska. ^{VI} Vărădia de Mureș, maď. Tótvárad, mesto v západnej časti dnešného Rumunska. ^{VII} Zărând, maď. Zaránd, nem. Sarand, mesto s pevnosťou v dnešnom západnom Rumunsku, istý čas centrom samostatnej územno-správnej jednotky – Zárandskeho komitátu.

¹⁷⁴ Správne *pochowan*.

Fol. 40v:

Gakowe gest prirozene powahi gegi pole?

Gest zwetssj častky rowne ma dobre role wynice a pastwu.

Gakowich ma obywateluw?

Olachu a Vhru.

5

Gakowe ma Zamky a Mestečka?

1. Baroš Jen^Ń

2. Desnu^{II}

3. Vilagos War^{III} odkud kdy gest wigasnene, nebe, muže se Wridin spatrit.¹⁷⁵

10

Ktera gest osma Stolice?

Békeska^{IV} od Mestečka Bekeš na zwana.

Gakowe gest gegi pole?

Rowne ktere mnoho obyli passj widawa ale ma nedostatek na drewo.

Gak welika gest?

15

Na zdłžost ma [...] ¹⁷⁶ ana ssjrost 9. y 10. mil.

Gakowe ma Mestečka?

1. Gyula^V

2. Békeš^{VI}

3. Szarvas^{VII}

20

Gakowich ma obywateluw?

Vhru Slowaku Olachu a Racu.

^I Ineu (starší názov Borošineu oder Ienopolea), maď. Borosjenő, nem. historicky aj Jenopol, mesto na západe Rumunska. ^{II} Dezna, maď. Dézna, nem. Desna, obec s pevnosťou na západe dnešného Rumunska. ^{III} Širia, maď. Világos, nem. Hellburg, obec s ruinou hradu v západnej časti dnešného Rumunska. ^{IV} Békešská stolica, lat. comitatus Bekesiensis, maď. Békés vármegye, nem. Komitat Békés, zriedkavo aj Komitat Bekesch. ^V Gyula, nem. Deutsch-Jula, rum. Giula, mesto na samom juhovýchode Maďarska, bezprostredne na hraniciach s Rumunskom. ^{VI} Békés, slov. Békéš, nem. Bekesch, rum. Bichiș, mesto na juhovýchode dnešného Maďarska, administratívne centrum rovnomenného samosprávneho celku. ^{VII} Szarvas, slov. Sarvaš, nem. Hirschfeld, mesto v juhovýchodnej časti dnešného Maďarska, historicky vysoký podiel slovenského obyvateľstva.

¹⁷⁵ Autor textu v snahe čo najlepšie využiť plochu strany opätovne koniec odpovede – *Wridin spatrit* – zapísal do priestoru nad príslušným riadkom. Nasledujúci riadok začína už ďalšou otázkou.

¹⁷⁶ Pisateľ zrejme z nepozornosti vynechal rozmer predmetnej stolice.

Ktera gest dewata Stolice?

Býharska.¹

Gak welika gest?

5 Na zdlzostma 10 az do 12. a nassjrost neywic 10. mil.

Gakowe ma pole?

Welice Urodne na obyli a wina a Pastwu ma y nekteere kowy gakožto
Mosadz Zelezo Alabaster a Marmor.

Gakowich ma obywatelu?

10 Wrowynach bywagj Uhre ana wrchach y [...]¹⁷⁷

¹ Bihárska stolica, inak aj Biharská alebo Bihorská stolica, lat. comitatus Bihariensis, maď. Bihar vármegye, nem. Komitat Bihar.

¹⁷⁷ Pisateľ odpoveď nedokončil. Môžeme sa len domnievať či to urobil z nepozornosti, nevedel prečítať príslušné miesto v predlohe alebo z nejakého celkom iného dôvodu.

Gakowe ma Kralowske Mesta?

1. Debrecin^I w kterem Dikasterialska Tabule Kalwinske Gymnasium a Pyariske se nachazj.
2. Welky Warad^{II} w kterem Biskup swe obydenj ma a kde Žigmond Kral Uhersky gest pochowan. 5
3. Nowy Warad^{III} gest natry rozdelen mestečka, z kterich prwnj Biskupsky Warad 2. Olasky a 3. Wogensky Warad se gmenuge.

Ktera gest desata Stolice?

Krasnenska^{IV} od mestečka Krasna^V rečena. 10

Gak welika gest?

Na zdĺžost ma sotwa 2. a nassyrost 1 milu.

Gakowe gest gegj pole?

Welice wrchowate ale prinassj mnoho čisteho žita kukuricy y wina.

^I Debrecen, slov. Debrecín, nem. Debresin, lat. Debretinum, kultúrne, historické a hospodárske centrum celého východného Maďarska. ^{II} Oradea, hist. slov. Veľký Varadín, maď. Nagyvárad, nem. Großwardein, mesto na samom severozápade Rumunska, len niekoľko kilometrov od hranice s Maďarskom. ^{III} Súčasti mesta Veľký Varadín (Oradea) – mestské časti Uj Város (Nowy Warad), Katona-Varos (Wogensky Warad), Olaszi (Olasky) a Püspöki (Biskupsky Warad). ^{IV} Kraszna vármegye, lat. comitatus Krasnensis, Komitat Kraszna. ^V Crasna, maď. Kraszna, nem. Krassmarkt, mesto na severozápade Rumunska, centrum rovnomennej správnej oblasti.

Gakowich ma obywatelu?

Vhru a Starowercu.

Gakowe ma pametnegssj Mestečka?

- 5 1. Somlyo^I Zamkem ok[r]asslene¹⁷⁸ Mestečko ktereho Familia Batorowska possla.
2. Nagy Falú^{II} Welika alidna Dedina.

Ktery gest XI. Distrik?

Kovarsky^{III} odzamka Kowar^{IV} nazwanj.

- 10 Gak weliky gest?

Na zdlzost ma 6. a na ssjrost 4. mile.

^I Șimleu Silvaniei, predtým aj Șimlău alebo Șimleul Sălajului, maď. Szilágysomlyó, nem. Schomlenmarkt, mesto v dnešnom severozápadnom Rumunsku. ^{II} Nușfalău, maď. Szilágynagyfalu alebo len Nagyfalu, obec na severozápade dnešného Rumunsku. ^{III} Țara Chioarului alebo Chioar, lat. Districtus Kőváriensis, maď. Kővárvidék alebo aj Kővár vidéke, nem. Kővárer Distrikt, zvláštne vyčlenené územie na severe dnešného Rumunsku. ^{IV} Cetatea Chioarului, maď. Kővár vára, kedysi pevnosť, teraz ruiny v dnešnej Marmarošskej župe na severe Rumunsku.

¹⁷⁸ Chýbajúce písmeno *r* v slove.

Gakowe gest toto pole?

Mnohe wrchy a dolinj wnm se nachazegj w kterjch weliky hauff menssjho dobytko paseno bywa. Winice a role malo delagj ano y bane z kterjch predtim neylepssj zlato pochazelo zanedbawagj. 5

Gakowich ma obywatelu?

Negwice walachu a nekterich Vhru.

Gakowy ma Zamek?

Kóvar z ktereho krome giž zborene kemenj pozustawa.

Gakowe ma mestečka? 10

1. Berkes^I
2. Kapnik^{II} Banske mestečko.

Kdo gest neywissj zprawce tohoto Districtu?

Rs[?]. Neywissj Kapitan.

^I Berchez, maď. Magyarberkesz alebo novšie Sárosmagyarberkesz, obec na severe Rumunska v dnešnej Marmarošskej župe, súčasť spoločenstva obcí a mestečiek Remetea Chioarului. ^{II} Cavnic, maď. Kapnikbánya, nem. Kapnik, malé banské mestečko na severe Rumunska.

Ktera gest Dwanacta Stolica?

Prostredni Solnok.^I

Kolik mil w sobe obsahuge?

5 Na zdlzost ma 4. na ssirost 2.

Gakowe ma pole?

Pre welike wrchy nenj welice aurodna to sswak¹⁷⁹ gest pameti hodne že žadni skali nema chowani dobytko pro nedostatek pastwy gest chatrne, ale [w]¹⁸⁰ dolinach mnoho djwih brawu spatrowano býwa.

10 Gakowe ma Mestečka?

1. Silagi = čech^{II}

2. Tsanad^{III}

Gakowe ma Zanky?

1. Silag = cech

15 2. Hadad^{IV}

3. Kód^V

Ktera gest trinacta Stolica?

Szatmarska.^{VI}

^I Comitatul Solnocul de Mijloc, lat. comitatus Szolnoc Mediocris, maď. Közép-Szolnok vármegye, nem. Mittel-Szolnok. ^{II} Cehu Silvaniei, kedysi aj Cehul-Sălăgiului, maď. Szilágycseh, nem. Bömischdorf, mesto v dnešnej župe Salaš v severozápadnom Rumunsku. ^{III} Tășnad, kedysi aj Tășnadu alebo Tășnad-Blaja, maď. Tasnád, nem. Trestenburg alebo Tressenburg, mesto na severozápade dnešného Rumunsku.

^{IV} Hodod, maď. Hadad, nem. Kriegsdorf, obec v dnešnom severozápadnom Rumunsku.

^V Cheud, maď. Kód alebo Aranyosvár, obec na severozápade dnešného Rumunsku, v župe Salaš. ^{VI} Satumarská stolica, niekedy aj ako Satmárska stolica, lat. comitatus Szathmariensis, maď. Szatmár vármegye, nem. Komitat Sathmar.

¹⁷⁹ Zámenou písmen zrejme prišlo k chybnému zápisu slova wssak.

¹⁸⁰ Vynechaná predložka.

Na kolik gest mil?

Na zdlžost 14 a nassjrost 12. mil.

Gakowe gest gegj pole?

Zwedssj častky rowne ale pro mnohy pisek nanekterich mistech newelice 5
auroodne ma wssak y wrche ktere mnohim driwim obrastene gsau.

Gakowich ma obywatelu?

Neywice Vhru, Olachu, Rusnaku a nekterich Slowaku y Nemcu, ktery
pilne winice abane delagj.

Komu prinaležj Dedične Fő Ispanstwy? 10

S Familiy Caroliho.

Kolik ma Kralowských mest?

Dwe

1. Satmar^I ktery woda Samos nadwe stranj delj
2. Nagy Banya^{II} kde zlato wjkopawane býwa zktereho se Dukaty 15
Kremnickým podobne pod znamenim N. B. kugj.

^I Satu Mare, hist. slov. Satmár, maď. Szatmárnémeti, nem. Sathmar, mesto na severozápade dnešného Rumunska v tesnej blízkosti hranice s Maďarskom, administratívne, kultúrne a hospodárske centrum rovnomennej župy. ^{II} Baia Mare, slov. Veľká Baňa, maď. Nagybánya, nem. Frauenbach alebo Groß-Neustadt, hlavné mesto dnešnej Marmarošskej župy v severozápadnom Rumunsku.

Gakowe ma Zamky?

1. Etsed^I
2. Erdod^{II}
- 5 3. Nagy Karoly^{III}

Gakowe ma Mestečka?

1. Felső Banya^{IV} Banske Mesto
2. Erdőd ma mnohe Sklenene huty.

Ktera gest XIV Stolica?

- 10 Szaboltska^V od mesta Sabots a nebo Stariho Zamku nazwana.

Nakolik gest mil?

Na zdlzost ma 14. ana ssirost 8 mil.

Gakowe gest toto pole?

Rowne ktere mnohemu rozwodnenj gest podobne.

^I Nagyecsed, rum. Eceda Mare, mesto v dnešnom východnom Maďarsku v tesnej blízkosti rumunských hraníc. ^{II} Ardud, ľudovo Pădureni, maď. Erdőd, nem. Erdeed, mesto v dnešnej Satumarskej župe v severozápadnom Rumunsku. ^{III} Carei, kedysi aj Careii Mari, maď. Nagykároly, nem. Großkarol, mesto na severozápade dnešného Rumunska v blízkosti hraníc s Maďarskom. ^{IV} Baia Sprie, maď. Felsőbánya, nem. Mittelstadt, mesto v dnešnej Marmarošskej župe na severozápade Rumunska. ^V Sabolčská stolica, lat. comitatus Szabolcsensis, maď. Szabolcs vármegye, nem. Komitat Szabolcs, zriedkavo aj Komitat Saboltsch.

Gakowu ma aurodnost?

Tak mnoho obyli wni se rody že y swine neyčistegssim žitem krmene bywagj Mnoho dobytkka chowagj obywatel, ale winice žadne nemagj.

Gakowe ma Zámky?

5

1. Kis Vardu^I
2. Szabolts^{II} Stari Zamek od Zabolcha Wudce Vherskeho gesste wibudowany
3. Tsak Var podobne Stari Zamek kterj Tsakouske Familii prislucha.

Ktere gsau to takrečene hagducke Mesta wteto Stolicy?

10

1. Pirtzvamos^{III}
2. Hathaz^{IV}
3. Desermen^V
4. Dorok^{VI}
5. Golgar^{VII}
6. Nanas^{VIII}
7. Soboslo^{IX}

15

^I Kisvárda, nem. Kleinwardein, mesto na severovýchode dnešného Maďarska, v blízkosti hraníc so Slovenskom a Ukrajinou. ^{II} Szabolcs, historické sídlo, kedysi pevnosť a administratívne centrum celej rovnomennej župy, dnes obec na severovýchode Maďarska. ^{III} Vámospércs, rum.Vama Perťij, mesto v dnešnom východnom Maďarsku, v tesnej blízkosti rumunských hraníc. ^{IV} Hajdúhadház, mesto na východe dnešného Maďarska, sídlo rovnomenného okresu. ^V Hajdúböszörmény, nem. Betschermen, mesto vo východnej časti dnešného Maďarska, administratívne centrum rovnomenného okresu. ^{VI} Hajdúdorog, nem. Deroch, mesto vo východnej časti dnešného Maďarska neďaleko Debrecína. ^{VII} Polgár, mesto vo východnej časti Maďarska. ^{VIII} Hajdúnánás, mesto na východe dnešného Maďarska. ^{IX} Hajdúszoboszló, pôvodne Szoboszló, slov. Sebeslav, nem. Sobols, dnes kúpeľné mesto na východe Maďarska.

Jakowe ma inssge Mestečka?

1. Mandok^I prinaležj k Forgatsowskemu Panstwy
2. Bator^{II} vlast Slawne Familii Batorowske
- 5 3. Nagy Kaló^{III}
4. Ngeredhaz^{IV}

Ktera gest XV Stolica?

Beregska^V od Ugockjho Zamku takgmenowana.

Gak welika gest?

- 10 Na ssirost ma 4. a na zdĺžost 7. mil.

Gakowe ma pole?

Zčas[t]ky¹⁸¹ wrchowate zčastky pak rowne a Močariste.

^I Mándok, ukr. Мандок, Mandok, mesto v severovýchodnom cípe dnešného Maďarska, v tesne blízkosti hraníc so Slovenskom a Ukrajinou. ^{II} Nyírbátor, nem. Bathor, mesto v dnešnom severovýchodnom Maďarsku, v blízkosti hraníc s Rumunskom.

^{III} Nagykaló, mesto v severovýchodnej časti dnešného Maďarska, administratívne centrum rovnomenného okresu. ^{IV} Nyíregyháza, slov. Níredháza, nem. Birkenkirchen, rum. Mestecănești, mesto so župným právom v severovýchodnom Maďarsku.

^V Berežská stolica, starší názov aj Beregská stolica, lat. comitatus Beregiensis, maď. Bereg vármegye, nem. Komitat Bereg alebo Komitat Berg.

¹⁸¹ Pravdepodobne z nepozornosti vynechané písmeno *t* v slove.

Co prinassj?

Ne mnoho obyly ponewadž rozwodnez role gegich kazj.

Cim se negwic obýragj obywatele teto Zemi?

Zchowanim owec apolowanim zweru.

5

Gakowe ma Mestečka?

1. Munkats.^I kteremu pripogen gest slawnj Zamek na wisoke skale 1360 od Krale Ludowika 1ho wistawenj

2. Bereg Szas.^{II}

3. Vari.^{III}

10

Ktera gest XVI. Stolica?

Ugotsska^{IV} od stareho Zamku Ugots.

Gak welika gest?

Na zdlžost assyrost ma 4. mile.

Gakowe gest toto pole?

15

Zčatsky¹⁸² wrchowate zčastky rowne, nakterem se prowelike močarj anj obyly ani wino nerody.

^I Мукачево, Mukačevo, maď. Munkács, nem. Munkatsch, mesto v západnej časti dnešnej Ukrajiny v regióne Podkarpatská Rus, neďaleko hraníc s Maďarskom i Slovenskom.

^{II} Берегове – Berehove, slov. Berehovo, maď. Beregszász, nem. Berehowo alebo Bergsaß, mesto v Zakarpatskej oblasti na dnešnej západnej Ukrajine v tesnej blízkosti hraníc s Maďarskom. ^{III} Вáри, slov. Vary, maď. Mezővári, nem. Wary, obec v Zakarpatskej oblasti dnešnej západnej Ukrajiny na samej hranici s Maďarskom. ^{IV} Ugočská stolica, lat. comitatus Ugocensis, maď. Ugocsa vármegye, nem. Komitat Ugotsch alebo Komitat Ugocsa.

¹⁸² Pri písaní isto omylom prišlo k výmene hlások *t* a *s* v pôvodnom slove *Zčastky*.

Gakowich ma obywatelu?

Vhru Rusnaku anekterich olachu.

Čim se negwic obyragj obywatele teto Zemj?

5 Chowanim owec a polówanim zweru.

Gakowe ma Zamky?

1. Ranko vás pred tjm Ugata rečenj

2. Nyalab^I

3. Kiralýház^{II}

10 Gakowe ma Mestečka?

1. Nagy Szólos^{III} ma obzwasstni Wino

2. Halmi^{IV}

^I Hrad Nyaláb (királyházai Nyalábvár) v blízkosti mesta Korolevo na dnešnej západnej Ukrajine. ^{II} Королево, Korolevo, slov. Kráľovo nad Tisou, maď. Királyháza, nem. zriedkavo Königsfeld an der Theiß, mesto v západnej časti dnešnej Ukrajiny, v Zakarpatskej oblasti v blízkosti hraníc s Rumunskom. ^{III} Виноградів, slov. Vynohradiv, maď. Nagyszőlős, nem. Groß Sillesch alebo Großweinstadt, v minulosti aj Sevluš, mesto na západe dnešnej Ukrajiny v Zakarpatskej oblasti v blízkosti maďarskej hranice, centrum rovnomenného regiónu. ^{IV} Halmeu, maď. Halmi, nem. Holmen, mestečko v dnešnej Satumarskej župe v severozápadnom Rumunsku, v tesnej blízkosti hraníc s Ukrajinou a s Maďarskom.

Ktera gest XVII. Stolica?

Maramarusska^I pri Carpatjckich wrchach ležj a Uherskau zem od halicii olaske zeme a Moldawij délj.

Nakolik gest mil?

5

Na ssjrost ma 7. a na zdlžost 10.

Gakowich ma obywatelu?

Vhru, Rusnaku, a Olachu kteri pro swau spusobnost y kuradum Mestkym potrebowanj bywagj.

Gakowe gest toto pole?

10

Gest vrodne na pekne žito y winice z mnohym vžjtkem delane byti by mohly kdyby nato obywatele naležitú¹⁸³ pilnost winaložitj chteli.

Gakowe bane ma?

Ronázek^{II} Solne Bane zkterich kazdo ročne dwa krat stotisc kusau¹⁸⁴ soly wywaženolbywa.¹⁸⁵

15

^I Marmarošská stolica, niekedy aj Marmurešská alebo staršie Marmarušská stolica, lat. comitatus Marmarosiensis alebo comitatus Marmarosiensis, maď. Máramaros vármegye, po rum. comitatul Maramureș, nem. Komitat Maramuresch alebo Komitat Marmarosch. ^{II} Coștiui, maď. Rónaszék, nem. Rohnen, obec na severe Rumunska v dnešnej Marmarošskej župe, v tesnej blízkosti hranice s Ukrajinou.

¹⁸³ Na konci slova stoja navyše prečiarknuté hlásky *-st* v podobe *naležitust*.

¹⁸⁴ Na tomto mieste sa nachádza prečiarknuté, zrejme nedokončené slovo *slo-*. Pisateľ podľa všetkého urobil chybu, ktorú si však hneď uvedomil, začaté slovo prečiarkol a pokračoval ďalej v texte odpovede.

¹⁸⁵ Posledné dve slová odpovede napísané spolu, neskôr oddelené len zvislou čiarou.

Gakowy ma Zamek?

1. Hust.^I na wisoke skali wistawene
2. Szigeth^{II} mestečko w kterem Solni Sklad se nachazj
- 5 3. Wisk^{III} Nemecka Dedina w ktere se mnoho lanu rody.

Gakowe Dominia zde se nachazj?

Ronasecke a Botskajovske.

Amen

Andreas Klenner Anno 1785

10

Finis

^I Хуст, slov. Chust, maď. Huszt, nem. Chust, rum. Hust, mesto v západnej časti dnešnej Ukrajiny, v Zakarpatskej oblasti, neďaleko hraníc s Rumunskom. ^{II} Sighetu Marmăției, neoficiálne aj Sighet, slov. Marmarošská Sihot', maď. Máramarossziget, nem. Marmaroschsiget, pohraničné mesto v dnešnej Marmarošskej župe v severnej časti Rumunska, na hranici s Ukrajinou. ^{III} Військово, slov. Výškovo nad Tisou, maď. Visk, nem. zriedkavo Wissk, Wischkowo, rum. Vășcova, mesto v Zakarpatskej oblasti na západe dnešnej Ukrajiny, neďaleko hraníc s Rumunskom.

RESUME

Už pri letnom prečítaní edície *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera* z roku 1785 je čitateľovi jasné, že editorom i autorom tohto zväzku *Pamätníkov slovenského jazyka* sa akoby podarilo vrátiť čas naspäť. Andrej Kleniar/Klenner, slovenský študent (pravdepodobne) z Krupiny, ktorý si ich zrejme ako len 13-ročný chlapec na svoj vek dosť vyspelou rukou poctivo zapísal, nám totiž zachoval jedinečné svedectvo o výučbe mladých študentov Evanjelického lýcea v Kežmarku v polovici osemdesiatych rokov 18. storočia. Na prvom mieste vidíme najmä dôraz na výučbu latinčiny, ktorá zostala i napriek germanizačným snahám cisára Jozefa II., hlavným nástrojom vyššej komunikácie v mnohonárodnom Uhorskom kráľovstve. Na druhom mieste za latinčinou vidno dôraz pedagógov na prehĺbení náboženskej výchovy. Na zamyslenie však je, že popri týchto dvoch disciplínach na treťom, ale nie poslednom mieste, hlavne rozsahom, stála geografia popretkávaná výchovou k dynastickému legitimizmu a láske k spoločnej uhorskej vlasti.

Slovenský jazyk *Krátkeho wypsani o Uherske zemi*, ako sa geografická časť *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera* nazýva, nie je biblická čeština. Tou sa medzi evanjelickými Slovákami v sledovanom čase vyučovala teológia. Je trochu iný, viac prispôsobený slovenskému študentovi zo stredného Slovenska a ďalším Slovákom, ktorí si prostredníctvom tohto média mali čo najhlbšie v srdci zaštepíť kladný vzťah k spoločnej uhorskej vlasti. Hrdosť na slovenský pôvod pritom mohli v mladom študentovi ešte umocniť vedomosti o rozšírenosti slovenského národa po celom Uhorsku, ako ich zaznamenala už predloha zápiskov, slávne *Compendium* Mateja Bela. Obe tieto zistenia sú samé o sebe veľmi dôležité. Je totiž známe, že vo vyšších ročníkoch sa nielen kvalita učiva z geografie a histórie ďalej prehlbovala, ale pri ich výučbe sa už používala nemčina a latinčina. Materinská reč tak mala napomôcť mladým adeptom vyššieho vzdelania na Kežmarskom lýceu nielen pochopiť preberané učivo, ale ho aj adekvátne emočne ukotviť. Prispieť k tomu mohol aj vlastnícky vzťah Andreja Kleniara/Klennera ku svojim poznámkam, čo dokazuje ich dvojaké signovanie slovenským i ponemčeným menom ich autora. Andrejovi Kleniarovi/Klennerovi sa však dnes nikto nemôže čudovať. Veď išlo o nemalú prácu. Prepísať bez chýb 84 strán je celkom slušný pisársky výkon. Na to, že šlo o jednorazový akt, poukazuje jednotný štýl *Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera* (s určitými rozdielmi medzi poznámkami z latinčiny na jednej strane a náboženstva s geografiou na

strane druhej). Ich autor si ich podľa všetkého odpísal z iného zdrojového dokumentu naraz, alebo v kratšom časovom intervale.

Ako ukázali štúdie jednotlivých autorov, ktorí sa podieľajú na tomto zväzku *Pamätníkov slovenského jazyka*, cesta k takémuto modelu výučby latinčiny, náboženstva a geografie nebola vždy jednoduchá a priamočiara. Často k nej viedla práca mnohých generácií predchodcov tých, ktorí práve na Evanjelickom lýceu v Kežmarku vyučovali. Za zamyslenie teraz stojí porovnať vtedajší spôsob výučby týchto predmetov (bez latinčiny) s tým, ktorý poznáme z dnešnej pedagogickej praxe.

SUMMARY

Even a cursory reading of the edition of the *School notes of rhetoric, religious education and geography by Andrej Kleniar/Klenner* of 1785 clearly shows that the editors and authors of this volume of the *Monuments of the Slovak language* as though managed to turn back time. Andrej Kleniar/Klenner, a Slovak student (perhaps) from Krupina, wrote down these notes probably when he was thirteen years old, in a careful manner with a rather skilful hand for his age. He preserved a unique testimony of the instruction of young students at the Evangelical lyceum in Kežmarok in the mid-1780s. In the first place, we can see the emphasis on Latin, which remained the main tool of higher communication in the multinational Kingdom of Hungary, despite the germanization efforts of Emperor Joseph II. In the second place, after Latin we can see the teachers' emphasis on the deepening of the religious education of their students. It is worth considering, though, that besides these two disciplines, the third but not the last place, especially in terms of range, belongs to geography interwoven with the education to dynastic legitimism (and patriotic love) of the common Hungarian homeland. The Slovak language of the *Short excerpts about the Hungarian land (Krátkeho wypsani o Uherske zemi)*, as the geographical part of the *School notes of rhetoric, religious education and geography of Andrej Kleniar/Klenner (Školských poznámok z rétoriky, náboženstva a zemepisu Andreja Kleniara/Klennera Zápis-kov Andreja Kleniara/Klennera)* is called, is not Biblical Czech. This was the language of theological education among the evangelical Slovaks in the given period. It is slightly different, more adjusted to a Slovak student from Central Slovakia and other Slovaks, who were supposed to implant positive relationship to the common Hungarian homeland through this medium as deeply as possible. The Slovak students could amplify their pride of Slovak origin thanks to the information about the diffusion of Slovak nation around all Hungary, as noted already in the model for these notes, the famed *Compendium* by Matej Bel. Both these findings are important on their own. It is known that the quality of the learning material in geography and history was being further deepened in the higher classes, but German and Latin were used for their instruction then. The mother tongue was meant to help the young adepts of higher education at Kežmarok lyceum not only to understand the material, but also to appropriately anchor it emotionally. The property relationship of Andrej Kleniar/Klenner to his notes was supposed to contribute to this, which is evidenced by the double signature with the author's Slovak and Germanized name. No one can be surprised about

Andrej Kleniar/Klenner's practice nowadays. It was not a small work. Copying 84 pages without mistakes is a rather good scribal accomplishment. The uniform style of *School notes of rhetoric, religious education and geography of Andrej Kleniar/Klenner* points to a one-off act (with certain difference between the notes in Latin on the one hand and the notes on religious education and geography on the other). Apparently, the author copied them from another source document at one go, or within a rather short time interval.

The individual studies in this volume of the *Monuments of the Slovak language* have shown that the road to this model of instruction of Latin, religious education and geography was not always simple and straightforward. It was often preceded with the work of many generations of predecessors who taught at the Evangelical lyceum in Kežmarok. It is worth considering comparing the contemporary way of instruction of these subjects (without Latin) with the present pedagogical practice.

Preložila: Stanislava Kuzmová

Porovnanie historických názvov uhorských stolíc v latinčine a slovenčine s ich súčasným názvoslovím

BEI: <i>Compendium</i> , 1753	ANONYM: <i>Krátke poznámenáni sveta</i> , 1760	KLENNER: <i>Školské poznámky</i> , 1785	BARTHOLOMAEIDES: <i>Geographia</i> , 1798	SÚČASNÉ NÁZVY
Abauuariensis	Abauywarska	Aba-Ujuarska + Abaujwárska	Abaujwárska	Abovsko-(turnianska)
Alba Regalensis	Albenska	Belohradka + Belohradská	Belehradská	(Stolično-) Belehradská
Aradiensis	Aradinska	Aradska	Aradská	Aradská
Arvensis	Orawska	Orawska	Orawa	Orawská
Bacsiensis	Bacžiczká	Bačanska + Bačanská	Báčská	Báčsko-(bodrocká)
Baranyiensis	Baranycka	Baranska + Balrajnyská	Baraňenská	Baraňská
Békesiensis	Bikesska	Békeska + Bekesská	Békešská	Békešská
Bereghiensis	Beregycka	Beregska + Beregská	Beregská	Berežská
Bihariensis	Byharska	Bihárska + Byharska	Biharská	Bihárska + Biharská + Bihorská
Bodrogiensis	Bodrocka	Bodrogska	Bodročská	(Báčsko)-bodrocká
Borsodiensis	Borsodycka	Borsodska	Borssodská	Boršodská
Castriferrei	Zele	Železná	Železná	Železná + Vašská
Comaromiensis	Komaranska	Comátomska + Komaromska	Komárňanská	Komárňanská
Csanadiensis	Czanadycka	Csanádská + Tsanádka	Čanádská	Čanádská

BEL: <i>Compendium</i> , 1753	ANONYM: <i>Krátke poznámenání svéta</i> , 1760	KLENNER: <i>Školské poznámky</i> , 1785	BARTHOLOMAEIDES: <i>Geographia</i> , 1798	SÚČASNÉ NÁZVY
Csongradiensis	Czongradská	Csongrádska + Tsongrádska	Čongrádská	Čongrádska
Gömöriensis	Gömerská	Gomórska	Gemerská	Gemersko-(Malohontská)
Heuesiensis + Heves (& Szolnok exterior)	Hewesská	Hevešska + Hewesská + Hewedská	Hewesská	Hevešská
Hontensis	Hontenska	Hontyánska + Hontyánská + Nagy Hontska	Hontanská wětssi	Hontianska
[Nagy Hontensis]	Hontenska menssj	Kis Hontska	Hontanská menssi	(Gemersko)-Malohontská
[Kis Hontensis]	Rábska	Rabska	Rábská	Rábska
Iauriensis	Krasnanská	Krasnenska + Krassowska	Krasnenská	Krašovsko-(severínska)
Krasznensis	Lypťowska	Liptovská	Liptovská	Liptovská
Liptouensis	Marmarosska	Maramarusska	Marmaróšská	Marmaróšská
Maramarusiensis	Mossonska	Mosonska + Mošonska	Mossonská	Mošonská
Mosoniensis	Neogradska	Neogradská	Neogradská	Novohradská
Neogradiensis	Nyitranská	Nitranská	Nitranská	Nitrianska
Nitriensis	Pesstycská	Pesstanska + Pesstánska	Pesstanská (+ Piliš + Solt)	Peštiansko-(piliško-šoltsko- malokumánska)
Pestiensis + Pest	Pilysská	Pilisska + Prilisska	(Pesst +) Pilišská (+ Solt)	(Peštiansko)-piliško- (šoltsko-malokumánska)
Pilisiensis	Pressporska	Pressporská	Presspurská	Bratislavská + Prešporská
Posoniensis	Ssarysska	Sariská + Šaroska	Ssárišská	Sárišská
Sarosiensis	Sspisska	Spišská	Spišská	Spišská

BEL: <i>Compendium</i> , 1753	ANONYM: <i>Krátike poznámenáni sweta</i> , 1760	KLENNER: <i>Školské poznámky</i> , 1785	BARTHOLOMAEIDES: <i>Geographia</i> , 1798	SÚČASNÉ NÁZVY
Simeghiensis	Ssumegeycka	Simegská + Šimegska + Symegska	Ssomodská	Šomodská
Soltiensis	/Anonym nepozná	Soltska + Žoltská	(Peszt + Piliš +) Soltánská	(Peštiansko-pilišsko)-šoltsko- (malokumánska)
Soproniensis	Ssopronská	Sopronská	Ssopronská	Šopronská
Strigoniensis	Ostrychomska	Ostrihomska	Ostryhomská	Ostrihomská
Szaboltsensis	Sabolska	Szaboltska + Szabolčská	Sabolčská	Sabolčská
Szaladiensis	Saladycká	Saladska + Saladská + Szaladska	Saladská	Zalianská + Blatenská
Szathmariensis	Satmarska	Szathmárska	Satmárská	Satmárská + Satmárska
Szolnok exterior (+ Heves)	Solnocká	[Solnok zewnitry +] Pro- stredni Solnok	Střednj Solnok	(Jasovsko-velkokumánsko)- solnocká
Szolnokiensis	Maly Solnocky komitat	Szolnok zewnitry [+ Prostredni Solnok]	Solnocksá	Solnočko-(dobocká)
Tekovská stolica (?)	Barssyczka	Tekowska	Těkowská	Tekovská
Temesvariensis	Temesswarská	Temesská + Temesský Disstrikt Wogensky + Temessvárska	Temesská	Temesská + Temesvárska
Thuroczienis	Turczanska	Turčanska	Turec	Turčianska
Tolnensis	Tolnanska	Tolnganska + Tolnyanská	Tolnenská	Tolnianska
Tornensis	Tornenska	Tornyanszka + Tornyanská	Tornanská	(Abovsko)-turnianska
Torontaliensis	/Anonym nepozná	Torontalganska	Torontálská	Torontálska
Trentschiniensis	Trenczanska	Trencínska	Trencánská	Trencianska

Bel: <i>Compendium</i> , 1753	ANONYM: <i>Krátke poznámenáni sweta</i> , 1760	KLENNER: <i>Školské poznámky</i> , 1785	BARTHOLOMAEIDES: <i>Geographia</i> , 1798	SÚČASNÉ NÁZVY
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	Jážssag	Jásság	Jasovsko-(velkokumánsko- solnocká)
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Klužská
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Malokykulská (Kis-Küküllő)
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Marošsko-tordská
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Salajská + Šalajská [Szilágy]
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Sibiňská [Veľko-Sabinovská]
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Turdsko-aranyošská
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Udvarhelská + Dvornicka
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	/Klenjar nepozná	/Barth nepozná	Veľkokykulská (Nagy-Küküllő)
/Bel nepozná	/Anonym nepozná	Kowarsky Disstrict	Kővár	vojenská hranica, neskôr súčasť Torontálskej

IOHANNES TOMKA SZÁSZKY

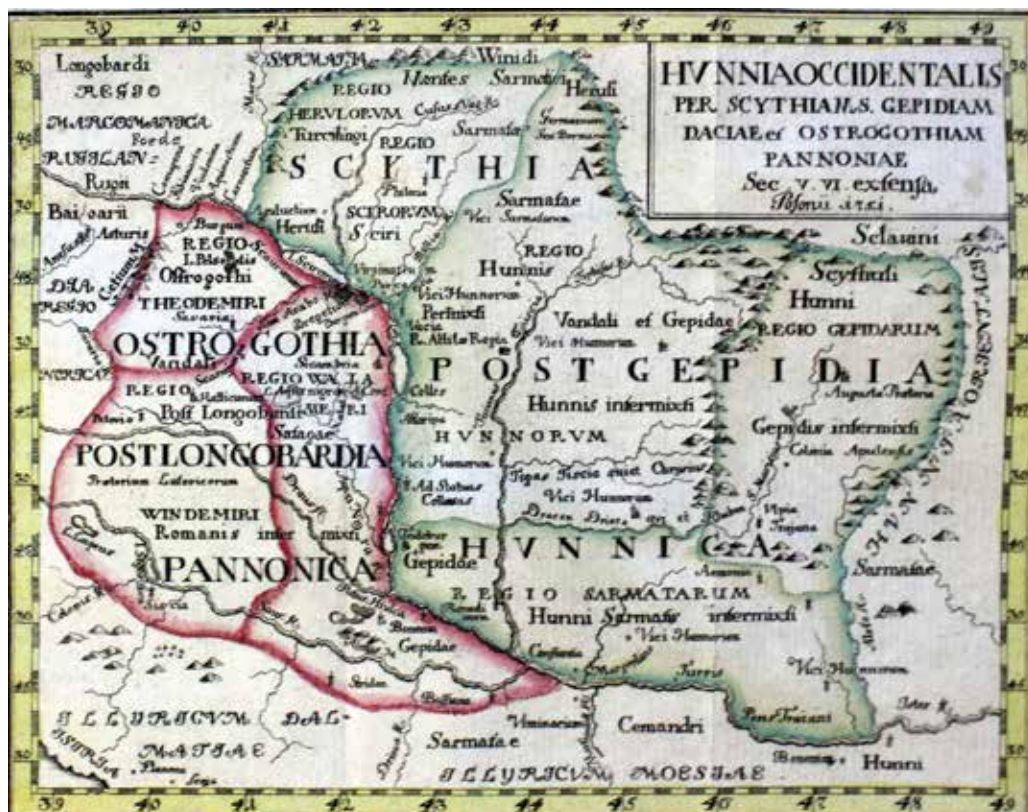
INTRODUCTIO IN GEOGRAPHIAM HUNGARIÆ
ANTIQUI ET MEDII ÆVI ET VI. TABULIS
ILLUSTRATA.

[ÚVOD DO ZEMEPISU STAROVÉKÉHO
A STREDOVEKÉHO UHORSKA
A 6 ILUSTROVANÝCH MÁP]

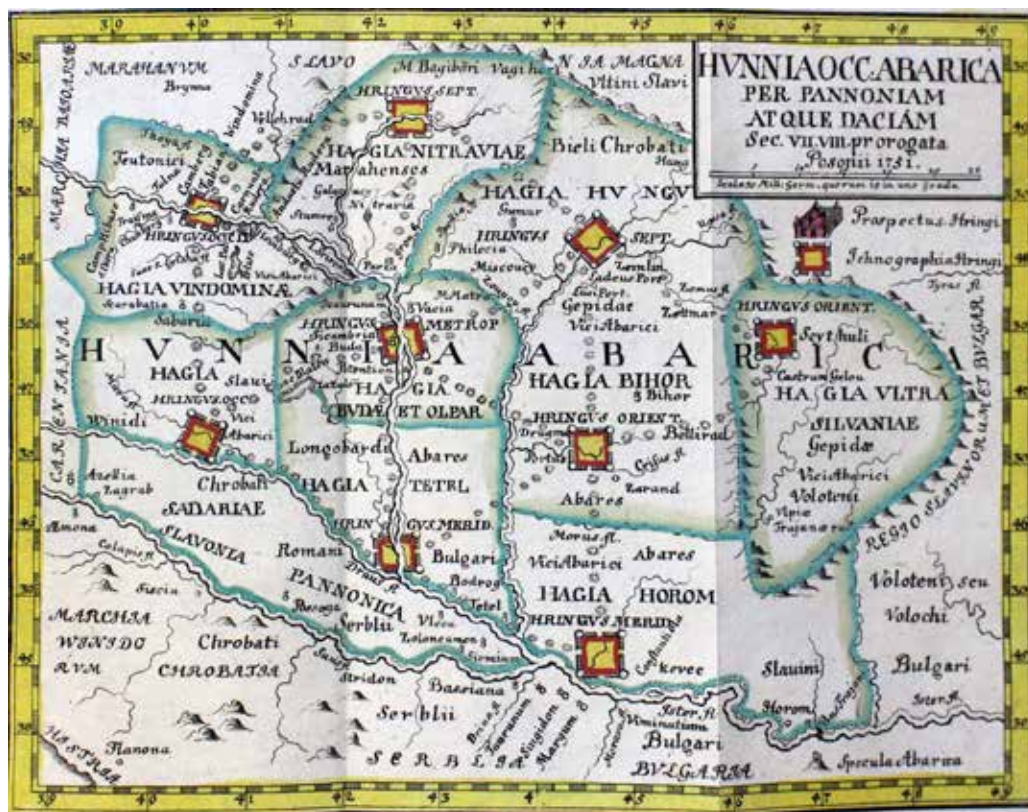
POSONII : TYPIS FRANCISCI AUGUSTINI PATZKO, 1781.

Obr. 12: Panónia, Illyricum a územia Kvádov i Jazygov

Obr. 13: Západná Hunia rozšírená v 5. - 6. o Skýtiiu, v Dácii o Gepídiu a v Panónii o Ostrogótiu.

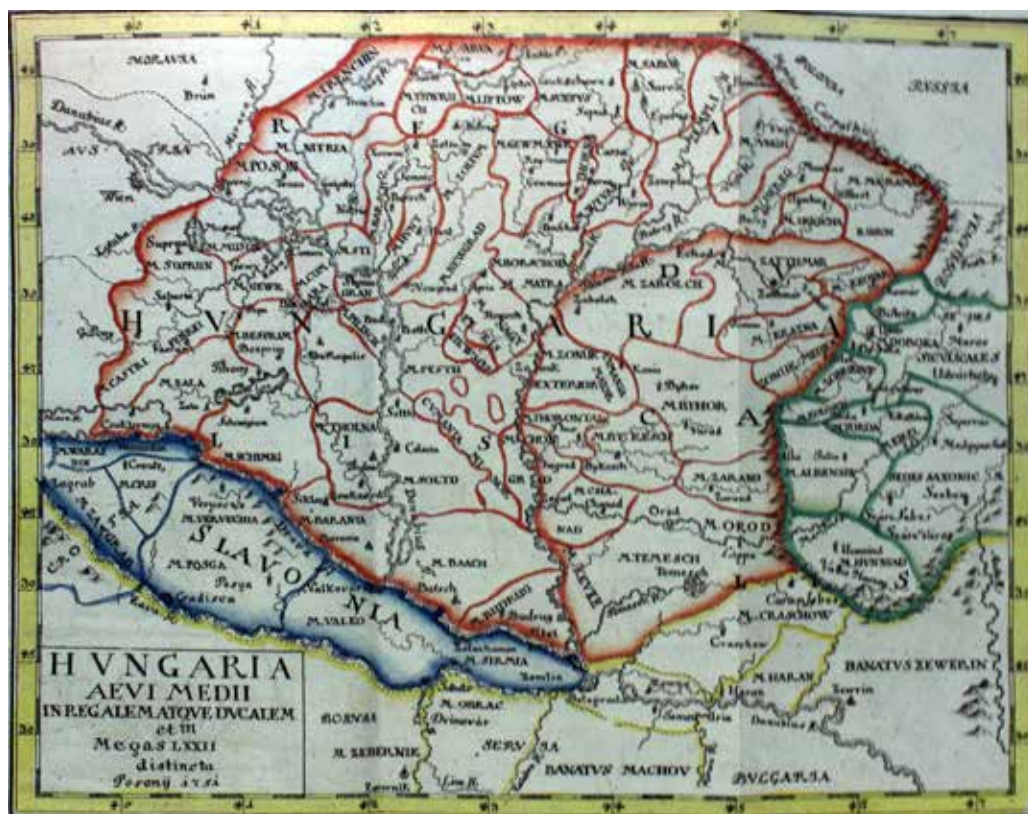
Obr. 14: Západná Avarská Hunia rozšírená v 7. – 8. storočí o Panóniu a Dáciu.

Obr. 15: Západná Hunia rozšírená v 9. storočí o Veľkú Moravu.

Obr. 16: Uhorsko alebo Turkia rozdelené na osem kapitanátov.

Obr. 17: Stredoveké Uhorsko rozdelené na kráľovstvá, taktiež na vojvodstvá a 72 stolíc.

ZOZNAM KNIŽNÍC, ARCHÍVOV, PUBLIKOVANÝCH PRAMEŇOV
A SEKUNDÁRNEJ LITERATÚRY

Knižnice

Evanjelické lýceum – Lyceálna knižnica v Kežmarku
Adresa: Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Kežmarok
Hviezdoslavova 18
060 01 Kežmarok
tel./fax: 052/4522242
e-mail: lyceumkk@gmail.com

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) – Magyarország nemzeti könyvtár
Szent György tér 4-5-6., H-1014 Budapest, Hungary
Adresa:
Buda Castle, „F“ Building
H-1827 Budapest
Hungary
Tel: +36 1 224 3700, +36 20 224 3700
Fax: +36 1 202 0804
E-mail: inform@oszk.hu

Pramene

KLENNER ANDREJ: *Školské poznámky z rétoriky, náboženstva a zemepisu.*
Rukopis z roku 1785. In: Evanjelické lýceum – Lyceálna knižnica
v Kežmarku, sign. Ms 1257.

KRÁTKE *poznámenáni sweta, to gest Malý spis kragén, mést, wód, áno y národuw
rozličných. Roka Páne 1759, dokonane 1760.* Rukopis Országos Széchényi
Könyvtár (OSZK) – Magyarország nemzeti könyvtára v Budapešti, Quart.
Slav. 37.

Publikované pramene

[AMBROZIUS, JURAJ]: *Ljbezne Gádro celého Křesťanského Ewangelického Učenj,
wubec w Známosti BOha y Člowěka, zwláštně we dwau a čtyřidceti Článcých*

Wjry Kresťanské záležgicyho (...) wydáno od Gednoho Augsspurského nesměněného Wyznánj vpřjmého a věrného Následownjka. [s.l.] : [s.m.], s.a. [1745].

BARDEJOVSKÝ katechizmus z roku 1581: najstaršia slovenská kniha. Ed.: MILOŠ KOVAČKA. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013, 46 s.

BARTOLOMEIDES, LADISLAW: *Geograffia, aneb, Wypsánj Okrsslku Zemského s ssesti Mappami vlastnj Rukau geho wyrytými.* Báňská Bystrica : v Jana Sstefánjho, priv. Knihtlačitele, 1798, kapitola II. podčasť Uherská země, od s. 57 s priloženou mapou.

BEL, MATHIAS: *Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae, Matthiae Bel, in partes IV utpote, Hungariam Cis-Danubianam, Trans-Danubianam, Cis-Tibiscanam, Trans-Tibiscanam, et comitatus divisum.* Posonii: Litteris Ioannis Michaelis Landerer, 1753, 139 s. + index.

BEL, MATHIAS: *Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae, Matthiae Bel, in partes IV utpote, Hungariam Cis-Danubianam, Trans-Danubianam, Cis-Tibiscanam, Trans-Tibiscanam, et comitatus divisum.* Posonii : Litteris Ioannis Michaelis Landerer, 1753, 139 s. + index.

BEL, MATHIAS: *Historiae Comitatus Scepusiensis.* In: *Hungariae antiquae et novae prodromus...*, Norimbergæ : Conradus Monath, 1723, s. 79 – 124.

BIBLIA Sacra, *To gest: Biblj Swatá, Aneb Wssecka Swatá Pisma / Starého y Nowého Zákona / možnau Pilnostj opěť přehlidnuta / Krátkymi Summowniky / a mnohými Concordancyemi zaopatřena / A wnowě wydána Pracý, Wynasnažowánjm a Nákladkém, Lidj o zrúst Cýrkwe Božj upřjmně pečugjých.* s.l. [Halle] : [s.m.], s.a. [1722].

BONBARDINUS, MICHAEL: *Topographia Magni Regni Hungariae, Sive Nobilissimae eius Ditionis, quam modo Hungariam dicimus :cum annexis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Serviae, & Bulgariae &c. Regnis; tum etiam Transylvaniae, Valachiae, Moldaviae Provinciis...* Viena: Typis Ignatii Dominici Voigt, 1718, 371 s. + index.

CELLARIUS, CHRISTOPH: *De latinitate mediae infimae aetatis liber. Sive Antibarbarus, Recognitus quartum & pluribus locis auctus ...* Ienae, Sumptu Bielkiano, 1710, [14], 268, [28] s.

COLLOREDO, FABIVS ANTONIVS DE: *Parvus Atlas Hungariae Sive Geographica Hungariae in 40. Tabellas Divisae Descriptio.* Viennae : Typis Leopoldi Voigt, 1689, [s.pag.].

CULLMANN, LEONHARD: *Aelii Donati Viri Clarissimi, De Octo Partibus Orationis Methodus.* Wormatiae, M.D.XLVII. [1547], [133] s.

Emmanuelis Alvari e Societate Iesv, De Institutione Grammatica Libri Tres.
Venetiis, Apvd Iacobvm Vitalem. M. D. LXXV. [1575], 526 s.

Emmanuelis Alvari e Societate Iesv, De Institotione Grammatica Libri Tres.
Coloniae Agrippinae, Sumptibus Arnoldi Mylij, M. D. XCVI. [1596], 544 s.

FROEHLICH, DAVID: *Medulla geographiae practicae peregrinantium imprimis usui, deinde historiarum et rerum hoc tempore belocissimo gestarum, gerendarumque pleniori cognitioni accomodata. In qua potissimum Europae regiones nobiliores novo compenditosque methodo proponuntur: earum situs, quantitas, qualitas, dominium, partitio, distributio Urbium, Oppidorum, Arcium, resque in iis memorabiles, conditio, politia, consuetudines et mores incolarum; Insulae, Peninsulae, Maria, Sinus, Fluvii, Lacus, Portus, Promontoria, Montes, Thermae, Acidulae, Minerae, Agri, Viridaria, Silvae, Vivaria, Animantia, Antiquitatum monumenta nec non alia quamplurima insigniora naturalia, atque artificialia cuiusvis loci Gnorismata singillatim adumbrantur: et tandem caeterae quoque Orbis terrarum Partes summatim pertractantur (...) Partim experientia atque oculari observatione, partim lectione neotericorum Geographorum concinnata, in Prodrorum suae Bibliothecae etc.* Bartfae : Impensis Bartholomaei Bertrami, Chymici apud Caesareopol, 1639, 453 s.

FRÖHLICH, DAVIDUS VIATORIUS [FRÖHLICH, DAVID]: *Bibliotheca, seu Cynosura Peregrinantium, hoc est, VIATORIUM: Omnium hactenus editorum absolutissimum, jucundissimum, utilissimumq. Liber Primus. Liber Secundus. Liber Tertius. Liber Quartus.* Ulmae : Wolfgang Endter, 1644, 587 s.

HAAS, JOHANN MATTHIAS [JOHANN MATTHIAS HASIUS/JOHANN MATTHIAS HOMANN ARVINGER]: *Europa in partes suas X methodicas a primariis regnis denominata secundum divisa fidei recentissimarum observationum Mathematicarum et Historicarum, ...* Nürnberg : Homanniani Heredes, 1743.

HRUŠKOVIC, SAMUEL: *Vlastný životopis.* Ed. a trans.: JÁN VILIKOVSKÝ. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, 140 s.

J. Rhenii Grammatica latina. [S. l.] [S. n.] [1631?], 762 s.

JOHANN ERNST FABRI: *Kurzer Abriss der Geographie für Schulen.* Halle : Verlage des Waisenhauses, 1786.

KATECHIZMUS *Leonarda Stöckela a jeho teologicko-filozofický odkaz.* Eds.: MICHAL VALČO – DANIEL ŠKOVIERA. Martin : Slovenská národná knižnica, 2014, 198 s.

KRÁTKE poznamenání sweta, to gest Malý spis kragén, mést, wód, áno y národuw rozličných. Roka Páne 1759, dokonane 1760. In: *Pramene k dejinám slovenčiny.* Vol. 1. Ed.: VINCENT BLANÁR. Bratislava : Veda, 1992, s. 257 – 267.

M. Ioanis Rhenii Donatus Latino-Germanicus ... Ed. ultima ... Lipsiae, Sumptibus Haeredum Frider. Lankisch., [S. a.], [4], 268 s.

- M. Johannis Rhenii Compendium Latinae Grammaticae pro discentibus Scriptum. Et nunc ... postremo recognitum...* Kaschau, Acad. Buchdruck. der Gesellschaft Jesu, 1743, 357 s.
- M. Johannis Rhenii Donatus Latino-Bohemicus...* Posonii, Franc. August. Patzko, 1774, 172 s.
- M. Johannis Rhenii Donatus Latino-Germanicus...* Cassoviae, [S. n.], 1746, 172 s.
- M. Johannis Rhenii Donatus Latino-Hungaricus ...* Posonii, [S. n.], 1795, 144 s.
- PASSALACQUA, MARINA (ed.): *Prisciani Caesariensis Opuscula. Vol. II. Institutio de Nomine et Pronomine et Verbo. Partitiones Duodecim Versuum Aeneidos Privocnialium.* Roma : Edizioni di storia e letteratura, 1999, 175 s.
- Prisciani Grammatici Caesariensis Libri Omnes.* Basileae, Haeredes Nicolai Bryling, 1568, 936 s.
- REZIK, JÁN –MATTHAEIDES, SAMUEL: *Gymnaziológia: Dejiny gymnázií na Slovensku.* Trans.: VLADISLAV RUŽIČKA. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, 614 s.
- RHENIUS JOHANN: *Compendium Latinae Grammaticae pro Discentibus Scriptum.* Kaschau, 1736, 357 s.
- RHENIUS, JOHANN: *Grammatica latina cum paralipomenis ...* Lipsiae, Sumpt. Haered. Frider. Lanckisii, 1735, [16], 765, [1] s.
- RIBINI, IOANNES: *Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae.* Vol. 2 : *A Leopoldo M. usque ad Carolum VI.* Posonii : Caroli Gottlob Lippert, 1789, s. 250.
- Sanctus Suatocopius rex. In finibus Hungariae.* In: GABRIEL BUCELIN: *Menologium Benedictinum sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem Ordinis virorum elogiis illustratum.* Veldkirchi, Feldkirch : Henricus Bilius, 1655, s. 188.
- SARTORIUS, DANIEL: *We Gménu Páně! Summownj Postylka na wssecky Dny Nedělnj y Swátečnj w Roce, dwogim kázanjm Ewangelickým i Episstolickým, k Rannj y Nesspornj Nábožnosti Duchownj zaopatřená (...).* W Presspurku : v Frantisska Augustýna Patzko, 1779.
- SEVERINI, JOHANN: *Commentatio historica de veteribus incolis Hungariae Cisdanubianae a Morava amne ad Tibiscum porrectae, ex probatissimis Scriptoribus deducta...* Sopronii : Typis Johannis Josephi Siess, 1767, 132 s.
- SEVERINI, JOHANNES: *Conspectus historiae Hungaricae a prima gentis origine ad memoriam nostram perductae.* Vol. 1 – 2. Lipsiæ : Apud Vilhlemum Gottlob Sommerum, 1669 – 1772, 320 s.
- SEVERINI, JOHANNES: *Hungari Pannonia veterum monumentis illustrata cum Dacia Tibissana.* Lipsiæ : Apud Wilh. Gottlob Sommerum, 1770, 379 s. + index.

SZÁSZKY, IOHANNES TOMKA: *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi et VI. tabulis illustrata*. Posonii : Typis Francisci Augustini Patzko, 1781, 45 s.

SZÁSZKY, JÁNOS TOMKA: *Introductio in orbis antiqui et hodierni geographiam, in duos tomos divisa, quorum prior continet, cum praecognitis, Europam, porterior Asiam, Africam, et Americam. Plurimis in locis emendata, novisque aucta supplementis, opera ac studio Ioannis Severini. Editio altera*. Posonii et Cassoviæ : Impensis Ioannis Michaelis Landerer, MDCCLXXVII, 692 s.

TIMON, SAMUEL: *Imago antiquae Hungariae, repraesentantis terras, adventus et res gestas gentis Hunnieae: historico genere strictim perscripta...* Cassoviæ : Typis Academicis Soc. JESU, 1733, 440 s. + index.

TIMON, SAMUEL: *Imago Novae Hungariae, Repraesentans Regna, Provincias, Banatus, Et Comitatus Ditionis Hungaricae – Additamentum Ad Imagines Antiquae, Et Novae Hungariae...* Cassoviæ : Typis Academicis Soc. JESU, 1734, 240 s. + index.

TIMON, SAMUEL: *Tibisci Ungariae fluvii notio, vagique ex parte...* Cassoviæ : Typis Academicis Soc. JESU, 1734, 136 s. + index.

VERINI, EUSEBII [JOZEF BENCÚR]: *Commentatio Iuridica Critica, De Hereditario Iure Serenissimae Domus Austriae: In Apostolicum Regnum Hungariae, De Iure Eligendi Regem, Quod Ordinibus Inclitis Regni Hungariae Quondam Competebat, De Corregente, Rege Iunioris, Et Ducibus Regiis...* Viennae et Lipsiae : Apud Joh. Frider. Iahn, 1771, s. 188 + index.

WERNHER, GEORGIUS: *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*. Viennae : Egidius Aquila, 1551.

WERNHER, GEORGIUS: *Hypomnemation de aquis in Scepusio admirandis*. Basilæ : [s.m.], 1549.

WINDISCH, KARL GOTTLIEB VON: *Geographie des Königreichs Ungarn*. Vol. 1 – 3. Preßburg : Anton Löwe, 1780 – 1790.

WINDISCH, KARL GOTTLIEB VON: *Geographie des Königreichs Ungarn*. Vol. 1. Preßburg : Anton Löwe, 1780, 395 s.

WINDISCH, KARL GOTTLIEB VON: *Geographie und Geschichte für Kindern*. Preßburg : Anton Löwe, 1780, 322 s.

Sekundárna literatúra

BARANDOVSKÁ-FRANK, VĚRA: *Latina jako mezinárodní jazyk*. Praha : Akademie Libroservo, 1995, 84 s.

BARÁTHOVÁ, NORA: *Dávid Frölich. Kežmarok : Jadro*, 1996, 112 s.

BARTÓK, ISTVÁN (ed.): *Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary*. Budapest : Universitas Publishing House, 2005, 138 s.

BLANÁR, VINCENT: Donatus Latino-bohemicus z r. 1745 (J. Rhenia).

In: *Slovenská reč* 5/2006, s. 257 – 268.

BUZÁSSYOVÁ, ĽUDMILA: Antická gramatická tradícia v gramatografii slovenskej proveniencie 17.a 18. storočia – metodologické východiská, ciele a predbežné zistenia výskumného zámeru. In: *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis II. Zborník príspevkov z klasickej filológie latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 59 – 74.

BUZÁSSYOVÁ, ĽUDMILA: *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*.

Bratislava : Univerzita Komenského, 2016, 280 s.

CITHARA sanctorum, 1636 – 2006. Eds.: MILOŠ KOVAČKA – EVA AUGUSTÍNOVÁ.

Martin : Slovenská národná knižnica, 2006, 300 s.

CSEPREGI, ZOLTÁN: Das königliche Ungarn im Jahrhundert vor der Toleranz (1681 – 1781). In: RUDOLF LEEB – MARTIN SCHEUTZ – DIETMAR WEIKL (eds.): *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg*. Wien : Böhlau Verlag, 2009, s. 299 – 330.

DÜLMEN, RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku*. Vol 3: *Náboženství, magie, osvícenství*. Trans.: PAVEL HIML. Praha : Argo, 2007, 340 s.

ĎUROVIČ, JÁN M.: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1940, 418 s.

ELIÁŠOVÁ BUZÁSSYOVÁ, ĽUDMILA – MACHAJDÍKOVÁ, BARBORA: Nie je donát ako donát. In: Jana Balegová – Erika Brodňanská (eds.): *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis III. Zborník príspevkov z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Košice : Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, 2020, s. 127 – 148.

FRIEDRICH, MARKUS: Das Hör-Reich und das Sehe-Reich. Zur Bewertung des Sehens bei Luther und im frühneuzeitlichen Protestantismus.

In: GABRIELE WIMBÖCK – KARIN LEONHARD – MARKUS FRIEDRICH (eds.): *Evidentia: Reichweiten visueller Wahrnehmung in der Frühen Neuzeit*. Berlin : LIT Verlag, 2007, s. 453 – 482.

FRÍMMOVÁ, EVA: Slovanská tematika v dielach slovenských a na Slovensku pôsobiacich humanistov. In: *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 46 – 70.

GREYERZ, KASPAR VON: *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500 – 1800*.

Trans.: THOMAS DUNLAP. Oxford : Oxford University Press, 2008, 307 s.

- GUIZMAN, BARNABÁS: *Res Publica Christiana – Res Publica Litteraria*. In: István Bartók (ed.): *Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary*. Budapest : Universitas Publishing House, 2005, s. 11 – 24.
- HARAJ, IGOR: *Stredoveké univerzity a tradícia latinskej gramatiky*. In: Miloš Horváth (ed.): *Žurnalistika, médiá a spoločnosť 6. Zborník vedeckých príspevkov z teórie, výskumu a praxe žurnalistiky (masmediálnej komunikácie) s cieľenými presahmi aj do iných spoločenskovedných disciplín*. Bratislava : Stimul, 2016, s. 45 – 64.
- HARGAŠOVÁ, ZUZANA: *Vývin jazykovej normy v mladšom predpisovnom období slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2016, 140 s.
- HROMÁDKA, JAN: *Počátky vedecké geografie na Slovensku*. In: *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, roč. 60, 1955, č. 2, s. 81–89. IDEM: *Vývoj slovenské geografie*. In: *Sborník univerzity Komenského za rok 1960*, č. 2. Bratislava : Univerzita Komenského, 1962, s. 385 – 394.
- HVOŽDARA, MIROSLAV: *Verím a sľubujem*. Liptovský Mikuláš, Transocius, 2009, 188 s.
- KÓNYA, PETER: *Šopronské články, Resolutio Carolina a Tolerančný patent – tri zákonné normy pre existenciu protestantov v Uhorsku v 17. – 18. storočí*. In: *Historia Ecclesiastica*, roč. 3, 2012, č. 1, s. 166 – 178.
- KOUPIL, ONDŘEJ: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Praha : Karolinum, 2015, 414 s.
- KOWALSKÁ, EVA: *Deklarovanie a upevňovanie konfesijnej identity v období raného novoveku*. In: GABRIELA KILIÁNOVÁ – EVA KOWALSKÁ – EVA KREKOVIČOVÁ (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti : Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 143 – 162.
- KOWALSKÁ, EVA: *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : VEDA, 2001, 220 s.
- KOWALSKÁ, EVA: *Obrazy dejín etník Uhorska v učebných textoch 18. storočia*. In: *Forum Historiæ*, roč. 6, 2012, č. 2, s. 140 – 146.
- KOWALSKÁ, EVA: *Osvietenské školstvo (1771 – 1815): Nástroj vzdelania a disciplinizácie*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, 196 s.
- KOZICA, KAZIMIER: *Mapa Starostwa Spiskiego Franciszka Floriana Csakiego (ok. 1762)*. In: *Zeszyty Tatrzańskie*, roč. 3, 2013, s. 9 – 12.
- KUCHARSKÁ, VERONIKA: *Ducissa: Život kňažnej Hedvigy v časoch Jagelovcov*. Bratislava: Post Scriptum, 2014, 245 s.

KUCHARSKÁ, VERONIKA: Lazarova mapa alebo *Tabula Hungariae*... In: *Historia Scepusii*. Vol. 1: *Dejiny Spiša do roku 1526*. Eds.: MARTIN HOMZA – STANISŁAW A. SROKA. Bratislava – Kraków: Etc, 2009.

LIPTÁK, JOHANN: *Geschichte des evangelischen Lyzeums A. B. in Kesmark*. Kežmarok : Selbstverlage des Lyzealpatronates, 1933, 237 s.

LUKNIŠ, MICHAL: K vývinu geografického poznávania Slovenska. In: *Geografický časopis*, roč. 35, 1983, č. 3, s. 225 – 246.

MAJTÁN, MILAN a kol.: *Historický slovník slovenského jazyka*. Vol. 5. Bratislava: Veda, 2000, 690 s.

MAJTÁN, MILAN a kol.: *Historický slovník slovenského jazyka*. Vol. 1. Bratislava: Veda, 1991, 536 s.

MARTINKA, JOZEF: Geografické poznávanie Slovenska: od najstarších čias do 20. storočia. In: *Geografický časopis*, roč. 16, 1964, č. 4, s. 340 – 352.

MRVA, IVAN: Krayova mapa Spiša z 18. storočia. In: *Terra Scepusiensis: Stav bádania o dejinách Spiša*. Eds.: RYSZARD GŁADKIEWICZ – MARTIN HOMZA. Levoča – Wrocław : Kláštorisko, n.o. 2003, pozri tu predsádka.

PALCSÓ, ISTVÁN: *A késmárki ág. hitv. ev. kerületi lyceum története*. Kežmarok : Pál Sauter, 1893, 341 s.

PAULINY, EUGEN: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, 358 s.

PAULINY, EUGEN: *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava : Veda, 1990, 270 s.

PETRÍK, JÁN M.: *Dejiny slovenských evanjelických a. v. služieb Božích*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1946, 326 s.

PIŠNA, JAN: Druhý život Kralické bible v 18. a na začátku 19. století – edice hallská a přešpurská. In: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 5, 2013, č. 2, s. 175 – 193.

PLESKALOVÁ, JANA: *Stará čeština pro nefilology*. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2003, 149 s.

PORIEZOVÁ, MIRIAM: Ad usum juventutis. Jazyková literatúra vo vydavateľskom programe trnavskej Akademickej tlačiarne (1648 – 1773). In: *Studia Bibliographica Posoniensia I*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2006, s. 130 – 138.

PRIKRYL, LUBOMÍR VILIAM: Vyučovanie zemepisu a tvorba učebníc v Uhorsku so zreteľom na Slovensko do počiatkov 19. storočia. In: *Geografický časopis*, roč. 32, 1980, č. 1, s. 28 – 43.

PURGINA, JÁN: Ján Tomka-Sásy ako historický geograf. In: *Geografický časopis*, roč. 12, 1960, č. 1960, s. 97 – 100.

- PURGINA, JÁN: *Samuel Mikovíni 1700 – 1750: Život a dielo*. Bratislava : Správa geodézie a kartografie na Slovensku, 1958, 263 s.
- PURGYNA, JÁN: *Tvorcovia kartografie Slovenska do pol. 18. storočia*. Bratislava : Slovenská kartografia, 1972, 150 s.
- RUŠČÁK, FRANTIŠEK: Biblický text ako archetypálna dimenzia náboženskej komunikácie. In: *Text a kontext v náboženskej komunikácii: Zborník Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity: Studia Philologica*, roč. 8, 2001, s. 6 – 9.
- SEDLÁK, IMRICH (ed.): *Kežmarské lýceum*. Bratislava : Erpo, 1984, 276 s.
- SÍPEKIOVÁ, NIKOL: O uplatnení zásady rečovej elegancie v spise *Syntaxis ornata*. In: Daniel Škoviera (ed.): *Sambucus. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2005, s. 123 – 130.
- SKLADANÁ, JANA: Jazyk slovenských katechizmov zo 16. – 18. storočia. In: *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu*. Ed.: JÁN DORULA. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 158 – 167.
- STIEBITZ, FERDINAND: *Stručné dějiny římské literatury*. Brno : Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 1991, 390 s.
- SYMBOLICKÉ knihy evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Ed. a trans.: OTO VÍZNER. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1992, 378 s.
- SZÁSZKY, JÁNOS TOMKA: *Magyarország első történelmi atlasza*. Eds.: GERGELY TÓTH – ENIKŐ TÖRÖK. Budapest : Képzőművészeti Kiadó, 2004, 60 s.
- Theologische Realenzyklopädie*. Vol. 19. Berlin : de Gruyter, vol. 1 – 36, 1977 – 2004.
- TIBENSKÝ, JÁN: Daniel Fischer. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 66 – 75.
- TIBENSKÝ, JÁN: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Osveta, 1979, 534 s.
- TIBENSKÝ, JÁN: Historické pozadie pokusu o vytvorenie celouhorskeho vedeckého centra na východnom Slovensku v prvej polovici 18. storočia: K vedeckej aktivite D. Fischera, J. Bohuša, J. Buchholtza ml. a J. A. Raymanna. In: *Biografické štúdie*, roč. 18, 1991, s. 9 – 29.
- TIBENSKÝ, JÁN: Rozvoj vlastivedného bádania na Slovensku v období krízy feudalizmu. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 12, 1963, s. 166 – 173.
- ZACH, KRISTA: „Eine kleine Biblia“ – Rezeption und Resonanz des reformationszeitlichen Katechismus im historischen Ungarn (1530 – 1640). In: WILHELM KÜHLMANM – ANTON SCHINDLING (eds.). *Deutschland und Ungarn*

in ihren Bildungs- und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance.
Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2004, s. 151 – 184.

ZACH, KRISTA: Protestant vernacular catechisms and religious reform in sixteenth-century east-central Europe. In: MARIA CRĂCIUN – OVIDIU GHITTA – GRAEME MURDOCK (eds.): *Confessional Identity in East-Central Europe*. New York : Routledge, 2016, s. 49 – 63.

ŽUDEL, JURAJ: Osobnosť Lazara, tvorca mapy Uhorska z roku 1528.
In: *Slovenská archivistika*, roč. 42, 2007, s. 32 – 59.

Internetové zdroje

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=Kleniar&s=exact&c=Ce30&cs=&d=priezviska#>.

<http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1156/>

Rezik_Gymnaziologia-3-diel-Skoly-malomestske/1.

Corpus Grammaticorum Latinorum: <https://archive.ph/20130107013344/http://kaali.linguist.jussieu.fr/CGL/text.jsp?list=yes#selection-1121.3-1121.14>.

Corpus Corporum: <http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xanfang.php?corpus=13&lang=0>.

De Partibus Orationis Ars Minor Aelii Donati: <http://www.thelatinlibrary.com/don.html>.

EDIČNÁ POZNÁMKA

Editori a autori publikácie ďakujú za spoluprácu a pomoc pri procese jej zostavovania týmto osobám a ustanovizniam: Ivanovi Mrvovi, Danielovi Gurňákovi, Stanislave Kuzmovej, Veronike Kucharskej, Romanovi Porubänovi, Kataríne Slavíčkovej, Mikulášovi Liptákovi a Evanjelickému lýceu – Lyceálnej knižnici v Kežmarku.

AUTORI

Mgr. PETER BENKA, PhD.

Odborný asistent na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Venuje sa výskumu vernakulárnych jazykov v kontexte kultúrnych a sociálnych dejín v Uhorsku v ranom novoveku.

prof. MARTIN HOMZA, Dr.

Vedúci Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Venuje sa starším slovenským a stredoeurópskym dejinám, predovšetkým problematike naračných prameňov. Vo výskume sa zameriava aj na regionálne dejiny Spiša.

Mgr. NAĎA LABANCOVÁ, PhD.

Doktorát obhájila na Ústave slavistiky Jána Stanislava. Pracovala na Katedre histórie Univerzity svätých Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti pracuje na Gymnáziu svätých Cyrila a Metoda v Nitre. Medzi jej vedecké záujmy patrí pôsobenie rádov a rehoľných spoločností, najmä ich podiel na formovaní národného života, ako aj štúdium spätosti a vplyvov konfesijného prostredia na formovanie národnej identity.

Mgr. et Mgr. VLADIMÍR OLEJNÍK, PhD.

Vedecko-výskumný pracovník na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave, vedúci archivár Archívu Spišského biskupstva v Spišskej Kapitule v Spišskom Podhradí. Venuje sa novovekým cirkevným dejinám, ako aj historickému výskumu stavebného vývoja historických objektov na Spiši i v ďalších okolitých regiónoch.

prof. PhDr. PAVOL ŽIGO, CSc.

Vedecko-výskumný pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Venuje sa dejinám slovenského jazyka, jeho vývinu, dialektológii, slovanskej porovnávacej a všeobecnej jazykovede.

Peter Benka
Martin Homza
Naďa Labancová
Vladimír Olejník
Pavol ˘Zigo

Monumenta Lingue Slovace Vol. V

Notitie Scholastice Andree Klenjar
de Anno 1785

Edícia *Monumenta Lingue Slovace*

Rediguje Martin Homza

Vol. V

Séria *Documenta Theoretico-praeceptiva*

Tomus 3

Zostavili Martin Homza, Naďa Labancová a Vladimír Olejník

Úvodné štúdie napísali Peter Benka, Martin Homza, Vladimír Olejník a Pavol ˘Zigo

Jazyková redaktorka Veronika Kucharská

Prebal, väzba a grafická úprava Martin Homza & Matuř Brilla

Vydala Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty

Univerzity Komenského v Bratislave

vo Vydavatelstve UK

V roku 2020 vytlailo Polygrafické stredisko UK

Prvé vydanie

Rozsah ??? tlačených strán (6,5 AH) a 17 obr.

Printed in Slovakia

ISBN 978-80-223-5084-6